

ВІСТІ

ОРГАН ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ
КРАЙОВОЇ УПРАВИ БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ І УД · УНА В НІМЕЧЧИНІ

Рік XVIII

1967 р.

Ч. 125

20 років тому

В травні цього року минуло 20 років, коли англійська влада вирішила перевести велику частину вояків 1 УД з Ріміні до Англії. Вже в січні 1947 р. альянтські комісії ствердили, що Перша Українська Дивізія була фронтовою регулярною частиною і крім участі в боях на східному фронті ніде не брала участі проти альянтів. На тій підставі звільнено рік пізніше старшин і вояків з полону. Альянтські чинники відкинули советсько-польські закиди і домагання примусової репатріації, бо не знайдено серед вояків 1 УД ані одного воєнного злочинця.

В половині червня 1945 р., пройшовши ряд тимчасових таборів полонених, велика частина вояків 1 УД була згуртована в полоні коло Белярії, а пізніше в Ріміні. Вояцька маса була здеморалізована довголітньою війною, вичерпана морально і фізично зусиллями останніх місяців війни, під печучим італійським сонцем і при недостатньому відживленню не заломилася.

Табір став кузницею характерів і університетом, що з'єднав всіх вояків в одну велику родину. Відпала полова, злакомившись на советські та польські обіцянки. Однак більшість на заломилася, витримала всі невгоди таборового життя, холод і голод, не захотіла вертати на «батьківщину» і добровільно залишилася на вигнання.

Два роки перебували в полоні в Італії, а пізніше ще один рік в Англії більшість вояків 1 УД, і це не були унівські чи іровські табори в яких перебувала більшість нашої еміграції, але тяжкий полон і невгоди на кожному кроці.

В таборах переведено велику культурно-освітню працю серед вояків, наслідком якої багато вояків пізніше в цивільному житті стали фахівцями. Варто згадати, що в Ріміні закінчило 143 вояків матуру, яка відкрила їм двері в світ і стали пізніше фахівцями. В таборі були різні курси, хори, театр, відбувалися спортові змагання, появлялися газети і журнали, одним словом вояки не дармували, кожний щось робив чи то учився, чи працював над піднесенням своєї освіти.

В таборі не було конфесійних непорозумінь, всі священники відправляли спільно Службу Богу. Вояки молилися під відкритим небом і печучим італійським сонцем. Церква була єдиною розрадою для них.

Великим Опікуном дивізійників був Преосвященний Кир Іван Бучко, який в грудні 1945 р. відвідав український табір і відправив Богослуження. Владика на кожному кроці боронив табір в тяжких для нього часах перед альянтськими чинниками.

Варто згадати золотими буквами отців з Риму, як їх називали в Ріміні — о. д-ра М. Ваврика, о. д-ра І. Прашка, сьгодні єпископа в Австралії, о. д-ра Біляника та о. д-ра Дячшина, який добровільно залишився в таборі, щоб помагати дивізійникам і разом з ними виїхав до Англії. Згадаймо український Допомоговий Комітет в Римі, через який переходила вся нелегальна таборова пошта із США і Канади. Через них нав'язано зв'язки із таборами біженців в Австрії і Німеччині. За їхніми інформаціями, матері й жінки приїжджали розшукувати своїх рідних. Вони на кожному кроці старалися в тих тяжких часах нам усім допомогти.

Варто ще на цьому місці згадати з великою вдячністю наших булавних старшин на чолі з ген. Михайлом Кра-

„Wisti“

Mitteilungsblatt für Bruderschaft der ehemaligen Angehörigen der 1. Ukr. Division.
Jahrgang XVIII, 1967, Nr. 125

Postverlagsort München

Herausgeber:

Bruderschaft der ehemaligen
Angehörigen der 1. Ukr. Division

том і май. Савелієм Яськевичом, які нас не покинули, а перебували разом з нами й переживали всі труднощі полону та морально підтримували нас на душі.

В таборі панувала дисципліна і толеранція до іншомислячих, бо всі були свідомі того, що багато дечого можуть робити цивілі, але воякам того робити не годиться.

Між вояками панував соборницький дух, однастайний спротив большевицькій репатріації і всі жили боротьбою, що її вела в краю УПА.

З перспективи майже двадцяти років можемо ясно й отверто сказати, що переважаюча більшість вояків перемогла таборіві труднощі, затримала моральну силу, яка цементувала всіх нас полонених. Ми вдержали наші духові надбання і стали передовими громадянами нашої спільноти на чужині.

ІЗ ЗМІСТУ:

20 РОКІВ ТОМУ

Лев Шанковський
ДО 50-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ

Савелій Яськевич
В 20-ТУ РІЧНИЦЮ ЛІКВІДАЦІЇ ТАБОРУ ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДИВІЗІЇ В РІМІНІ

Михайло Ліщинський
МРІЇ СТЯТОЇ ГОЛОВИ

Михайло Курах
В СОЮЗІ З БОЛЬШЕВИКАМИ

Олександр Вишнівський
ПРОГРА ЧИ ВИГРА?

Евстахій Загачевський
ЗАГИБІЛЬ БАТЕРІЇ

З життя колишніх українських вояків. —
Оголошення і військові вістки.

Підполк. С. Яськевич

В 20-ту річницю ліквідації табору полонених 1 УД в Ріміні

В травні ц. р. минає 20-та річниця коли то уряд Англії вирішив долю українського табору в Італії, де після капітуляції Німеччини, в місцевості Беларія, а згодом в Ріміні опинилось більшість вояків української дивізії. Про побут та організацію полонених вояків в Ріміні були спорадичні інформації в українській пресі, які однак не дали повної картини про життєві умови, у яких перебували полонені та про світла і тіні примусового життя близько 10-ти тисяч колишніх українських вояків.

Є незаперечним фактом, що організаційний гін та хист інтелектуальних таборових сил, спричинився до зліквідовання неписьменности та створення можливостей для 150 учнів, здобути в таборі середню освіту. Нині оті колишні учні перебувають в широкому світі, є вже священиками, інженерами, техніками, а навіть є професор університету. Охочі мали нагоду набути підставові знання з мірництва, книговодства, автомеханіки, ремесла та рільництва, тож побут, для таких таборовиків в Ріміні, не був змарнований. Безперечно, що їхні осяги в таборі, були можливі завдяки достатній кількості таборовиків з високою освітою та широким професійним стажем. Вони, без жодних особистих користей, поставили на твердий шлях майбутности сотки молодих хлопців, які поповнили ряди українських науковців, професіоналістів і урядовців поза межами батьківщини. Чи створення повищих умов для адептів знання було б можливим без відповідного таборового проводу? Напевно ні! Вже на цьому місці мені хочеться відповісти д-рові В. Галанові з Філядельфії, що його твердження, після його короткого побуту в Ріміні, було хибним, коли він говорить, що він знайшов табір без військового і політичного проводу. Будучи близько до всіх проявів суспільного життя табору, моїм бажанням є насвітлити його таким, яким воно в дійсності було. Жаль тільки, що я немаю до диспозиції книги наказів команди табору і мені невідомо де вона тепер переховується, бо та книга є правдивим історичним документом рімінського табору.

З перспективи 20-ох літ, припорошена пам'ять не є встатні відтворити всі рімінські події, зокрема коли ходять про точні дати та прізвиська діяльних таборовиків.

Дивізія в дорозі до Ріміні

Капітуляція Німеччини 8-го травня 1945 р. застала українську дивізію на південно-східньому фронті в Австрії в околицях Фельдбаху з її резервовими частинами в Словенії. Зараз, після капітуляції, за наказом ген. П. Шандрука, дивізія маршовою колоною прямувала на м. Зальцбург, яке вже тоді було обсажене американськими військами. Всі дороги, в тому напрямі, були завантажені відступаючими німецькими частинами, які також бажали дістатись до полону західних союзників, тому, марш українських частин дивізії був дуже повільний і советські панцерні частини встигли перетяти головний шлях відступу під містом Радштатом.

Лише передові, змоторизовані одиниці української дивізії, досягнувши Зальцбургу й опинились в американському полоні, а решта (біля 11 тисяч вояків) за вказівками передової англійської команди, яка нас зустріла за містом Клягенфурт, змінила напрям відходу, через гірські просмики Тауерн, до міста Шпиталь.

Був це хресний похід, в якому затратився увесь дивізійний транспорт, разом з раненими і хворими вояками.

Військові касарні в Шпиталі ми застали в незвичайно брудній стані, бо кілька днів тому їх залишили советські полонені. На протязі двох тих днів сюди прибували різними дорогами, голодні групи дивізійників, де вже тоді діяв дивізійний військовий провід на чолі з полковником Михайлом Кратом, який утримував сталий контакт з англійською командою.

В другій половині травня 1945 р. дивізія була автоколоною перекинена до прикордонного італійського міста

Удіне. Там знайшли модерно уряджений військовий табір, та справну англійську команду, яка в дуже вічливий спосіб давала вказівки українським старшинам.

З міста Удіне, індійською автоколоною, перевезено дивізію під місто Венецію, а з Венеції вже польські шофери, з корпусу ген. Андерса, транспортували нас до місця призначення — Беларії.

Вся наша автова подорож була оповита таємницею. Ніхто не міг пояснити куди нас везуть. На наші запити, можна було одержати від індійського вояка лаконічну відповідь: «везуть вас до Африки». Признаюсь, що така можливість не викликала у мене жодного особливого враження, бо у калейдоскопі кількох минулих тижнів, притупилась реакція на всі незвичайні явища тих часів, а все ж не можу забути одного незначного інциденту, який мав місце під час транспорту в Венеції до Беларії, коли то я знайшовся побіч польського капітана — команданта транспорту. Довгий час їдемо з ним без слова один до другого, аж він не втерпів і першим ворожим тоном, запитав: «ну і що ви виграли з Гітлером?» Яюсь, без жодної надуми, над цим питанням, я таким же тоном йому відповів: «Стільки що ви з Черчілем!» Після такого вступу, капітан почастував мене папіроскою, признаючи влучність мого порівняння. Ми стали приятелями, а щоб ту приязнь закріпити, він, на прощання, всунув мені велику м'ясну консерву. Смак тої консерви, я ще її тут відчуваю в Австралії.

Табір Беларія

Мала рільнича — виноградна місцевість, близько Адриятика, між Больонією і Анконою. Впроваджено нас на кількаакрову фарму (приватна власність) на якій дозрівав виноград та вже колосилась пшениця. Був там одинокий поверховий будинок, а ціла фарма була обведена звоями колючого дроту. Ця фарма і стала приміщенням для 11-ти тисяч вояків української дивізії. Після утяжливої дороги тягаровими автомашинами, під гарачим італійським небом, свіжа зелень фарми і виноградника, принесла нам моральну полєкшу, бо здалека, не зауважувалось низької дротяної огорожі. Тоді ж пригадалось мені і прочитана колись лектура про країну знаменитого (італійського) вина. Але не вино нас очікувало (зокрема старших старшин дивізії), бо перед нами була велика організаційна праця. Але це належало до нас, щоб негайно оформити ті тисячі, які далі прибували на територію нещасливого італійського фермера.

Після першої наради старших старшин, вирішено затримати організаційну схему полків дивізії та розмістити їх за тою ж схемою на окремих площах фарми.

На протязі кількох днів в таборі відродились полки, сотні і чоти на чолі з командантами окремих одиниць.

На виразне бажання англійської команди, задержано військову дисципліну в таборі. Найстарший рангою український старшина полковник М. Крат (тепів генерал) був визначений англійською командою — командантом українського табору, а його ад'ютантом став сотник Богдан Підгайний. Одиноке забудування на фармі — поверховий мурований дім, став осідком команди табору, де примістилась і канцелярія табору.

Згодом той дім отримав і свою сатиричну назву, серед таборовиків. Його прозвано табором «Олімпом».

Найтяжчими, були перші тижні нашого «поселення». Спалось на траві, під голим небом, а приділені кальорії в постаті кількох кексів та рідкої зупи на обід з додатком гарячого італійського неба, перетворили вояків в ходячі тіні.

Зникла свіжа зелень на фармі, а недозрілий виноград помандрував в голодні шлунки таборовиків. Але і при тих тяжких життєвих умовах була пошанована дозріваюча пшениця. Вона була зібрана у свій час без жодного

знаряддя, голими руками таборовиків і раціонально зужита.

В той самий час, навколо нашого табору, в районі Болонья-Анкона розмістилась ціла німецька армія, яка перебувала в Італії під командою фельдмаршала Кессельрінга. Та армія капітулювала в Італії ще кілька тижнів перед офіційною капітуляцією Німеччини і в нагороду за це, англійська влада залишила під їх адміністрацією їхній технічний виряд (окрім зброї) і їх багату інтендантуру.

Одержуючи нормальний денний приділ від англійського постачання та додаючи до нього частину своїх запасів, німці в Італії не голодували, утримуючи торговельні зносини з цивільним італійським населенням.

Під оглядом економічного забезпечення, наш табір, в порівнанні з німецьким, був незвичайно бідним, що стверджували й вищі англійські чинники під час їхньої візитації таборів. З часом цей стан покращав, зокрема тоді, коли партіями надходили до табору військові намети, кухні та англійські мундури.

Одного ранкового дня вже в Риміні на щоденну перевірку таборовиків, яка відбувалась з певною приписаною церемонією, всі його мешканці з'явилися в літніх англійських уніформах, що могло викликати у постороннього глядача ілюзію правдивого війська.

Взаємовідносини між німцями і нами

Для повнішого образу обставин і нашого оточення, в яких перебував український табір полонених в Італії, необхідно згадати, що наш табір був тільки малою частиною серед 300-та тисячної маси армії фельдмаршала Кессельрінга, що перебувала в подібних, до нашого табору умовах після капітуляції. Та армія, фактично, не підлягала всім законам, прийнятими на Женевській конвенції для полонених. Вона отримала окремий статут з назвою: «Ворожий персонал, що добровільно піддався». Ця обставина дала німцям значні привілеї. Задержано їхню попередню організаційну форму. Усунено тільки операційні штаби, але утворено у місцевості Мірамаре головну німецьку квартиру, якій підлягали всі табори. Замість полкових назв, впроваджено блокову нумерацію по таборах на чолі з німецькими старшинами.

Таке сусідство з німцями, які мали свої матеріальні бази з власною адміністрацією, мало корисний вплив на розвиток певних ділянок праці в українському таборі, як металообробні машини, друкарні і папір. Таборовий тижневик «Батьківщина» міг появлятися тільки за допомогою німецької друкарні. До нашого табору регулярно приїжджав пересувний кінотеатр з їхньою обслугою і їхніми фільмами. Була це найпопулярніша таборова атракція під голим небом. Взаємовідносини таборових командантів старшин і вояцтва, між німцями і нами були без закиду.

Коли організувався наш табір в Бельярі, головна німецька команда в Мірамаре, бажала влучити в свою адміністраційну сітку і наш табір. Було б це, безсумніву, велика користь для нас під матеріальним аспектом, однак з політичних міркувань, українська команда табору відхилила ofertу головної німецької квартири і рівночасно попросили англійську окружну команду про утворення окремої адміністрації для українського табору.

Цим самим ми бажали підкреслити факт, що українська дивізія була союзною збройною одиницею у спільній боротьбі німців з російським комунізмом, а не наємним легіоном 3-го райху.

Початково, місцева англійська команда, не зовсім розуміла, чому вояки в однакових одностроях з німцями, відмовляються від зверхности і опіки головної німецької квартири в Італії.

Тільки згодом надійшли окремі інструкції з Лондону про те, що український табір в Італії має бути окремою адміністраційною одиницею, підпорядкований безпосередньо англійській команді, й навіть в певній ізоляції між командою українського табору і головною німецькою квартирою в Мірамаре. Ті обмеження, в поточних зносинах обох команд, не були великою перешкодою і до кінця во-

ни залишилися доброзичливими. Командантом німецьких таборів був ген. д-р Поляк. Людина надзвичайно гуманна. Він всебічно нам допомагав, а на друге наше Різдвяне Свято уфундував велику і багату таборову ялинку, що довго красувалась перед таборовим театром. Під час латинського святого вечора, я зі своїм ад'ютантом, зложив особисто ген. Поляку святючі побажання і були ми тоді його гістьми, а в день нашого Різдва, він ревізував нашу команду зі своїм штабом. Часта виміна культурними таборовими одиницями, спортові змагання та товариські зустрічі, створювали добрі взаємовідносини між українцями і німцями в Італії.

Український табір і англійська команда

Коли ходить про взаємовідносини між нами і англійською військовою командою, то це питання належить розглядати під двома аспектами, а саме: постійна англійська команда при нашому таборі і районна, яка містилась в Річіоне і окружна — округи Еміліе. З районною і місце-

Другий командант табору в Риміні май. С. Яськевич

вою англійською командою це відношення було чітке і просте, бо в його засаді була військова дисципліна: наказ і його виконання. На цій системі український табір постав, діяв та перейшов до «цивіля».

Окружна команда назначила українського команданта табору на засаді старшинства рангів. Назначений український командант, створив свій адміністраційний штаб, який і керував всіма внутрішніми справами табору.

Місцева англійська команда охороняла табір на зовні, а районна дбала про постачання харчів та одягу й посередничала при всіх контактах таборовиків зі зовнішнім світом. Місцева команда перебувала в сталому контакті з українським командантом, та дбала про загальний порядок в таборі і його санітарний стан. Переводили щоденні числення таборовиків, передавала запотребування на робітничі команди поза межами табору. Майже щоденно відбувались конференції обох командантів або ад'ютантів, на яких обговорювались питання загального стану табору та його потреби. На підставі домовленности, українські старшини мали право опускати табір у визначені години за окремими перепустками. Підстаршини і вояки могли залишати табір тільки групами під ескортою англійської охорони (в останніх часах під командою українського старшини).

В літньому сезоні відбувались прогулянки над море і

Лев Шанковський

До 50-річчя Української Армії

1. Армія Української Народної Республіки Процес елімінації українських частин з імперської російської армії 1917 р.

III

Вже в нашому першому розділі ми вказали на неможливість об'єктивного*) представлення українського військового руху в російській армії 1917 року через недостатність джерел. Документи про розклад російської армії, також за національними ознаками, знаходяться в советських архівосховищах, які нам є недоступні, а советські історичні публікації, здебільшого, промовчують факти про національний розклад армії, або дають його далеко неповну картину (А. Е. Какурин, *Разложение армии в 1917 году, Москва-Ленінград, 1925*). Знов же, українська мемуаристична література є, по суті, незначна своєю кількістю і бідна на факти. Цих кільканадцять статей і заміток, що їх про український військовий рух у російській армії 1917 року опубліковано в нашій літературі, — це так жалюво мало, що аж соромно про те говорити. Але ця нехитість

Таборовий штаб «Олімп» в таборі Белярія

до списування спогадів не залишає нас упродовж всієї нашої історії! Аджеж відома справа, що якби не польські мемуаристи, то навіть історії визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького не було б з чого відтворити, дарма що серед хмельничан було чимало освічених людей!

З цієї причини, у цьому розділі, бажаємо, насамперед, закріпити всю українську мемуаристичну літературу про український військовий рух у російській армії 1917 року. Бо якби ми до нього й не підходили, рух цей залишив, по собі, тривкий слід на Україні. Якщо б цього сліду не було, московсько-большевицький писака «на украинском языке», Юрій Смолич, не описував би паради Першого

*) Продовження з числа 124.

купіль. Там же відбувались спортові плавачські змагання. В зимовому сезоні були примусові збірні прогулянки, але до таких «спацерів» звичайно не було охочих, що справляло команді табору багато клопоту.

Окружні і районні англійські команданти часто мінялись, тому тяжко було схопити їх службове наставлення до українського табору. Загально були вони коректні, але були і виразно ворожі, в залежності до індивідуального погляду на українське питання окремих командантів. Про це буде згадка в розділі «Оборона перед примусовою репатріацією».

Треба однак на цьому місці ствердити, що вище і окружне англійське командування було прихильне до нашого табору і часто, в критичних ситуаціях, допомагали нам в боротьбі зі советською репатріаційною комісією, про що буде мова даліше.

(Далі буде)

українського імені Богдана Хмельницького полку в Києві у свому романі-хроніці «української революції» п. н. «Мир хатам, війна палацам». Смолич намагався написати викривлену пародію подій 1917 року, але при описі паради Богданівського полку пародія зникла і читач його роману мав змогу побачити вірну картину минулої слави, коли в престольному городі України лунала українська військова команда й до неї виструнчувалися ряди рідного війська. З цієї причини, радимо кожному цей Смоличів опис прочитати.

Переходячи до опису публікацій про український військовий рух у російській армії 1917 року, переглядатимемо їх за порядком боєвих фронтів російської армії. Таких фронтів, в 1917 році, було 5: **Північний, Західний, Південно-західний, Румунський та Кавказький.**

Північний фронт простягався від Балтицького моря аж по р. Двину і в його склад входили 1, 5 і 12 армії та військова Ревельського укріпленого району.

У цих арміях і військах було в дні 1 вересня 1917 року:

825,371	старшин і бійців	у фронтних частинах
53,767	”	у запасних частинах
89,358	”	у тилкових частинах

968,496 старшин і бійців

та 325,000 цивільних осіб, що обслуговували фронт, отже разом 1,293,496 військових та цивільних осіб. За даними полк. В. Савченка («За Державність» дали «ЗД», том I), в жовтні 1917 року, в трьох арміях Північного фронту та у військах Ревельського укріпленого району було 360,000 українців, в тому, в 12 армії, — 120,000. Як ми вже згадували, у виборах до Всеросійської Конституанти, 88,956 старшин і вояків Північного фронту віддали свої голоси на українські списки.

Про український військовий рух на Північному фронті існує така література: полк. В. Савченка, «Спогади про укр. рух в 12 рос. армії в 1917 році» («ЗД», т. I), сотн. Петра Проценка, «Українізація на Північному фронті російської армії» («ЗД», т. VI), та й ще частина іншої статті полк. В. Савченка про «Український військовий рух у російській армії в 1917-1918 роках» («ЗД», т. IV). Існує ще рукописний спогад сотн. В. Шеремета про український полк 4 кінної дивізії, та два спогади, надруковані в торонтоському «Дороговказі» в 1962 році (Антін Куциньський, «1917 рік на Північному фронті» — ч. 13 і А. Берегулька, «Лютий 1918 року в Києві» — ч. 10) і на цьому, мабуть, вичерпується мемуаристика про Північний фронт.

Українська фронтова рада Північного фронту постала вже в квітні 1917 року і вже на 6 травня скликала вона Перший український військовий з'їзд 12 армії. З'їзд цей вітав особисто командарм цієї армії, болгарин на російській службі, ген. Радко-Дімітрієв. У червні 1917 року, українська Фронтова рада почала видавати свій орган, газету: «Український голос». Від 27 червня до 27 листопада появилось 47 чисел цієї газети в Ризі, Валку та Пскові. Це, очевидно, цілком ясно, що комплект цієї газети має не оціненні матеріали про український рух на Північному фронті, а може теж і на інших фронтах.

Найкорше почався рух за відокремлення українців в національну частину в 136 пішій дивізії, що стояла на фронті біля м. Двинська. Зокрема високий відсоток українців, у тому теж старшин, був у 542 пішому Лепельському полку. Коли почалася українізація XXI А. К., який став III. укр. корпусом, українці з Лепельського полку перейшли організовано в 130 піший Херсонський полк (33 піша дивізія).

Після великих перешкод не так з боку військового начальства, як з боку московської «революційної демократії», що опанувала була військової ради та комітети, українці 12 армії зібралися в XXI А. К., що його ген. Корнілов призначив був до українізації. Дивізії корпусу (33 і 44 пд) стали сьомою та восьмою українськими дивізіями. До речі,

командування добре вийшло на українізації цього корпусу. Коли, у вересні 1917 року, німці наважилися здобути м. Ригу, московські корпуси відмовилися воювати й одиноким, що заступив німцям дорогу, був III. укр. корпус. І він видержав на своїх становищах так довго, як це було можливо (Заиончковский, *Мировая война 1914-1918*, Москва, 1931).

У вересні 1917 року, до III. укр. корпусу під Ригою перейшли теж 4,000 українців з 3-ої пішої окремої (особої) дивізії, яка в своєму складі нараховувала 75% українців. Українці цієї дивізії вже в червні 1917 року прохали Центральну Раду, щоб їх відкликати на Україну. Коли цього не сталося, значна частина вояцтва пішла самовільно на Україну.

Не можна заперечити, що на Північному фронті, становище українців було дуже важке. Фронт цей був просякнутий большевицькою пропагандою, що поширювалася з Риги, Двинська і Петрограду. Збольшевиченими були лотиські стрілецькі дивізії, що їх створено ще перед революцією, а які, в майбутньому, послужили своїми, до речі бойовими й здисциплінованими кадрами, до утворення Червоної армії. І збольшевиченим було населення Латвії, яке у виборах до Всеросійської Конституанти, віддало 72% своїх голосів на большевицький список, найбільше в усій тодішній Росії. Але й московські корпуси Північного фронту були дуже збольшевичені, як, наприклад, цілком збольшевиченим був 436 піший Новоладзький полк, в якому вже до революції існувала большевицька ячейка (Д. Мазайс, «Военная организация 12 армии», *Пролетарская революция*, т. VIII), а після революції — цей полк вславився видаванням знаменитої «Окопной правды», відомої із своєї безоглядної большевицької демагогії. За нашими відомостями, зібраними шляхом опитування, большевицькі корпуси 5 армії унеможливили українцям цієї армії відокремитись у національні частини. Всі спроби, в цьому напрямі, були здавлені силою. Важке було становище III. укр. корпусу теж у рядах 12 армії, в якій зокрема збольшевичені сибірські частини, виявляли ворожу поставу до українців та до їх спроб створити українські військові частини.

Все ж таки, на історії ХХІ. (III. укр.) А. К. ще раз потвердився факт, що український вояк не легко піддавався большевицькій розкладовій роботі; він залишався боєздатним навіть серед большевицького хаосу. На Північному фронті українці видержали найдовше, що їм признають навіть москвини. «В січні 1918 року (!-Л. III.), у слід за великоросами, читаємо в «Сводке материалов по истории Ревельского укрепленного района» — потяглися в запілля і українці, як з 44-ої дивізії, так і з артилерії укріпленого фронту твердині». Отже аж в січні 1918 року, коли московські большевики зайняли вже майже ціле Лівобережжя і підходили під Київ, українці Північного фронту почали, без наказу, залишати свої позиції й пробиватися додому через збольшевичену Білорусь. Цей факт, — це не тільки зразок «малоросійської самоотверженності», але й доказ карності українського вояка. Йому наказували з Києва стояти на фронті, чи пак не наказували йти додому, і він стояв, поки все не розлетілось.

До речі, ХХІ. (III. укр.) А. К. зійшов з позицій у січні 1918 року і цього місяця, організовано, вирушив пішим порядком на рідну Чернігівщину (33 і 44 пд рекрутувалися з Чернігівщини). Нічого не знаємо про цей «анабазис» чернігівчан, що тривав поперх одного місяця. Не знаємо, яка кількість українського вояцтва брала в ньому участь, які були пригоди його на шляху додому, хто ним командував тоді тощо. Це все поспушилися нам сказати учасники і тільки випадково довідалися ми з одного спогаду (Характерник, «Згадки з минулого», *Літературно-науковий вісник* (далі: ЛНВ), I, 1926), що 175 піший Батуринський полк (44 пд) під проводом полк. Бондаренка з'явився 6 лютого 1918 року в районі Вахмач-Конютоп і ще перед приходом німців відновив, у цьому районі, владу УНР та тримав її до приходу німців. За нашими відомостями, зібраними шляхом опитування, у похід на Україну вируши-

ло в січні 1918 року, 6,000 українського фронтового вояцтва, отже якраз стільки що й було в усій московсько-большевицькій окупаційній армії під проводом Муравьєва, що зайняла була Київ.

Організовано старались пройти на Україну теж два українські кінні полки, що були сформовані на Північному фронті. Українці 14-ої кінної дивізії створили були кінний полк ім. Тараса Шевченка, до якого ввійшли теж українці кіннотники з 8-ої та 17-ої кінної дивізії. До грудня 1917 року, цей полк, що складався з 6 ескадронів, перебував у резерві 12 армії, але в грудні він, організовано, вирушив на Україну. На жаль, сконцентровані в р. Рогачева большевицькі частини за допомогою не менше збольшевичених білоруських селян, розбили цей полк і він на Україну організовано не прийшов. Але, що не вдалося Шевченківцям, удалося Мазепинцям з 4-кінної дивізії. У грудні 1917 року, кінний полк ім. гетьмана Івана Мазепи з великим відсотком старшин у ньому, пройшов залізничним транспортом аж до м. Полтави і зумів відбити всі спроби себе роззброїти. На жаль, у Полтаві, де цей

Перший командант табору ген. М. Крат з дружиною

полк прибув у половині січня 1918 року, він демобілізувався на наказ генерального секретаря військових справ, М. Порша. Все ж таки, старшини цього полку організували, пізніше, кінний Мазепинський полк у складі української армії (полк. Недзведцький).

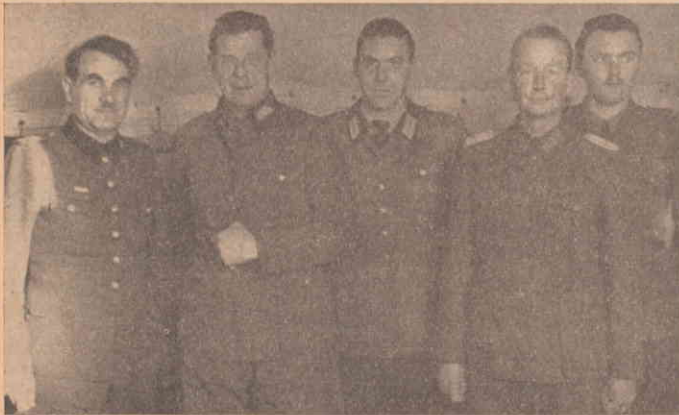
Українська Армійська Рада 5-ої армії утворилася також у квітні 1917 року. Головою цієї Ради був відомий, пізніше, письменник Олекса Слісаренко, майбутній соловецький в'язень. У складі Ради був ген. Михайло Крат, тоді полковник російської армії. У ХХVIII. А. К., яким командував українець, ген. Слісаренко, постала українська Корпусна рада й український комітет. У 60 піший дивізії цього корпусу, український комітет очолив був пор. Д. Антончук. Про утворення українського пішого полку, в цій дивізії, знаємо з дуже добре написаного спогаду А. Кущинського, який був у ньому полковим ад'ютантом. Кущинський не тільки дуже живо описав свій полк і його дії, але й передав, для історії, низку прізвищ, що дуже рідко трапляється в нашій мемуаристиці, поскільки мемуаристи наставлені описувати свої власні пригоди, а не досягнення громади (український індивідуалізм). За свідченнями А. Кущинського, полк цей, що прийняв назву полку ім. гетьмана Пилипа Орлика, був командою завязтого українського патріота, пполк. К. Липовця (постійно носив у пляшеті для мапи «Кобзаря»), вирізнявся серед інших полків дивізії своєю «статечністю» й «дисципліною» серед большевицького хаосу і навіть почепив на себе синьожовті погони тоді, коли всі інші поскидали їх із себе. У липні, український полк одинокий стримував німецьку

офензиву, за що отримав похвальні накази зі штабу дивізії й корпусу, але й теж викликав ненависть до себе з боку москалів. Після відходу з полку пполк. К. Липовця, на якого москвини робили замах, щоб його убити, і не дочекавшись наказу про відхід на Україну, полк змалів до стану 500 багнетів і перестав існувати після большевицького перевороту.

У спогаді інж. А. Берегульки маємо згадку про українізований 14 інженерний полк, в якому служив автор, але про нього більше не знаємо нічого. Про ген. Слісаренка знаємо, що він за гетьманських часів командував кадрами VI. Полтавського корпусу і про нього симпатично висловлюється у своїх «Спогадах» ген. Михайло Омелянович-Павленко, що знав його з цих часів, поскільки сам командував 11-ою Полтавською пішою дивізією. На жаль, цей генерал, як теж командир 12-ої пішої дивізії в Лубнях, ген. Олександрович, відомий нам із «Споминів» ген. Петрова, загинули у вирі протигетьманського повстання.

Така була доля українських вояків і старшин на Північному фронті, що дійсно в дуже несприятливих для себе умовах, далеко від рідної України, гуртувались і створили українську збройну силу. Ця сила була ними ство-

Відвідини ген. д-ра Поляка з різдвяними гратуляціями 6. 1. 1946 р. в таборі Ріміні, зліва: май. С. Яськевич, ген. лейтенант д-р Поляк командант Головної Німецької квартири в Італії, полк. Колер — начальник штабу, підполк. Рідель — бетронінгофіцір, адютант хор. Лісяк

рена, але якось ніхто не подбав про це, щоб її, своєчасно, спровадити на Україну. Згадуючи цих українських старшин і вояків Північного фронту, полк. генштаба, В. Савченко писав: «Треба було подивитися на обличчя українських вояків і ви побачили б на власні очі, як народжувалися в них національні гордоці — обличчя їхні сяли, в очах палали блискавки. Це був незрівняний військовий матеріал та не треба було його губити» («ЗД», т. I).

Західний фронт простягався від р. Двини до р. Прип'яті і мав у своєму складі 2, 3 і 10 армії. У цих арміях було, дня 1 вересня 1917 року:

819,633	старшин і бійців	у фронтових частинах
64,505	"	у запасних частинах
175,379	"	у тилкових частинах, разом:

1,059,517 старшин і бійців та
600,000 цивільних осіб, що обслуговували фронт, разом
1,659,517 військових та цивільних осіб.

Відсоток українців, на Західному фронті, був відомий тільки в 2 армії, в якій за даними ген. Петрова (ЛНВ, ч. 11, 1930) перебували такі кількості українців:

III. Сибірський корпус 10% українців, у тому 3% старшин; I. Гренадирський корпус 6% українців, у тому 1% старшин; IX. Армійський корпус 35% українців, у тому 6% старшин; XXIV Армійський корпус 5% українців, у тому 3% старшин.

Відомо теж, що у виборах до Всеросійської Конституанти, на спехи українських партій, на Західному фронті, голосувало 85.062 старшин і рядовиків.

Література про Західний фронт дуже бідна. В дійсності, найбільше ще, про цей фронт написав ген. Всеволод Петров, тодішній шеф штабу 7-ої Туркестанської стрілецької дивізії, III. Сибірського корпусу, організатор і командир кінного полку гайдамаків ім. Кошового Отамана Костя Гордієнка, що постав з українців III. Сибірського корпусу біля м. Мир на Білорусі й збройно пробився на Україну, де ввійшов в склад української армії і брав участь у визвольній війні. У своїх творах («Спогади з української революції», т. I; «Українська пропаганда серед «Сибіряків» і «Туркестанців» у Календарі Червоної Калини за 1937 рік; «До історії формування війська під час революції» у ЛНВ, 1930) ген. Петров описав відносини в III. Сибірському корпусі і згадав про інші корпуси 2 армії. Про IX. А. К. довідемося зі спогадів д-ра М. Галини («Спостереження і враження військового лікаря з часів великої війни й революції» («ЗД», т. IV), в яких автор малює цікаву картину національного пробудження українського вояка, а теж показує поганий вплив на нього українських соціалістів. Існує теж спогад полк. В. Филиновича про укр. рух в 129 пішій дивізії («Український Прометей», ч. 40, 1957). На цьому вичерпується українська мемуаристика про Західний фронт.

Західний фронт належав до спокійних фронтів у бойовому відношенні, бо саме в 1916 році він ніс на собі тягар кровопролитних боїв, в яких зокрема українські корпуси понесли жахливі втрати. Тоді боевий стан корпусів обнизилися до 6,000 багнетів (IX. А. К.), а навіть до 2,000 (X. А. К.), що його перенесли для доповнення, в липні 1917 року, на Румунський фронт. Там до нього прибули численні маршові роти з Полтави й Харкова. Все ж таки, не зважаючи на відсутність боїв, збольшевичення Західного фронту в нічому не уступало Північному фронтові. Ось, наприклад, 133 піша дивізія на Західному фронті, була до цієї міри «революційно-сознательна», що вже влітку 1917 року, весь командний склад був у неї «виборний». Інший, 455 піший полк 114 пішої дивізії прославив себе знаменитою резолюцією: «Воевать да хотим, но на позиции итти не желаем». Цілком збольшевиченими були частини II. Кавказького корпусу, які, зокрема, прославили себе тим, що його вояки залюбки засипували землянки старшин на фронті ручними гранатами. Ясно, що з таких частин офіцери рвали перед себе, де їх очі несли і шлях їх часто кінчався у спокійних і здисциплінованих українських частинах. Треба також згадати, що большевизм на Західному фронті мав значну підтримку від темного, білоруського селянства, що у виборах до Всеросійської Конституанти в значній масі голосувало на большевицькі списки. І так, у пересічі, на Білорусі, большевицький список здобув 44% голосів, коли на Україні тільки 10,5%. Але, друге місце по лотишах, посідали таки москвини (пересічно 50%).

За даними української мемуаристичної літератури, наслідки українського військового руху на Західному фронті були такі:

IX. А. К. (київський) проходив українізацію за наказом ген. Корнілова. До цього корпусу переходили, організовано, українці з інших корпусів. До Жовтневої революції закінчилася українізація 5-ої пішої дивізії, що стала 9-ою укр. дивізією. Командував цією дивізією українець, ген. Славочинський. Після Жовтневої революції, вона не дала себе роззброїти большевикам, але організовано прибула до м. Коростеня, де демобілізувалась на наказ секретаря військових справ, М. Порша.

Українізація 42-ої пішої дивізії IX. А. К. не закінчилася до Жовтневої революції. Командиром її був москвин, ген. Ельшин, який гальмував справу українізації. Після Жовтневої революції, дивізія розбіглася і тільки її гарматна бригада прибула, організовано, на Київщину. Але тут, в околиці м. Малин вона дезорганізувалась.

Українці XXIV. А. К. зібралися в м. Синявка, де створили український піший полк ім. Тараса Шевченка. Вони були роззброєні большевиками після ліквідації ними Ставки ген. Духоніна в Могильові.

Підполк. інж. Михайло Курах

В союзі з большевиками

Причини до історії наших визвольних змагань в 1920 р.

Я полагодив свої справи у Вінниці, попрацював з Гірняком та іншими товаришами і був готовий до дороги в Балту*). Ще забіг попрацювати з Хвилею, Ковтуновичем і Микитою (Колядою), які в тому часі піддержували нашу справу і в багатому дечому допомогли нам. Останніми часами я рідко бачився з ними, а в останні дні, як до нас приїхав Затонський зі своїми помічниками — Порайком і Михайликом я був там так зайнятий різними справами, що не мав змоги бачити Хвилі, Ковтуновича або інших. Зрештою вони останніми часами щораз більше відходили від наших справ, бо про ці справи ми тепер торгувались з Затонським, який мав повновласти договорюватись з нами і полагоджувати справи УГА.

Ковтуновича не застав, бо виїхав до Києва і щойно за кілька днів поверне назад. Микита (Коляда) вже дещо знав про наші торги й спори з Затонським і висловив думку, що Затонський хоче вибитись на наших справах і зробити політичну кар'єру, а тому вислуговується Москві, дбає про інтереси загально-російські, а не українські, а галицькі тимбільше. З цього добра не буде, бо знеохотить до себе галичан і вони почнуть покидати ряди УГА та вертати домів. Це буде на руку полякам, а для України втрата з такої політики Затонського, не буде користи і Москві. Боротьбісти у нашій справі не зроблять

нічого, бо вони не мають жодної влади і навіть втратили ці впливи, які мали давніше перед злиттям з большевиками. Це злиття боротьбістам принесло велике розчарування, а тому багато з них покидають ряди КПБУ і конспірують або зовсім усуваються від праці.

Я заявив, що ми розуміємо положення боротьбістів, бо і самі переживаємо кризу розчарування на большевиках, хоч були певні того, що з ними співпраця буде тяжка. Але не думали про те, що вона буде така трудна і майже неможлива. Між нашими почались такі настрої, які не ворожать нічого доброго і можуть спричинити повний розрив з большевиками. А розрив з большевиками це для вас війна, це дальша збройна боротьба з большевиками, на яку ви не можете собі дозволити: ваші сили дуже слабкі, жодних резерв, жодних надій на доповнення в людях та необхідних матеріалів. Мусите триматись большевиків, торгуватись і зволікати аж до кращого моменту. Ось що радив нам Микита.

Ми ще трохи посиділи та поговорили, а на відхідному я подякував Микиті за його гарне відношення до нас і за піддержку, якою користувались наші люди, тобто УГА, в часі нашої співпраці з ним, як губерніяльним воєнним комісарем. На це він мені відповів, що робив в інтересі загально українському і дуже жалув, що справи прибра-

Українці 129-ої пішої дивізії створили український полк під проводом полк. В. Филиновича, який відійшов на Україну. Українці 1-ої фінляндської стрілецької дивізії, в складі 1,700 бійців та 400 усурійських козаків (українці із Зеленого клину), що приєдналися до них, під проводом капітана Пустовійта, з боями проти большевиків і поляків (корпус ген. Довбора-Мусніцкого) пробілися на Україну з-під м. Орші, займаючи, на своему шляху, м. Гомель. Після прибуття на Україну частина цієї групи влилась в Запорізький загін ген. Присовського.

На Західньому фронті українською стала теж 7-ма кінна дивізія, в складі Кінбурнського, Ольвіопольського й Білоруського полків (до речі, останній полк мав старшинство Чернігівського охочекомонного компанійського полку). Усі ці полки мали понад 80% українців. Коли 13-ий полк донських козаків з цієї дивізії вибув на Дон, командир Кінбурнського полку, полк. Триліський оголосив дивізію в складі української армії. Під його команду, дивізія організовано перейшла до Житомира і взяла участь в обороні цього міста перед большевиками. З цієї дивізії, за гетьманату постали кадри 2-ої Волинської кінної дивізії, з якої, знов же, постав 1 кінний полк ім. Максима Залізняка, що брав участь, у визвольній війні, до її кінця.

Український військовий рух, на Західньому фронті, почався скоро. Уже в березні 1917 року була створена українська Фронтна рада і вже 15 квітня відбувся Перший український військовий з'їзд Західнього фронту. Тоді українське вояцтво почало теж гуртуватися в 1. Гренадирському корпусі, в 27-ій та 29-ій піших дивізіях, та в інших з'єднаннях. Однак з призначенням ген. А. Денікіна на пост головнокомандувача фронту, український військовий рух на Західньому фронті, завмер, бо в особі ген. А. Денікіна мав свого завзятого противника (що, до речі, було рідким явищем серед російських генералів цього часу, які в елімінації українських частин бачили засіб збереження армії). Ген. Денікін забороняв діяльність українських рад і комітетів, а навіть частинам, призначеним до українзації наказом ген. Корнілова, забороняв контактуватись з Центральною радою та її Українським генеральним військовим комітетом. Інтервенції з Києва не дали ніяких наслідків. Вороже ставлення Ставки фронту до українського військового руху на Західньому фронті закінчилося тільки з арештом ген. Денікіна в зв'язку з корніловським путчем в армії.

У цій ставці, в тому часі, перебував ген. Олекса Галкин, майбутній начальник Головного штабу за гетьмана Скоропадського та військовий міністер УНР в 1920 році. Ген. Галкина замордували большевики у Львові в 1939 році.

Південно-західній фронт простягався від р. Прип'яті по Буковину й складався з 7, 8, 11 та Окремої (Особової) армій. Цей фронт переходив через Волинь, Галичину та Буковину, і на ньому український військовий рух почався найкраще, через близькість Києва та велику кількість українців у з'єднаннях фронту. З усіх російських фронтів, Південно-західній фронт був найважливішим і на ньому були скупчені великі військові сили. В 1916 та 1917 роках, цим силам було призначено проводити широкомасштабні воєнні наступи, відомі в історії війни, як офензиви ген. Брусілова (1916), Керенського й ген. Корнілова (1917), в яких війська фронту, а в тому теж українці, несли дуже важкі втрати. Можна сказати, що головний тягар усіх цих офензив, спочивав на плечах українського воєнка.

У дні 1 вересня 1917 року, в складі Південно-західнього фронту перебували:

1,464,644	старшин і бійців у фронтових частинах
165,352	старшин і бійців у запасних частинах
210,358	старшин і бійців у тилкових частинах, разом:
1,840,354	старшин і бійців та
701,000	цивільних осіб в організаціях, що обслуговували фронт. Разом:
2,541,354	військових та цивільних осіб у складі цього фронту.

Було їх, отже, майже в двічі стільки, що на Північному фронті. З цього числа, у виборах до Всеросійської конституанти, 168.354 старшин і воєнків віддало свої голоси на українські списки.

(Далі буде)

ПРИКРА ПОМИЛКА

В статті Л. Шанковського «До 50-річчя Української Армії», «Вісті» 124 на сторінці 5, 14 рядок знизу пропущено рядок. Має бути «Коли до революції, в російській армії існували вже національні частини польські, лотиські та чеські, революція 1917 року елімінувала з російської армії частини українські»...

ли такий небажаний оборот, принесли багато розчарування і УГА не стала зав'язком Української Червоної Армії, а боротьбі не очолили радянського уряду України. Але будемо надіятись, що ще не все втрачено, що ще щось вратується і ми вкінці таки переможемо! — сказав Микита. На цьому закінчилась наша розмова.

Працюючись зі мною, Микита мене відпровадив аж до дверей свого кабінету, сильно стиснувши мою руку, сказав:

— «Ну, бажаю вам всього найлучшого, а також бажаю вам, щоб ми стрінулись на іншому місці, в інших обставинах, бо і я відходжу з Вінниці. Мое місце займе москаль Рязанов, заступник політкома Таращанської дивізії.

Отже Москва в наступі, — думав я по дорозі до Хвилі. Його застав вдома і його симпатичну й інтелігентну дружину Женю. Зраділи моїм приходом, попросили до стола. На столі зараз з'явився самовар і закуська, отже зразу зрозумів, що прийдеться посидіти довше. За цим почалась розмова. Хвиля був правовірним большевиком, тому я був обережним в усіх своїх висловах, обережно висловлювався і про Затонського та його всі потягнення в справах УГА і т. п. Але це останнє було непотрібне, бо з дальшої розмови я довідався, що Хвиля у стані «війни» з Затонським, що відносини між ними найгірші. Розходження почались на тлі галицьких справ, отже через нас. Хвиля обурився на Затонського, коли він перед ним висловився, що він тобто Хвиля не мав жодних повноважень на пертракції з представниками УГА, на підписування якихнебудь договорів, що в цім випадку він поступав, як самозванець... Це до живого заділо Хвилю, він справу поставив на пленумі ЦК КПБУ і домагався, щоб суд ЦК в цій справі перевів певні дохідження та видав свій осуд. Отже таким чином справа між Хвилею і Затонським перейшла на партійний суд.

Хвиля в дальшому процесі революційної роботи на Україні відіграв погану роль та не лишив по собі доброї згадки. Маю враження, що це сталось в наслідок його вірності партійній лінії та льояльному виконуванню директив ЦК КПБУ. Може конкуренція з Затонським і спір з ним підогривали його пристрасть, гнали від «ухилу в прірву». Маю переконання, що в цім випадку Затонський на кожному кроці шкодив йому і спричинився до ліквідації впливів Хвилі, до ліквідації його самого, хоч врешті прийшла черга на Затонського. Його також Москва зліквідувала за «ухили».

Але об'єктивно і зовсім щиро мушу ствердити, що Хвиля, співпрацюючи з нами в справах УГА, на кожному кроці піддержував нас, як мій боровив нашу справу і не робив нічого на шкоду УГА. Коли була потрібна його інтервенція в справі наших арештованих людей ЧЕКА чи якимсь політвідділом, то Хвиля ніколи не відмовив нам в тяжкій ситуації, ходив з нами і врешті добивався звільнення арештованих. Коли червоноармійські частини, чи поодинокі червоноармійці проявляли певну самоволю, громили наші шпитали, постачання і т. п., то і в цім випадку Хвиля все інтервенював у нашу користь. Коли вичерпувалися наші харчові засоби, коли була потрібна поміч в нових приділах — то Хвиля радив нам, що і належить робити, ходив з нами і докучав, щоб нарешті чогось добитись для нас. Їздив у Київ і Харків, інтервенював і в справі ратифікації нашого договору з 1-го січня 1920 р. У всіх справах ішов нам на руку, зробив дуже багато у нашу користь.

Я слухав його виводів, мусів йому признати рацію. Затонський до справи не підійшов так, як було треба. Він поступив не як революціонер, а як звичайний бюрократ. Одержавши доручення від партійних керівників, він «рад старатися», ба не тільки старатися, але і перестаратися, щоб догодити партійному начальству, щоб догодити особистій амбіції і зробити кар'єру. Бо революція не потребує того, щоб тисячі галичан заганяли в Чека і багато з них позбавити голови, а інших запроторити в тюрму, в табори на повільну смерть. Революція не потребує того, щоб брудними чоботами топтати святощі галичан, вбивати в них віру у добру справу і справедливість нашого

революційного руху. Революція не вимагає того, щоб грабити шпитали галичан, обдирати хворих зі всього, грабувати їх постачання, насилувати або вбивати їх жінок і дівчат, що опинились тут і здані на нашу ласку... Така робота не є жодна революція, а найчорніша контрреволюція. Бо чим ми лучші від Денікіна і йому подібної контрреволюційної наволочі!.. А революція потребує ось чого! Хворих галичан треба витягнути зі шпиталів, добре накормити, одягнути, дати зброю до рук і поставити їх у бойові ряди. Викресати у них нову віру в слушність революційної справи, а тоді вони радо стануть під революційні прапори будуть битися і гинути під цими прапорами, бо вони мають почуття обов'язку і льояльно виконують накази своєї кожноточної влади. Ці «тирольці сходу» були б прекрасним революційним авангардом в поході проти Польщі й Заходу, цього Заходу, який помагав полякам в наступі на їх тіснішу батьківщину, яку вони люблять, за яку чіпаються руками і зубами, за яку боролись їхні діди, батьки і вони самі. Ця боротьба тягнеться вже около тисячу літ, від появи Польщі і Мадярщини, боротьба виковала бойову в них вдачу і велику любов до своєї волості, що так дивує нас усіх, чого — на жаль — не розуміють деякі наші провідники, в тому числі і Затонський. Замість використати цей надзвичайно цінний матеріал в революційних цілях, то Затонський своїми нерозумними потягненнями деморалізує цей матеріал, знеохоче до нас і до революції. А це робиться тепер, коли нам так дуже потрібна кожна бойова частина, коли Галичина має бути перехідним мостом для наших штурмових колон в Польщу, Мадярщину і далі на Захід. Якщо прозиваємо справу з Галичиною, то прозиваємо її з Польщею, Мадярщиною, Німеччиною, де зараз ідуть революційні ферменти і наша там інтервенція є потрібною.

Хвиля чим довше говорив, тимбільше запалювався і нервувався, врешті почав нервово ходити по кімнаті, аж дружина звернула йому увагу, що він «зря» денервується, бо це справі нічого не pomoже, а Затонський не варта того, щоб через нього псувати свої нерви. Я висловив думку, що він, тобто Хвиля, має зрозуміти до нашої справи і хотів би поставити її на правильний шлях, тому про ці справи належало б говорити на пленумі ЦК КПБУ, докласти про це в Києві, Харкові й Москві, щоб добитись конкретних успіхів. Я зрозумів, що цю справу Хвиля бере собі надто до серця не лише через його особисті порахунки з Затонським, що в цім випадку терпить не лише його особиста амбіція, але ця справа його болить, як революціонера, бо справа УГА важна з загально революційними справами і т. п. Через те він піддержував УГА і особисто нас, через те він на кожному кроці нам помагав, бо думав, що УГА стане справжнім авангардом в дальшому поході на Захід.

На підставі власного досвіду з часів нашої співпраці з Хвилею в вінницькому періоді мушу ствердити, що на нього не можемо кинути жодного обвинувачення. Говорю про вінницький період і не беру під увагу дальшої діяльності Хвилі, бо після Вінниці я вже більше його не бачив.

Такою виглядала наша остання зустріч з Хвилею, наша розмова і працання. Він виїхав до Харкова і вже більше не приймав жодної участі в справах УГА. А я покинув колишню столицю славного козацького полковника Івана Богуна та виїхав до Балти...

В БАЛТІ

«Ой, ти Балта — чорта варта.

Повна болота — кругом голота!...»

Стрілецька пісня

До Балти наш поїзд тягнувся цілу добу. Подорож була нецікава, бо пасажирами в вагоні були жінки і деякі діти наших старшин, та пару старшин і урядовців. Розмови відносились до одної теми, що тепер буде, як большевики будуть з нами обходитись, чи справді будуть воювати з Польщею і чи скоро вернемося до Галичини. Бу-

ло двох старшин УГА — пор. Юліян Кобилецький нотаріальний кандидат з Самбора і четар Василь Атаманюк. Оба артилеристи австрійської армії. Я з ними здружився і наші розмови відносились італійського фронту. На італійському фронті ми себе не знали, але тепер судба нас звела до купи, хоч не на довго, бо після Балти наші шляхи розійшлися. Кобилецького я зустрічав в Самборі, де він жив і працював нотарем, а бідний Атаманюк пропав безслідно у вихорі дальших подій на Україні. Він був поетом, належав до спілки радянських поетів Західної України, деякий час жив у Києві, а пізніше пропав у тому самому часі, що й М. Ірчан та інші наші галичани.

До Балти ми приїхали вечором 13-го березня. Фатальне число, як твердять людські пересуди.

На станції на мене чекав Рогульський разом з сотн. СС Степаном Индишевським. Рогульський пару днів раніше приїхав у Вінницю, але досі нігде ще не влаштувався і не мав жодного приділу. Він очікував мого приїзду, щоб разом зі мною зголоситися в Затонського, який вже розпаношився в Балті та «реформував» все навкруги. Наразі знайшов я тимчасово приміщення в автопанцирному дивізіоні УГА, де вже раніше улаштувався Индишевський. Степан Индишевський перед війною був студентом львівської політехніки, вже мав за собою пів диплому, був мобілізований в австрійську армію, службу повнив при технічних частинах. Мав величезний досвід у будові шляхів і мостів, а тому був цінним старшиною в корпусі СС, куди перейшов весною 1919 р. Осінню цього ж року захворів на плямистий тиф та залишився в шпиталі в Староконстантинові, а тому що в тому часі корпус СС самоліквідувався, після одужання перейшов знову в УГА. Після ліквідації УГА літом 1920 р. він виїхав до Праги, де оформив свої студії, добув диплом інженера та виїхав на Карпатську Україну до Ужгорода, де у відділі будови шляхів працював до листопада 1925 р. В тому часі виїхав на Україну до Харкова, де улаштувався і працював інженером будови шляхів. В часі ежовщини був арештований і розстріляний.

Добре бути самотнім козакom і не мати зі собою зайвого багажу і не бути невільником речей. До Балти я прибув з військовим наплечником. Рогульський та Индишевський мені запропонували, щоб я тимчасово задержався в автопанцирному дивізіоні. Я погодився і ми в трійку пішли до командантського вагону, бо дивізіон містився у вагонах на бічних торах залізничної станції Балти.

Основу дивізіону становили наші СС під командою сотн. Михайла Турка. Він був командантом автопанцирного дивізіону СС, а після ліквідації корпусу СС, забрав своїх людей і разом з панцерником та всім добром добрався до Вінниці, де і приєднався до УГА. Дивізіон зберіг в основному своє майно, хоч багато людей хворіло на тиф. На місці хворих перебували нові доповнення і дивізіон став прибирати характер регулярної частини. Реформи Затонського й Порайка не минули й дивізіону. Сотн. Турко був усунений, командантом призначено сотн. Максимовича, який відразу оточив себе різними підозрілими типами (а може його оточили?) та большевицькими агентами і провокаторами. Максимович вислужувався большевикам і декларував себе большевиком-комуністом, а тому його ніхто не любив. Він не довго вдержався в цьому дивізіоні, бо коли прийшов наказ вирушити з Балти до Києва, то він вже в Бірзулі десь зник. Його «зникнення» було досить загадкове і на цю тему багато говорилось. Одні говорили, що він був большевицьким агентом і мав вивідати справжні настрої, щоб пізніше знищити «ворогів». Свою роботу виконав і тому зник. Інші говорили, що він маскувався і був у контакті з Тютюнником і тепер виїхав до нього. Ще інші твердили, що його зліквідували наші хлопці. Я його не бачив на очі, отже нічого не можу сказати конкретного.

В дивізіоні був дуже популярний сотн. Турко. Він був дуже бойовий старшина. За те його любили і не один пі-

шов би за нього на смерть. Були підозріння, що Максимовича спрятали хлопці Турка, але пізніше виявилось, що Турко не мав бажання знову бути командиром дивізіону. Він хотів дібратися до Києва, де перебувала його дружина з маленьким сином, а потім «зникнути» і включитися в нову роботу. Йому пощастило дібратися до Києва, але з дружиною і сином не довго бачився, бо до Києва прийшла 6-та стрілецька дивізія під командою ген. Безручка і сотн. Турко включився до тої дивізії. Разом з недобитками дивізії вкінці 1920 р. опинився в таборі інтернованих в Польщі. Осінню 1921 р. він брав участь в 2-му Зимовому Поході, який закінчився невдачею. Знову повертається до польських таборів. В таборі дуже тужив за родиною, що залишилася у Києві. У вересні 1922 р. вирвався з табору і став пробиватися до Києва. Біля Корця він нічю перейшов границю і лісами дібрався до Новоград-Волинського, де був арештований і по кількох днях розстріляний.

Повертаючись до пам'ятних днів в Балті мушу зазначити, що в тому часі, душею дивізіону був четар Іван Левандівський, син інж. Миколи Левандівського відомого українського діяча в Стрию. Четар Левандівський, абсольвент львівської політехніки, але обставини склалися так, що він — мимоволі став командантом дивізіону. Максимович був чимсь зайнятий, а його фактичний помічник хор. Соломчак не втручався до жодних справ і не хотів ангажуватися до командування після того, як пропав Максимович. Не хотіли також втручатися до команди й інші старшини — Турко, Индишевський, Воробець, Матіїв, та інші. Отже силою фактів провідна роля припала чет. Левандівському.

Ситуація в Балті не настроювала до якогось оптимізму. Вже перші вістки, які я почув від Рогульського й Индишевського не були потішаючими, а це, що довідався пізніше, викликало тривогу за дальшу долю УГА...

В командантському вагоні застали ми чет. Левандівського й підстаршину Семанишина, оба були зайняті провіркою рахунків. Ми заізналися та почали розмову на буденні теми. За деякий час прийшов Турко.

Вечоріло. Легкий приморозок сушив весняне болото, а на небі замерехтіли зорі, заповідалася погода. Але тієї погоди не було в наших серцях.

Після того, як Начальна Команда УГА покинула Вінницю і подалася на південь, коли союз з Денікінom показався нереальним, частина УГА, головню ІІ і ІІІ корпуси, потяглися на південь в напрямі Одеси. Тодішній командант УГА ген. Микитка і його начальник штабу стреміли до того, щоб армію вивести в затишне заплілля, яким уявлялась Одеса. Їх пляни були такі: поки денікінці будуть битися з большевиками і тримати фронт, УГА зможе відпочати, зібрати всіх галичан, реорганізувати свою силу і бути готовим до дальших бойових дій. Хай денікінці і большевики взаємно себе винищують, а УГА в запліллю буде збирати свою силу, забезпечиться необхідним військовим і санітарним майном, а з весною буде готовою до дальших бойових дій. Якщоб денікінці відступали, то тримаючись денікінців не розриваючи з ними союз, разом з ними відступати в Румунію чи на Балкан і на чужій території зможе відпочити та належно підготувитися до дальших дій. Через денікінців добути зв'язки з переможною антантою, щоб безпосередньо договорюватися з нею і добитися моральної і матеріальної піддержки у дальшій боротьбі проти большевиків.

Начальна Команда УГА вислала своїх квартир'ерів, щоб в Одесі та околиці знайти приміщення для всіх частин. Отож частини були розміщені на великому терені від Вінниці аж до Бірзули і далі на південь. Начальна Команда зупинилась у вагонах на станції Бірзула і тут далі снувала свої пляни, підготовлялись до реалізації своїх плянів. Але жорстока дійсність перекреслила їх. Розгромлені денікінці утікали, фронт валився, а большевицька армія посувалася на південь і на захід. Внаслідок того УГА не встигла перейти дальше на південь. Начальна Команда УГА опинилась в безвихідному положенню. Генерал Микитка і Ціріц, ще робили старання,

Полк. Степан Лазуренко

Перший Український Козацький полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького

З вибухом в Росії Лютневої революції, на початку березня 1917 р. у Києві утворено Український Військовий Клуб ім. наказного гетьмана Павла Полуботка. Ініціатором і головою клубу був Микола Міхновський — відомий адвокат і політичний діяч самостійник. Клуб zorganizував Військове Т-во ім. гетьмана Полуботка, яке об'єднувало вояків-українців і пропагувало ідею самостійности України та негайну організацію власного війська. Під проводом Українського Військового Комітету Центральної Ради та Т-ва ім. гетьмана Полуботка у Києві на початку квітня 1917 р. і почав творитись Богданівський полк, як перша регулярна війська одиниця національного війська новітньої Української Армії.

Офіційне проголошення про створення Першого Українського Козацького полку ім. Гетьмана Богдана Хмельницького відбулось 1-го травня 1917 р. на Сирецькому полі під Києвом, де зібрався вояки з різних частин Київської залози на військове свято «Перших квітів». За кілька днів переведено організацію полку, а також утворено кадри: гарматні, кіннотні, кулеметні та інженерні з тим, щоб пізніше полк розгорнути в дивізію. Полк нараховував 16 сотень — 3.574 вояків. Командиром обрано сот-

щоб армію вивести до Румунії, але і цей плян провалився, бо румуни рішучо заявили, що УГА на свою територію не пропустять. На підтвердження цього румуни сильно обставили свою позицію. Генерали були рішучими противниками якогонебудь порозуміння з більшовиками, але тепер, коли всі спроби провалились, мусіли примиритись з тим, що з більшовиками треба годитись. В додатку між старшинами і стрільцями щораз більше поширювалась пропаганда за союзом з більшовиками. Перевага настроїв була тому, що більшовики готовились до наступу на Польщу, отже на випадок війни з поляками більшовики силою обставили остаеть нашими союзниками. Тому треба з ними домовитись вже тепер, а не тоді, коли пічнеться війна і вони переступлять Збруч.

Числячись з цими настроями ген. Микитка дав своє «благословенство» на розмови з більшовиками і заявив, що він готов уступити зі становища команданта УГА, якщо його особа була б надто одіозна в очах більшовиків, і якщо через нього були б якінебудь ускладнення в розмовах з більшовиками.

Вільше впертим показався ген. Ціріц, який заявив, що зі становища начальника штабу УГА він не уступить, бо призначення мав від диктатора Петрушевича й тільки він може його відкликати. Не знаю, які причини склались на це, що Ціріца в армії не любили, його вважали чорним духом Начальної Команди УГА, йому приписували ініціативу й реалізацію ганебного договору з Денікіним і тому були домагання деяких старшин, щоб Ціріца викинути з рядів УГА. Чи він собі заслужив на таке відношення до його особи — не знаю і не буду судити, бо особисто не знав його, навіть ніколи не бачив його. Але ген. Микитку дуже любили і мав він великі симпатії серед стрільцтва, бо він був бойовим старшиною і дуже дбав за долю вояцтва. Але і Ціріц мав деяких прихильників в самій Начальній Команді УГА, які твердили, що він був добрим старшиною, фаховим штабовиком, незвичайно обов'язковим, чесним і послідовним. Але у тих обставинах вони вже нічого не могли зробити. УГА опинилася в незвичайно важкому положенні. Вона кидалася в різні сторони і робила героїчні зусилля, щоб знайти якийсь спасаючий вихід, щоб зберегти себе для дальшої боротьби. Але всі зусилля були даремними, бо вже найближчі події виявили, що долю УГА рішали не ми самі, а рішали наші відвічні вороги — Москва і Варшава...

(Далі буде)

ника Путника-Гребенюка, а сотенними: Ярошенка, Дмитраченка, Лук'яніва, Ізбицького та Мичка.

Проти новоутвореного Богданівського полку відразу виступили вороже російський тимчасовий уряд, вище військове командування і різні російські революційні комітети та організації, які вважали його «небезпечною для фронту та революції» і домагались негайного розформування. В той же час вони не заперечували проти інших національних формацій, які входили до складу російської армії, як польський корпус, чехословацький легіон, батальйон лотишських стрільців та ін. Особливо проти-вився утворенню українського війська полковник Оберучев, начальник Київської військової округи, який називав «українізацію штика» зрадою Росії, а українців, які хотіли служити в українському війську, дезертирами.

10-го травня 1917 р. в справі створення Богданівського полку виїхала спеціальна делегація, в однім поїзді з військовим міністром Керенським, на Південно-Західній фронт до головнокомандувача фронту генерала Брусілова. Генерал Брусілов, який раніше погрожував силою розігнати «дезертирів», під натиском української національної стихії у війську, дав згоду, разом з міністром Керенським, на створення Богданівського полку, з умовою, що його дотеперішній особовий склад, за винятком 500 осіб, як кадр, роз'їдеться по своїх частинах, а полк складатиметься з добровільців, які не підлягають призову до війська.

На 1-му Всеукраїнському Військовому З'їзді, що відбувся у Києві (18-25) травня 5-12 с. с. 1917 року, полк затверджено з його попереднім особовим складом, як затверджено і його назву: Перший Український Козацький полк ім. Гетьмана Богдана Хмельницького. На тому ж З'їзді призначено командиром полку підполк. Юрія Капкана, делегата З'їзду від вояків-українців Саратовської залози.

Від Полуботківського клубу полк одержав прекрасний оксамитовий, прапор вишитий золотом черницями Флорівського монастиря: з одного боку малинового, вишитого портрет гетьмана Богдана Хмельницького, а з другого боку темнозеленого — повну назву полку. Під цим прапором полк і склав свою присягу Україні й боровся за її самостійність на протязі трьох років.

Після реорганізації та поповнення новим складом старшин, полк складався з 3-ох куренів, по 4 сотні кожний, кулеметної, кінної, зв'язкової та немущтрової-господарської сотень.

«Солдатських комітетів» в полку не було. Особливий старшинський склад був такий: командир полку — підполк. Юрій Капкан, полковий ад'ютант — підпоруч. Олександр Шаповал, його помічник — хорунжий Микола Галаган. Полковим священиком був о. Микола Маринич. Курінні командири: 1-го куреня — сотн. Кириченко; 2-го — сотн. Степан Лазуренко; 3-го — сотн. Іван Забудський. Полкові лікарі: д-р Сергій Коломиєць, д-р Кость Бризгун, д-р Журавель та д-р Христюк. Сотенні командири: поручники Борис Барвінський, Журовський, Левичський, Микола Сологуб, Калиниченко, Іванюта, підпоручники Методій Шаповал, Макогін-Яворський, Семен Лощенко, сотн. Лебедів, хорунжі: Петро Певний, Іван Турянський, чотові командири: підпоручники: Вергун, Павелко, Михайло Мищенко, Слюсаренко, Мукола Падалка, Методій Довбня, Лук'янів, Мар'яненко, Сонцев, Іван Шуляшко, Некраха, Кошиць, Ярмолук, Пархоменко, Капкан та ін. Військові урядовці: Андрущенко, Микита Хоха, Пилип Бойко, Попович (капельмайстер) та ін. Добровільцем-козаком до полку вступив поет Григорій Чупринка. Переважна більшість старшин і козаків були фронтовиками, не раз поранені, що мали високі відзначення у російській армії.

Незабаром утворено 2-ий полк ім. Наказного Гетьмана Павла Полуботка, але, після невдалого протимосковського виступу, на другий день по проголошенні ІІ Універса-

*) Продовження з 124 числа «Вістей».

лу, його розформовано і вислано на фронт. Недовго залишився у Києві і Богданівський полк. Тимчасовий російський уряд, перестрашений національним рухом українців, великим авторитетом Центральної Ради, ростом українських збройних сил, наростаючим конфліктом з ЦР і збройним виступом Полуботківського полку, наказав Богданівському полкові залишити Київ. 26-го липня 1917 року богданівці виїхали на Південно-Західний фронт.

Та коли надвечір другий курінь під'їздив до станції Пост Волинський (6 кілометрів від Києва), його несподівано обстріляли з обох боків залізниці із крісів і кулемтів, солдати Кирасирського полку, яких вислав полк. Оберучев. Потяг зупинили, і кирасири, під проводом своїх старшин, почали бити та витягувати з вагонів безборонних богданівців, брутально лаючи та погрожуючи: «Ми вам покажем автономію!» Всіх старшин 2-го куреня заарештовано і відвезено до Києва на суд.

Наслідком того дикого й ганебного нападу 16 козаків убито, а 30 поранено. Домагання Центральної Ради покарати і усунути полк. Оберучева, а кирасирів вивести з Києва, — не було задоволено.

Похорон забитих богданівців вилився у велику національну маніфестацію. Взяло в ньому участь майже все українське громадянство міста. Труни забитих вояків везли волами на санях, укритих червоною китайкою. Жалобний похід, в супроводі духовенства, членів Центральної Ради та представників організацій, під звуки жалібного маршу та співу хорів, дійшов Хрещатиком до Флорівського монастиря, де й поховано у братній могилі забитих богданівців.

Це була перша кров і перші жертви, що їх принесли богданівці за Україну. Полк не доїхав на фронт, а затримано його в районі Чорного Острова, в селі Росошенець, де він простояв коло двох тижнів. Там же складено перший український муштровий статут.

Після інспекції полку вищим російським командуванням, коли козакам 2-го куреня довелося маршувати босими ногами по стерні, бо чоботи, як і частину одягу, кирасири пограбували, а інтендантство нічого не давало, богданівці пішли на фронт в район Старого Скалата. Там, в складі 10-ої дивізії зайняли вони позицію праворуч від 1-ої гвардійської дивізії і ліворуч 10-ої пішої дивізії. Незабаром до полку повернувся і підполк. Капкан, якого усунув був від командування полк. Оберучев, «нібито за події, що сталися на станції Пост Волинський». Також обвинувачено і усунуто від командування 2-им куренем сотн. Степана Лазуренка, а замість нього призначено сотн. Хілобоченка, але, коли полк вирушив на фронт, то курінним 2-го куреня знов призначено сотн. Лазуренка.

На фронті полк пробув до захоплення влади більшовиками у Петрограді, тобто до кінця жовтня 1917 р. Як тільки довідались про це богданівці від своїх делегатів 3-го Всеукраїнського Військового З'їзду, вони негайно повернулись до Києва, захопивши на ст. Жмеринка автопанцерний дивізіон з 8 панцерними автами, які потім брали участь в боях проти більшовиків в Полтаві і Києві.

Під час проголошення III Універсалу, 7-го листопада 1917 р. на Софійській площі, коло пам'ятника Богдана Хмельницького, полк проходив церемоніальним маршем перед членами Центральної Ради, Уряду та представниками чужоземних військових місій: Англії, Франції, Бельгії, Румунії і Італії. В листопаді 1917 р., за ініціативою полк. Павленка, який став начальником Київської військової округи, з українських полків, що стояли у Києві, утворено дві сердюцькі дивізії і встановлено нову уніформу. До 1-ої Сердюцької Дивізії, командиром якої був полк. Капкан, входили такі полки: Богданівський, Полуботківський, Дорошенківський та Богунський. Командиром 2-ої дивізії був ген. Греків і входили такі полки: Мазепинський, Наливайківський і Сагайдачного.

Та недовго довелося бути богданівцям у Києві. 17-го грудня 1917 р. більшовицький уряд проголосив війну Україні. Червоногвардійці під командуванням Муравйова, захопивши Харків, Лозову і частину Донбасу, загр-

жували Полтаві. Богданівцям наказано вирушити в Полтаву. Спочатку до Полтави виїхав 3-тій курінь, 4 автопанцерники, дві чоти кулеметної сотні та кінна сотня кінного полку Вільна Україна. Незабаром прибув туди і увесь полк. У Полтаві полк пробув до кінця грудня. Коли в Полтаві забито більшовиками к-ра богданівського полку сотн. Сергія Ластовченка, та одержано наказ про демобілізацію і перехід української армії на засади добровільності, полк повернувся до Києва.

Після повороту до Києва в полку проведено демобілізацію, внаслідок якої залишилося в ньому 300-350 старшин і козаків-добровольців. Скориставши з того, що в столиці українського війська було зовсім мало, вночі на 15-го січня 1918 року більшовики підняли повстання в Арсеналі.

Казарми богданівців знаходились поруч з Арсеналом, осередком повстання, і вони першими виступили на його придушення. Після кількадечних боїв, з прибуттям до Києва Слобідського Коша під командуванням С. Петлюри, який керував штурмом Арсеналу повстання було придушено, в місті встановлено порядок (21 січня 1918 р.).

Але незабаром після того з Лівобережжя підійшов під Київ Муравйов. Почалися бої на вулицях столиці. Уперто й завзято боронили українські відділи кожний район, кожну вулицю й будинок столиці. Але прийшов із штабу оборони наказ про залишення столиці. І після десятиденних боїв, вночі на 26-го січня 1918 року, українське військо, разом з членами Центральної Ради та Уряду, залишило Київ і по Брест-Литовському шосе вирушило на Святошино. В містечку Ігнатівка з решток українських полків (коло 3 000-3 500 вояків), що брали участь в обороні Києва, утворено Окремий Запорізький Загін, що згодом був розгорнений в Запорізьку дивізію, а потім — корпус.

Командиром загону був генерал Присовський, а його помічником сотн. Петро Болбочан — він же командир 2-го куреня. Загін складався з трьох куренів: двох піших і кінного. До 1-го куреня увійшли богданівці й дорошенківці. Командиром 1-го куреня був сотн. Олександр Загородський. Командиром 3-го кінного куреня був ген. штабу полк. Всеволод Петрів.

Після реорганізації Запорізький загін вирушив на Житомир, а далі потягом на Коростень. З Коростеня богданівці з дорошенківцями, з двома гірськими гарматами, виїхали до Ушомира проти збільшеної 2-ої Фінляндської дивізії, яку вела Євгенія Бош на Київ. Дивізія була обстріляна й розпорошена, і богданівці повернулись спочатку до Житомира, де перейняли від чехословацького легіону охорону військових магазинів. Там же довідались вони про підписання миру з Центральними державами та військову допомогу.

Незабаром на ст. Житомир прибув потяг з невеликим німецьким відділом. Не чекаючи на німецьке військо, Запорізький загін вирушив на Київ. Не зустрічаючи опору більшовиків, вночі на 1-го березня 1918 р. він ввійшов у Святошин де й заночував. Ранком 1-го березня до Святошина під'їхали трамваї, і богданівці поїхали до Києва. Висіли на Жидівському базарі і під радісні привітання киян пройшли вулицями на Софійську площу, де було урочисто відслужено молебень. Після того, під радісні вигуки населення та передзвін церковних дзвонів, Запорізький загін продефілював перед членами Центральної Ради та Уряду. Богданівці пішли на Печерськ, де розмістились у казармах.

Поповнені добровольцями, богданівці розгорнулись у курінь: два піших, одна кінна та одна кулеметна сотні. В Києві пробули вони до 6-го березня, а потім вирушили на Лівобережжя. В бою під Яготином уперше зустрілись з чехословаками, що наступали разом з більшовиками. Не зважаючи на їх опір і кількаразовий протинаступ, з підтримкою бронепотягів, у дводенному бою більшовики були розбиті. 8-го березня більшовики залишили вузлову ст. Гребінка, а 17-го, після невеликого бою під ст. Лазірки та прогинаступу більшовиків на ст. Солониця, зай-

В. Стечишин

Вимушена еволюція тактики Червоної Армії під час 2-гої світової війни

В доступній нам советській военній літературі, що появилася по закінченні війни, часто напотикаємо бундючні думки советських воєнних істориків про «добру організацію збройних сил ССРСР» та найкращу в світі советську бойову тактику.

Особливо помітно це самохвальство в їхніх висновках про перемогу ССРСР над німцями в 2-гій світовій війні, що закінчилася розгромом Німеччини й повною капітуляцією її армії.

За життя Сталіна советські воєнні історики переконували вільний світ і підсоветське населення, що ССРСР здобув перемогу над німцями завдяки «великій комуністичній партії» під проводом Сталіна, свідомо промовчуючи перебіг німецького блискавичного наступу, що почався 22. 6. 1941 р. та про поразки, що потерпіла Червона Армія.

По смерті Сталіна ті ж советські історики призналися, що в першій фазі війни ССРСР дійсно поніс поважні поразки своїх збройних сил, але це сталося тому, що армія була в стані реорганізації, що піхота озброювалася новою модерною зброєю, що багато вояків у перших днях війни переходили вишколи чи перевишколи, що пограничні війська не мали ясных директив, що мають робити на випадок війни, що Сталін не дозволяв Червоній Армії відступати та наказував за всяку ціну вдержувати здобуті західні терени ССРСР, що вермахт перевищував советську армію модерною зброєю, легунством і досвідче-

нято Лубні. Большевики чинили сильний опір захопленню вузлової станції Ромодан, де скупчили чехословацькі відділи та 3 бронепотяги. Особливо сильні бої розгорілись в районі села Яблоново. 22-го березня Запорізький загін увійшов на ста. Ромодан, де захоплено багато ешелонів з пограбованим большевиками майном. Далі без боїв зайнято Миргород, Великі Сорочинці, Баранівку, Шишаки і Яреськи. 26-го березня після невеликого бою, зайнято ст. Абазівка, і 27-го богданівці увійшли в Полтаву.

В Полтаві Запорізький загін розгорнувся в дивізію, а командиром був ген. Натіів. Богданівський курінь — в полк, після чого став іменуватись 3-им Запорізьким полком ім. гетьмана В. Хмельницького. Командиром полку був полк. Олександр Шаповал.

2-го квітня Запорізька дивізія вирушила на Харків і після бою під Люботином 6-го квітня його зайняла. В Харкові дивізія розгорнулася в корпус, який утворив дві військові групи: Донецьку, під командою полк. Сікевича, до якої входили полки: Богданівський, Дорошенківський, Гайдамацький, та гарматний, і Кримську групу під командою полк. Болбочана, до якої входили: 2-ий Республіканський і Гордієнківський полки, інженерський курінь, гарматний дивізіон полк. Алмазова, гавбична батарея, автотанкерний дивізіон та 2 бронепотяги. Донецька група вирушила на ст. Лозову, Слов'янськ. Після затяжного бою 14 квітня зайняли Барвінкове, а 17 квітня Слов'янськ. 25-го квітня після упертого бою, де з нами брали участь війська 1-ої гвардійської німецької дивізії зайняли ст. Микитівку, а потім Горлівку. Розбиті большевики більше ніде не чинили опору, і 30 квітня 1918 року богданівці підійшли до кордонів Донщини.

(Далі буде)

ВІД РЕДАКЦІЇ

Просимо наших Вельмишановних авторів і дописувачів, щоб рівночасно не прислали свої статті до кількох комбатантських журналів. Може їм справляє приємність, що їхні статті появляються в кількох журналах, але читачам не є цікаво ту саму статтю читати у кількох журналах, бо тим самим журнали стають не цікавими і тратять вартість.

Редколегія «Вістей»

ними в дворічній війні командирами, що Червоній Армії вдалося затримати німецький наступ щойно тоді, коли вона змобілізувала свої колосальні резерви, а від альянтів одержала велику допомогу, та населення ССРСР, а голововно неросійські народи утруднювали дальший рух німців на схід, бо переконалися, що Гітлер несе рабство.

З усіх цих признань советських істориків на мою думку, тільки деякі відповідають правді. Правдою є безперечний факт, що вермахт в першій фазі війни, перевищував советську армію і своєю модерною зброєю, і своїм чисельним легунством і своїм командним складом, досвідченим у дворічній війні. Блискавичним бойовим наступом вермахт заскочив ССРСР, дезорентував його збройні сили, що були висунені на передовій лінії, знищив більшість советського летунства і танків та змусив советську армію до панічної втечі. Советські війська не могли відірватися від безперервного переслідування їх німцями, які випереджували утікаючі советські війська, перетинали їх шляхи відступу, окружували їх, замикали в т. зв. котлах і бомбардуванням з повітря летунством і змушували до капітуляції.

Забули також згадати советські історики про колосальну допомогу, яку вони одержали від Заходу, яка фактично допомогла їм виграти війну.

Советська тактика не стояла на одному місці, вона була змушеною пристосовуватися до німецької блискавичної війни, та советські командири багато навчилися від німців і у кінцевій фазі війни вони застосовували ту саму тактику, що німці застосовували в першій фазі війни проти ССРСР.

Німецько-советську війну можемо поділити на три періоди, а саме:

I-ий від 22. 6. 1941 р. — грудень 1942.

II-ий від грудня 1942 р. — грудень 1943 р.

III-ий від грудня 1943 р. — кінець війни 9. 5. 1945 р.

I-ий період війни

Був знаменним великою маневренністю обох армій, німецької, яка наступала і советської, яка панічно втікала на схід. Сотні тисяч неросійських вояків не захотіли воювати за Сталіна і його компартію і добровільно переходили на німецьку сторону. Це і була одною з головних причин, чому німецькі частини, так скоро маршували на схід. Якби вже німці в першій фазі війни, зуміли сотні тисяч неросійських вояків озброїти і поставити проти Москви то Сталін програв би війну.

ССРСР почав на скору руку формувати запасні дивізії, яких кидали без відповідного вишколу там де треба було заткати дірку, без жодного пляну. Одиною оборонною лінією була «лінія Сталіна», але її не використали вповні советські командири.

Новосформовані дивізії не мали багато артилерії, танків і протипанцерної зброї. Советська оборонна лінія була слабою і примітивно збудованою на скору руку без інженерних споруд. Кістяком оборони була піхота, яка користувалася легкою піхотинською зброєю. Дивізія мала для своєї оборони лише 18-45 гармат і мінометів, які були на передовій і не могли здержати німців, були вони безрадними, якщо німецькі змоторизовані частини прорвалися в глибину фронту.

Перед советським командуванням виринула проблема, як боротися з німецькими танками, які були для советів небезпечними і тим самим здержати німецький наступ. Вони були знайдені, хоч примітивні, але до певної міри виконали свою роллю. Сформовано спеціальні бойові групи, які зблизили в'язанками гранат і «коктейлями Молотова» нищили німецькі танки. Осінню 1941 в бій введено артилерію, яка зблизила здержувала танки, будовано протипанцерні оборонні пункти на передовій, у глибині оборони і на важніших перехрестях доріг.

Вкінци 1941 р. збільшується кількість советських диві-

зій на фронті, і тим самим зменшується відтинок оборони дивізії до 15 км. Щоб оборона стала кращою, будуються другі і треті оборонні лінії. Широко використовуються інженерні загороди і міновання передпілля. Наприклад, під Москвою на 1 км. фронту було закладено 250 протипанцерних і 540 протипіхотинських мін. Коли б німецьким танкам вдалося б прорвати оборону, то в глибині оборони була розташована запасна артилерія, протипанцерна зброя і танки, які входили в бій і своїм несподіваним протигударом змушували німців до відвороту.

Варто згадати, що Червона Армія майстерно обороняла Сталінград, Ленінград, Одесу і Севастополь і зв'язували на тих фронтах поважні німецькі сили. Советська оборона ставала завзятішою, бо збільшилася кількість артилерії і танків.

Часом, щоб змилити німців, советське командування будувало «фальшиві оборонні лінії» обсажені піхотою, здержували наступ з ціллю виявити головний наступ, силу німців, виграти час, щоб зорганізувати і скріпити дійсну свою оборону.

В наступальних діях советській дивізії призначували паси шириною від 9-14 км. Було це за мало, щоб проломити німецьку оборону, бо на 1 км. фронту командування могло виставити 1 батальйон піхоти, 5 гармат і 2 повзи.

Артилерійський обстріл був короткий, тривав 10-20 хвилин і був мало ефективний. Під час наступу советські повзи випереджували піхоту і ставали жертвою німецької протипанцерної зброї. Наступаюча піхота була без прикриття своєї артилерії і танків і масово гинула. Советська піхота не використовувала обхідних маневрів, щоб атакувати німців з флангів і тилу.

Вже в 1942 р. советське командування змінило методи наступу. Щоб прорвати німецьку оборону то на вузьких відтинках концентрується поважні сили. В січні 1942 р. 20-та армія прорвала німецьку оборону на річці Лама, бо на 1 км. фронту було вже 4 піхотні батальйони, 76 гармат і 12 повзів. Вкінці 1942 р. Червона Армія оборонними діями зупинила наступ німців.

II-ий період війни

Німецька армія перейшла до оборони. Знищено міт непереможности вермахту і блискавичности. Сталося це завдяки великій допомозі альянті, мобілізації цілого населення ССРСР і на Сибірі розпочали працю евакуовані фабрики, які почали продукувати і доставляти фронтові зброю.

Червона армія одержала нову зброю, як: тяжкі кулемети Горюнова, протипанцерні ручні гранати, 56-міл. протипанцерні гарматки, 76-міл. гармати, 120 і 160 міл. міномети М-31, самоходову артилерію. Збільшилася кількість артилерії, танків і протипанцерної зброї. Советське командування почало формувати артилерійські дивізії і корпуси, панцерні армії і летунські з'єднання.

Німецька оборона складалася з двох і трох позицій глибиною до 5 км. кожна. Були вони обладнані інженерними загородами і замінованими передпіллями. Щоб прорвати оборону, треба було добре напружити свої сили, щоб на вузькому місці зробити пролом.

Під час наступу советська дивізія одержувала відтинок 5 км. Піхотні частини скріплювалися 7 артилерійсько-мінометними полками і 1 танковим полком. На 1 км. фронту командування концентрувало вже: 3 піхотні батальйони, 70 гармат, 10 повзів і 2 піонерські сотні.

Перед наступом до передової підтягалася піхота. Наступ піхоти підтримувала тяжка зброя включно з летунством, яке бомбардувало вороже запілля. В першому дні вдалося здобути I лінію, бо за II і III позиції ішов завзятий бій. Щоб остаточно прорвати її то командування кидало в бій свої резерви, які вирішували побіду, створювалися тоді можливості оточення німецьких частин.

Наприклад, під Курськом командування, щоб проломити німецьку оборону, сконцентрували на 1 км. фронту такі сили: 6 піхотних батальйонів, 200 гармат, 15 танків і 4 піонерські сотні. Від 1943 р. Червона армія перевищувала німців в людях і зброю.

У 1943 р. змінилася советська оборонна тактика. Оборона складалася з двох полос, кожна з 2-3 позицій, які були обладнані глибокою системою окопів, траншеями і бункерами. Батальйон піхоти обороняв до 800 метрів, скріплений 35 гарматами і 5 повзами. Для успішного поборювання німецьких «тигрів» і «фердинандів» на передову видвигалися 122 і 152 міл. гармати та 57 і 58 міл. протипанцерні гарматки.

III-ий період війни

Розбита і здеморалізована німецька армія відступала на захід, а Червона армія ішла вперед і «визволила» ряд країн Східної і Південної Європи. Під час наступу концентровано: 8 батальйонів, 250 гармат, 40 повзів на 1 км. фронту. Червона армія перевищувала німців: в людях — 8 разів, артилерією — 10 разів, і в танках — 8 разів. Якщо проривалася німецька оборона, то в день здобувано до 100 км. терену. Наступ починався обстрілом, який тривав до 2 годин. Перша лінія була знищеною обстрілом, а в тому до 75% німецьких вояків. Щоб здобути німецькі бункери то для наступаючої піхоти приділювалися штурмові батальйони, скріплені піонерськими сотнями і тяжкою зброєю.

Якщо вдавалося прорвати німецьку оборону то за відступаючими частинами організувалася погоня, яка несподіваною атакою здобувала важніші об'єкти, які вдержувано до підходу головних сил.

Дуже часто застосовувалося нічний наступ і розвідка боем. Піхотні батальйони виконували розвідку боем, щоб вивідати силу і чи німці не втікли в глибину своєї оборони.

Советський наступ останнього періоду був знаменний великою маневренністю і ініціативою советських командирів. Велику роль відіграло советське летунство, бо німці не мали вже своїх літаків і не мали пального для своїх літаків.

Варто ще згадати про советські десантні і кавалерійські частини. Великої ролі вони не виконали, здебільша вони виконували саботажні і партизанські дії.

На закінчення треба згадати, що найбільшу роль виконав у війні советський піхотинець, якого безжалісно гнало командування на смерть, часом він штурмував німецьку оборону, і аж потім в наступ ішли советські танки. Очевидно, що не можна заперечити, що советський вояк не був відважним.

«НОВА ФОРТУНА»

КООПЕРАТИВНА СПІЛКА

В АНГЛІ

ВИСИЛАЄ ВСЯКОГО РОДА

ПАЧКИ ДО ВСІХ КРАЇН

СВІТУ.

ПОРУЧАЄМО ДЕШЕВІ ПАЧКИ

З ВЛАСНИХ ГУРТІВЕНЬ.

Адреса нашого висилкового відділу
в Лондоні:

FREGATA (MERCHANTS) LTD., 1, Heathfield Street,
off Portland Road,
London, W. 11., Great Britain.

Підполк. інж. Михайло Ліщинський

«Мрії стятої голови»

Хто з нас не знає популярної польської приказки, «мажєня сцентей глови». Її дуже часто уживають в Польщі, бо вона є потрібною, щоб опам'ятати і опритомити заго-нистих громадян до позему реальної дійсності. Мої статті я дав повищий заголовок, у тій надії, що може хтось з поляків її перечитає, яка їх застановить і приведе до реальної дійсності.

В минулому році з нагоди «міленієм» в Вістях я помістив статтю, в якій я заторкнув українсько-польські відносини, висунув кілька своїх думок щодо відносин між обома народами та фактами відкинув безпідставні польські претенсії до нас, та паплюження українського народу. В своїй статті я згадав, що історія на протязі століть поляків нічого не навчила і вони дальше роблять ті самі помилки. Поважний польський журнал, «Культура», який виходить в Парижі, присвячує багато статей українсько-польським відносинам і часто порушує подібні проблеми, які я згадав у своїй статті. Однак паризький журнал мою статтю промовчав. Таку мовчанку застосовується в журналістиці тоді, коли треба промовчати щось не маючи відповідних твердих протиаргументів, щоб дальше товкти «воду в ступі». Це з великим успіхом практикує нині більша частина польської преси.

В моїй статті я порушую актуальну українську проблему і подаю не суб'єктивні і уявні матеріали, але правдиві, які появляються у польській пресі.

В згаданому мною журналі «Культура», зустрічаємо вістки, які вповні оправдують мою минулорічну статтю, але також насувають нам багато цікавих міркувань. З порозкидуваних в журналі вісток виходить, що серед поляків є досить сильний табір «політичної трамтадрації». До того табору належать діячі з різних політичних партій, від скрайньо лівої комуністичної до скрайньо правої ендецької.

Як видно з матеріалу у журналі то комуністи і скрайні польські націоналісти щодо української проблеми стоять на тих самих позиціях.

ЦК Комуністичної Партії Польщі поширює у краю і в світі мапу «майбутньої моцарствової Польщі». На мапі є напис: «таку Польщу ми вам гарантуємо». Отож — «майбутня Польща» про яку мріють польські комуністи і яку вони хочуть вибороти для Польщі виглядала б такою. Половина України з столицею Києвом, німецькі Східні Пруси з Кенігсбергом (що нині тимчасово є окуповані москалями), частина литовських земель з столицею Литви Вільном, більша половина білоруських земель з містами Бобруйськ і Мозир мали б належати «майбутній Польщі». Вже не враховуючи Галичини з Львовом чи новонабутих земель на заході. Польща коштом чисто етнографічних земель чужих народів мала б бути великою імперією та байдуже буде їм, що на отих землях взагалі немає нині поляків. Україна мала б втратити на користь Польщі не тільки свої західні землі, які хвилево належали між обома світовими війнами Польщі, ще Правобережну Україну з столицею Києвом.

Не менший апетит на наші землі мають ендеки, які у свому часописі «Нурт», який виходить в Австралії мріють про ягелонську Польщу від «моржа до моржа» — себто від Балтицького моря до Чорного. Хоч ті дивні концепції поляків «Культура» викпиває і до певної міри в статті Юліюша Мерошевського «Культура» ч. 4 (234) п'ятнує і в інших статтях того журналу, то знаходимо лише обережну і поверхову критику. Немаємо в польській пресі поважніших статей, які осудили би абсурдальні мрії комуністів і ендеків та не перестерігли польський нарід перед злочинною політикою і авантюрою.

Крім поважних статей на українсько-польські відносини у «Культурі» появляються статті, які українську проблему розв'язують «огнем і мечем» і нападають на нас за це, що ми боронимо свої землі від польських зазіхань.

З отих польських мрій деяких кругів ми сміємося, бо

знаємо, що Польща ніколи не буде могутчою і мати стільки багнетів, щоб здобути українські території до Чорного моря і вдержатися на них, бо історія останнього півстоліття ствердила, що Польща на наших землях може оперти свою владу лише на багнетах. Ми добре пам'ятаємо, який був трагічний відступ поляків з наших земель і скільки вони мають претенсій до нас за свій відступ.

Нині в світі закінчується доба колоніалізму, десятки народів Азії і Африки здобули свою самостійність. Одиною ще в світі залишилася колоніальна держава — Москва, але прийде час і вона буде змушеною обмежитися до своїх етнографічних територій. Розумні англійці про колоніальні свої часи навіть не пишуть нічого багато, хоч і їх насильно викидають.

Дивує мене, що історія останніх століть Польщу нічого не навчила і вони мріють знова загарбати наші землі, які вони раніше загарбали у нас силою а це — столицю Київ і місто князя Льва.

Легко догадатися, що роззухвалює поляків до зазіхань на чужі землі. По 2-гій світовій війні, полякам вдалося в своїх руках вдержати менш більш досить незалежну свою державу. Хоч вони втратили зрабовані землі на сході, то одержали їх на заході. Позбулися небажаних меншин і нині поляків в теперішній Польщі є понад 95%. Мусимо собі сказати правду, що хоч існує польський комуністичний уряд з Гомулкою на чолі але Польща є більше польською, як наша Україна. Поляки мають свою польську армію, яка кожної хвилини може стати національною армією, якщо зайде потреба. Це я ствердив з розмов з поляками, які приїхали з Польщі до США. Від них не почує ніколи, що то все одно, як говорити і ніхто не думає в Польщі виховувати советську людину, або плепати советський патріотизм. Польські комуністи є передовсім націоналістами поляками, а зойно опісля комуністами-інтернаціоналістами.

Поляки уважно обсервують події на Україні і набирають переконання, що при таких «урядах» які має Україна в Києві і на наших землях легко може створитися «національна порожнеча», стан до якого стремить Москва денационалізуючи Україну. При такому стані, поляки спекулюють, що за ціну їх співпраці з Москвою в акції проти заходу, вони виторгують легко від москалів наші землі, бо москалям буде більше залежати притягнути до своїх експансійних цілей поляків, як вдержати бурхливі наші землі з якими вони нераз з поляками ділилися. На таких міркуваннях базує свою мапу, «будучої Польщі», польська комуністична партія, а за нею кровожадна ендеція, яка вічно мріє «зніщити Русь».

Чатаючи нашу пресу ви не знайдете в ній плянів повороту наших земель, які тепер хвилево попали під польську окупацію — Лемківщини, Підляшшя, чи Холмщини. Ми «скиглимо чайкою» над їх долею, але не обміркуємо плянів їх ревіндикації до України.

Нас на еміграції дивує одно: чому «уряд» в Києві при кожній нагоді обкидає нашу еміграцію лайкою за наш націоналізм, який до речі не зазіхає ані на польські, ані на московські чи взагалі землі когось із сусідів, а поминає мовчанкою пляни наших сусідів у відношені навіть до тої обокроєної території, якою «нібито» володіє «київський уряд». Дивує нас, що в Києві горлають про любов до братніх народів, а найменший прояв любови до свого народу таврують в Києві, як націоналістичний ухил та судять за це наших письменників, як найгірших злочинців, тоді, коли в сусідній Московії чи Польщі явно плекають націоналізм та ведеться акція, яка загрожує існуванню нашого народу.

Ту справу варта поставити на порядок нарад в клябах круглих столів при яких наші «політичні наївняки» роблять так зв. «реальну політику» і помагають будувати укрітим ворогам людства, закамфльованим комуністам мости на «схід» по яких то мостах буде рух зі сходу на

Володимир Гоцький

Так воно почалось у червні 1941 року

Пробудження під гарматними громами

Це не перша війна. Бачив я їх зблизька вже три, за свого короткого життя. Перша у 1914 заскочила мене дитиною в Карпатах, де саме зупинився був фронт на час цілої зими. Другий раз саме у 1918 р. в осені моїм селом пробігав фронт українсько-польський. А третій раз, коли була Польща корчилась у залізному п'ястку німецького молоха. Тоді не було вже фронту, але сидіти замкненому в тюремних мурах під німецькими бомбами, потім маршувати у невідоме знов під німецьким обстрілом та бути зданим на ласку й неласку окупанта, що саме в нас бачив своїх найлютіших ворогів та спрчинників їхньої поразки — були може й прикриті, чим перебування безпосередньо при фронтівній лінії.

Отже набутий досвід минулих літ спричинив, що вибух війни між двома союзниками червоним комунізмом та чорним гітлеризмом, — приймав я якщо не спокійно, то принайменше із певного рода зацікавленням. Як довго большевики продержаться? Що ми застанемо на звільненій від большевиків Україні? Які шанси будемо мати у т. зв. Новій Європі? Бо про самостійність у повному того

захід, тоді коли комуністична інвазія світа здобуде собі «причілки» для своєї ідеології, а відтак і реальної висадки. Варта в дискусіях при круглих столах, показати, як польські комуністи зуміли охоронити польську національну субстанцію свого народу, який в світі був знаний з свого зоологічного шовінізму і націоналізму, а як наші затонські, косіори, петровські та всі колишні і сучасні комуністичні гайдуки Москви нищать наш нарід своїми і чужими руками на спілку з москалями на втіху іншим. Над цєю справою треба нам всім глибоко призадуматися.

Читаючи пресу наших сусідів, варта нам поставити питання, чому ми є такі мягкосердні і наївні? Ми знаємо, що дурійка «реальної політики», починає влазити навіть в ряди наших вояків. Правда, нині на оту дурійку захворіли лише одиниці, що в дивізії були для паради та навіть на фронті носили парадні мундурі. Є однак загроза, що слабші характером з здорових вояцьких кадрів також можуть захворіти на оту недугу і зійти з нашого шляху. «Парадникам» з дивізії не дивуюся, бо вони завше шукали захищеного «діншттеле» і тому їм нині є тяжко без такого «діншттеле» вдержатися на ідейних позиціях. Але оці одиниці пхаються на чільні позиції в наших організаціях не маючи на це ані моральних чи ідейних прикмет. Дивно є, що серед нас є такі, що даються «набирати» патріотичною фразеологією, любов'ю до «рідного краю» і «реальною політикою». Варта новітнім «культобмінникам» пригадати нашого письменника Антона Крушельницького і отих кількадесять наших талановитих діячів культури і науки, які повірили хитрим комуністам і поїхали працювати для «України» і заплатили за це своїми головами. Нині знова шукають комуністи наївних «патріотів», щоб в будучині викінчити їх пострілами у потилицю.

Київські гайдуки Москви шукають братання з нами, щоб відвернути нашу увагу від їхнього сервілізму світової комуні, яка під омофором Москви буде торгувати нашими землями в ім'я світової побіди комунізму і тому я дозволю собі вівзати українських «блахманярів» і їх «грубадурів» серед нашої еміграції, щоб пильнували своїх польських комунарів, які пхаються з москалями на наші землі, ніж займатися пропагандою комуністичного культобміну.

Порушені мною проблеми є дуже важні і ми на наших з'їздах повинні основно обміркувати, щоб охоронити наші організації від інфільтрації комуністичних агентів, що при культобміні до нас експортують комунізм. Комуністичним агентам, які зраджують нашу визвольну ідею, маймо сміливість сказати: «геть брудні руки від ідейних комбатантських організацій».

слова значенні й мріяти на приходилось, знаючи наміри нового окупанта. Та перша думка, коли лише я собі з'ясував, що вже справді грають гармати, були чисто особисті справи. Отож поспішно вдягаюся, буджу свою тітку в якій я жив на квартирі в Перемишлі на Засянні (по німецькій стороні), вкидаю до напличника найважливіші речі особистого виряду тай зношу до пивниці.

Потім буджу сусідів інформуючи про фактичний стан. А стан той виглядав так, що наразі ревіли німецькі гармати всякого калібру. Большевики зовсім не відповідали, лише десь біля моста «торочив» скоростріл та пахкали поодинокі крісові постріли з обох сторін. З досвіду я знав, що противник почне відповідати, аж коли німці перестануть обстрілювати, або взагалі не будуть відповідати втікаючи у паніці. Тому ми спокійно наразі можемо пакувати «манатки», щоби бути готовим зійти до пивниці, коли большевики почнуть відповідати. Наша кам'яниця широким боком звернена до Сяну, буде напевно під обстрілом, тим більше, що саме біля нашої кам'яниці за огородиним муром скрився німецький скоростріл, а із сусідньої вулички бахкала протипанцерна гарматка.

В пивниці йдуть також приготування. Сторож, п. Кубрак мішком з піском та матрацами забезпечує вікна до пивниці від сторони Сяну. Мешканці відкривають свої пивнички та розміщують там свої манатки. На коридорчику з'являються нафтові лампочки та дещо із меблів, як крісла, столики та кухонне начиння. Мешканці сутерин, Плетенецькі, віддають до загального вжитку свою кухонку, щоби мами мали де пригріти молоко чи кашку дітям. На загал малих дітей небагато й вони заховуються виїмково тихо. А всіх мешканців кам'яниці при вул. Йосифа 16 зібралось щось около 26 осіб, на щастя всі українці.

Тому, що наразі у нас спокійно, виходимо з дир. Татухом на розвідку. Здовж Сяну покопані гнізда, в яких позалигали німецькі вояки. Десь із Липовиці, Уйкович чи може з Дуньковицького форту б'ють тяжкі гармати. Із самої Липовиці та з Винної гори гатять безперервно полеві гармати, а тут то там бахають протипанцерні гарматки. Вони часто міняють свої позиції, тому годі подати приблизно їх кількість. Виглядає, що їх дуже багато, що кожна вуличка, що вибігає над Сян має свою гарматку. Біля залізничного моста, одинокого, що остав незнищений ще з 1939 р. густа «скорострільна розмова». Відходити далше від хати небезпечно, бо свищать кулі, а й німці можуть прийняти це як вияв ворожих намірів.

Вертаюся до нашої кухні на партері, де саме тітка варить каву. При каві зауважую дивну тишу. Год. 5.30, німці закінчили свій обстріл. Цікаво, чи большевики zareагують, чи може наживали п'ятами. Однак крісова стрілянина продовжується. Значить не втікли большевики. Тепер треба чекати їхньої артилерійської відповіді.

Большевики справді відповідають

Після гарматної підготовки звичайно наступає піхота. А тут якось не чути, щоби німецька піхота наступала. Що це може означати? Сную здогади, що німці напевно десь в іншому місці йдуть тепер вперед залишаючи перемиський «мішок» в спокою, щоби в ньому зловити більшу кількість большевиків та їхнього військового добра.

Поспішно допиваємо каву, та із своїми тоболками, а навіть матрацами до спання сходимо до пивниці. Ганя (тетина куховарка) стелить в нашій пивничці на вугіллі матраци. Я розміщую у кутку валізки та коші з їдою, а тета тим часом на коритарчику завіщує іконку Неустаючої Помочі та засвічує під нею лампадку.

Довго чекали ми на большевицьку відповідь. Десь аж через пів години завили їхні стрільна. Зразу летіли кудись далше, на Липовицю, Винну Гору, касарні 38 полку. Тепер німці залишають у своїх гніздах по одному воякові при скорострілі, а самі сходяться до замешкалих кам'яниць. Одні лягають спати, другі голяться та миються,

ще інші снідають. В нашій пивниці та на подвір'ї засло-
неному від безпосереднього обстрілу зійшлося їх щось 8.
Це молоді хлопці із гірської дивізії.

Десь біля год. 6, на дворі вже зовсім стало ясно, боль-
шевики припинили свій обстріл. У загальному він робив
враження якогось хаотичного обстрілу, бо стрільня не бу-
ли спрямовані на конкретну ціль, а розсипались вахля-
рем по горах, поза містом й лише деякі попадали у доми.
Десь в районі касарень 38 полку та в околиці шпиталю
при Бушківській вулиці почали горіти доми.

Поміж хвилями обстрілу

Домовились ми з Мільком Федоровичем, грачем Сяну,
що користаючи з передишки перед черговим обстрілом
большевиків, побіжимо розглянутись, що діється на За-
сянні. Офіційно заявляємо, що йдемо до пекарні по хліб.
Наші перші кроки до церкви оо. Василян. У залі під цер-
квою повно втікачів із дільниць, які були під обстрілом.
Люди перестрашені, є між ними і легко поранені. Заска-
кую до приміщення комітету. Все спокійно. Будинок ці-
лий, двері на замках. На подвір'ї знаходжу сторожуху,
яка з іншими сусідами просиділа обстріл у пивниці. Бо-
їться тут залишатись, бо ляшня дуже горіжитьься. Ра-
джу їй забрати дещо з харчів та особисті речі, та непоміт-
но перебігти до церкви.

Під прикриттям кам'яниць добиваємось з Мільком до
площі біля зірваного мосту. Тут важко пройти, бо площа
та ціла вулиця Ярославська (раніше 3-го мая) під обстрі-
лом большевицьких скорострільів та снайперів, що засіли
на дахах староства та Народнього Дому. Та не вважаючи
на обстріл люди із горючої частини Бушківської вулиці
з клунками цілими гуртами пробігають площу, прямуючи
до церкви чи до костела Салезіян. Деякі для певності ви-
вішують білі хустини, щоби їх помілково не прийняли за
вояків. А німецького вояка ні на лікарство не знайдеш.
Як під землю провалились. Немає теж крикливого гестапа
ані жандармерії. Навіть не зауважиш ніде нашої поліції.

Знову починають грати німецькі батареї. Користаємо з
момента, що площею на захід переходить великий гурт
втікачів несучи зі собою ранених, проскакуємо поміж них
у противному напрямі. Проскакуючи зауважуємо, що ка-
мяниці напроти мосту, а зокрема наріжна, де була аптика
мґр. Чубинського таки добре посічені крісовими кулями.
Брук на площі та гирло вул. Ярославської має невеликі
вибої, здається від стрілен ґранатомета чи протипанцерної
гарматки.

Минаємо вул. Кляшторну та підходимо до залізничного
мосту. Тут стрілянина не вгаєє ні на хвилину. Але не
помічаємо ніякого руху військ. При Городовій вул. біля
насіпу залізничного тору є будка. Біля будки військова
варта, а вистові бігають там й назад. Здогадуємось, що тут
штаб відтинка, або оборони мосту. За мостом видно по-
жежу, якої ніхто не гасить, лиш далі звідтам втікають
люди. Йти далі не можна, бо скоро можуть відізватись
большевицькі гармати, а там немає надійного прикриття.
Тому залишаємось біля мосту.

Як воно виглядало зблизька

З Ярославського тракту виїздить на ровері вояк. На
повному бігу робить закрут на Городову, бо большевики
сіють із скорострільів аж сипляться іскри. Вояк вбігає до
будки й за кілька хвилин виходить, поправляє шолом і
знов жене звідки приїхав. Для глядачів, це справжні пе-
региони із смертю. По певному часі з Ярославського трак-
ту чути гуркіт і скрегіт. Здогадуємось, що це німецькі пан-
цери. Большевики не чекають аж німці скінчать обстріл,
починають полювати на панцера протипанцерною гар-
маткою. Та панцер (легкий) вискакує непошкоджений, по-
вертає на Городову й під прикриттям мурів монастиря
Кармелітанок зовсім безпечний. Він підїздить до заліз-
ничного мосту, й задержується під мостом. Вилазить лей-
тенант і санітет. Лейтенант заходить до будки, а санітет
закурює цигарку та розмовляє із шофером. А з моста до
будки весь час бігають дінці. Виходить, що тут невраль-
гічний пункт. Рішаємо з Мільком вичекати, що буде даль-

ше, бож у себе сидимо мов крети в норі, а тут хоч бачиш
що діється в місті.

Большевики знов повели шалений обстріл Ярославсь-
кої вулиці. За хвилину все з'ясовується. І-за закруту вис-
какує на Городову ціла чота наколесників. Їхали згори
гусаком по тротуарі під прикриттям дерев. Твердят, що
доїхали без втрат. З будки виходить лейтенант, наказує
воякам дати кілька хвилин передишки, бо точно о год.
8-їй пічнеться наступ. Німці розсідаються під муром, за-
курюють. Підстаршини ходять поміж ними та дають
останні вказівки. Нас ніхто не чіпає. Бачимо, що двох во-
яків вийняли молитовники та відмовляють молитви. Що
ті люди переживали в той момент відпочинку перед боем?

Врешті команда й вони гусаком входять фірткою, що
біля будки на город, що прилягає до моста. Ніяких по-
тисків рук, ніяких сентиментальних ані героїчних фраз.
Спокійно, скупчено, немов йдуть вони на виправи. З буд-
ки виходить молодий ще полковник, потискає руку ви-
сокому блондинові лейтенантові, дивиться деякий час в
слід за вояками й знов заходить до будки. Оце й все. Та
ось заграли сильніше скорострільі. Дзвенять кулі рікоше-
том по в'язаннях моста. Чути гострі слова команди. «Та-
райкають» й большевицькі дехтярі. Заяadlo дзцявкотить
скоростріль десь з млина Френкеля. Почався наступ на
міст, бо німецькі постріли віддаляються. Та видко не лег-
ко це йде. Ось одинцем, а то в товаристві товаришів
починають сходити на дорогу перші поранені. Легше по-
ранені сідають під муром. Тут звідкись з'явились вже са-
нітарі. Перша перев'язка, ковток води чи руму. Але ось
ведуть молодого хлопця з пострілом під око та у ногу.
Його друзі несуть кріса та шолом. Санітар лише дав йо-
му застрик, посадили на панцер й вже закурилась за ни-
ми дорога.

Від легко ранених, яким приносимо ціле відро води до-
відуємось, що большевицький обстріл дуже сильний й
цільний. Лейтенант з відділом добився поза половину
мосту, але мусів залагати, щоб почекати аж підсунеться
решта вояків. Там вже є кількох вбитих, двох злетіло у
воду. Від раненого підстаршини довідуємось, що міст му-
сить бути здобутий за всяку ціну, бо большевики підмі-
нували його вночі. Йде про те, щоб не дозволити їм зір-
вати міни.

Тепер артилерійський обстріл спрямований на електрив-
ню, млина Френкеля, де примістилась сильна група боль-
шевиків, а поодинокі вибухи розриваються при самому
мості. Концентричний вогонь німецьких батарей примусив
большевиків дещо припинити обстріл моста. Німецька чо-
лівка використовує цей момент, добігає до кінця моста,
зіскакує на беріг та змісця починає окопуватись. Піоніри
розмінують міст. Большевики знов обстрілюють міст із
скорострільів. Неможливо пройти ні сюди ні туди. Полков-
ник кількакратно намагається провести телефонічну спо-
луку із чоловікою, але надаремно. Гине знов кілька нім-
ців, а з десятків зносять поранених. Між ними й лейте-
нант поранений двічі в руку та в плече. Але сходить сам.
Здає звіт полковникові із ситуації, а долішня губа весь
час дрожить у нервовому шоку. Вертається панцер. Заби-
рає лейтенанта та тяжко раненого вояка й мчить десь
вгору, а за ним мчать большевицькі постріли.

Від пострілів загорілось багато домів в місті в околиці
торговиці та електривні. Тепер там шаліє вогняне море.
Але з нього весь час сиплються постріли на міст. Немов
би не брався большевиків вогонь. Припинено наступ на
міст. Вояки, які брали у ньому участь залишаються од-
нак при мості, скріплюючи його залозу по цей й по той
бік. Большевицька артилерія мовчить, а ми вертаємось.

Настрої першого дня

Підсумовую бачене та почуте. Німці мають очевидну пе-
ревагу над большевиками, в военній техніці, военному до-
свіді, дисципліні, у організації. Але саме дрібний фраґ-
мент форсування мосту виявив, що большевики вже опа-
м'ятались після першого заскочення. А коли почали обо-
ронятись, то не так легко здають свої позиції. Німці не-

І. Волицький

В юнацькій частині

(СПОГАД)

Почався строгий вишкіл

На другий день вранці почався строгий вишкіл. Після сніданку — збірка на таборовій площі*). Вишкіл тут проходили разом з нами, білоруські, литовські лотишські і естонські юнаки. Вони одначе були високі ростом, в порівнянні до нас, і виглядало, що це є вже старші річники.

Після короткого звіту, відмаршовуємо на площу вправ. На дворі стояла густа і холодна мряка. Сьогодні хлопці були байдужі і не було чути наших бадьорих пісень. Кілька хвилин ходу від бараків — знаходилася площа вправ. Невеличка, зате добре розбудована та спритно замаскована. З одного боку піднімався стрімкий горб порослий лісом, а з другого — простягнулось озеро Хімзе. (Тепер є тут гарна пляжа, засаджена молодими деревами).

На доріжці, що проходила біля площі вправ, нас розділили на дві групи. Одна відійшла до барачку, який стояв при вході на площу, а друга підійшла до гарматок, які стояли рядом над берегом озера, накриті маскувальними полотнами. На площу прийшов гурт німецьких летунів, підстаршин вишкільників і вони почали нас ділити на групи. На моє щастя, нас чотирьох односельчан і тепер попали до тої самої групки. Команду над нами перебрав молодий інструктор.

Вправи біля гарматки

Підійшли до одної з гарматок, фахово звинули «цельту» і з цікавості приглядались до неї. Наша гарматка, цебто зенітка, як її ми називали, виглядала великою, бо до неї входили набої калібру 3,7 см. Недалеко стояли ще дві гарматки того самого типу. З правого боку, стояли рядом три «фірлінги» — чотирицівкові гарматки калібру 2,2 см, а за ними дві німецького і одна советського зразків. Ці гарматки, в порівнянні до нашої, були масивні,

*) Продовження з попереднього числа «Вістей».

на високих ляфетах та з довгими цівками. Її обслуговувало 6-ох юнаків. З лівого боку стояли кілька малих одноцівкових гарматок калібру 2,2 см. і цілий ряд «МГ-42».

Українські учителі

Інструктор нам пояснив по німецьки, що маємо робити коло гарматки, але ми його не розуміли. Він тоді покликав одного з українських учителів, яких в таборі було трох, вони виконували службу перекладачів. Вже на збірці ми мали нагоду заізнатися з ними. Двох з них були сиволові, а один чорнявий, молодий. Не пригадую їх прізвищ.

Учитель нам фахово пояснив, що ми маємо робити коло гарматки. Інструктор поділив нас до обслуги. Найвищий ростом Грицько став 1-им каноніром, я другим, мій кузин 3-тій, а кремезний будовою Іван — 4-им каноніром.

Учитель коротенько пояснив обов'язки кожного з нас. Отож 1-ий канонір, мав за завдання стріляти, 2-ий був його заступником і наставляв мірники, 3-ий ладував магазинки і командував «фертіг», а 4-ий доставляв набої.

Спочатку виглядало не на вишкіл, але на забаву. Але пізніше з кожним днем ставало нам тяжче. 1-ий канонір мусів надзвичайно скоро орієнтуватися і швидко повертати на всі боки гарматку слідкуючи за маленьким літаком, який носив юнак на високому дрючку над берегом озера, а ногою натискав на педал до стріляння. Якщо щось не штимувало, то інструктор його сварив.

З кожним днем Грицько опановував добре гарматку і тепер прийшла черга і на мене. Отож моїм завданням було сидіти коло нього і йому допомагати, та передавати команду: «Все впорядку!» Крім того я мав наставляти два мірники. Якщо стрілялося до щитів на озері або до кораблів, то Грицько робив приціл. Гірше було з стрілянням до літаків. Мірник — це був зазублений «серп» і його треба було вміти наставляти на відповідну віддаль. Я спочатку не міг опанувати тої мудрости і інструктор мене сварив.

мало муситимуть пролити своєї крові, щоби вибороти перемогу.

Друге, що насувалось на думку, це факт, що німці наступали твердо але якось нерішуче. Що це малоби означати? Военний підступ, чи німецький вояк та командування немає певності у свою перемогу, як досі?

А далі, чому німці не використали моменту заскочення? Чому не почали наступу ще досвіта, зразу після першої хвилі гарматного вогню, коли большевики були у паніці? Тоді ж міст можна було взяти без одного пострілу!

Одним словом, якась нерозбериха. Довго ми над тим міркували з дир. Татухом та не знайшли відповіді.

А в пивниці ситуація невесела. Люди неприготовані до воєнних дій, не мають ніяких запасів харчів. Ні хліба, молока, каші, м'яса. Ділимось пока тим, що маємо, але що буде завтра? Кубрак розвідав вже десь, що в касарнях 38-го полку побито багато коров, люди беруть м'ясо скільки хто хоче й може. Але, як там пробраться під обстрілом? Плетенецький з дир. Татухом рішають зараз по большевицькому черговому обстрілі дібратись туди. Служниця Грехів з нашою Ганею мають проскочити до пекарні по хліб для всіх. Я рішаюсь піти до приміщення комітету та вихопити звідтам кілька боханців хліба, які залишилися в резерві. Тим разом большевицький гарматний вогонь ішов вже не по горах, а таки по місті. Лягав він якимись хвилями. Починав з Бушковицької, довгий час періщив десь по касарнях, а тоді пробігав здовж попід Липовицю аж до Острівського бровару. Нас оминув тим разом. Зате «гахнуло» десь біля церкви та Робітничого Дому. Нових пожарів не було видно.

Коли ж я по обстрілі побіг до комітету, застав зовнішні двері на замках, але всі внутрішні, та всі вікна пішли у дребязги. Навіть двері шаф порозскакувались, а всі документи розсипало вітром по кімнаті. Магазин був непошкоджений. Отож закликав я Олю Радилецьку, що жила по сусідству. Казав їй забрати до себе машину до писання, дві буханки хліба та одну штуку бекону, бо знав, що у них з харчами дуже скупо. Три боханки хліба та один бекон взяв для нашої кам'яниці, другу машину до писання та трохи паперу. Решта муки, беконів та крупи відніс до оо. Василіян, бо хоч там тепер функціонувала кухня для пошкоджених війною, яка користувалась припасами з магістрату, але було там багато людей необнятих допомогою магістрату.

Та показалось, що церкви теж не пощадило. Один одинокий постріл, вибух саме на віконній рамі великої залі під церквою. Під вікном тим розмовляв саме отець Качмарський з групою втікачів. Згинув на місці, а около десяти осіб було поранених осколками. Один з наших поліцистів, Савка навіть важко. При тому я дізнався, що наша поліція дістала приказ евакууватись із свого приміщення й тимчасового сидить теж під церквою. Магістрат спакований й навіть частинно покинув місто. Поліція має відійти з міста разом із рештою жандармерії та гестапом десь в напрямі на Порохник.

З буханками хліба та з беконом на плечах, але з невеликими думками вертав я до своїх. Що значать ці всі зарядження. Таж німці не такі вже панікери. Коли щось роблять, то роблять доцільно! Отже?

(Далі буде)

Найтяжчу працю при гарматці мав 3-ий канонір, бо він записав тяжкі магазинки (12 набоїв) в замок гарматки і подавав команду «Ферті!»! Гарматка стріляла автоматичними серіями, і часто одна з гільз залишалася в цівці. Тоді він командував: — Гемунг! — Гільзе ніхт аусгецоґен! Тоді 1-ий канонір спускав цівку на долину, 3-ий канонір відкривав замок гарматки і залізом вибивали гільзу з цівки. По вистрілянні 100 набоїв цівка розпикалася на червоно і тоді 3-ий канонір командував:

— Пор вексель!

Тоді оба каноніри брали грубі шмати і змінювали цівку. Хоч це були вправи, хлопці були напружені і добре навчилися.

Наші будні

Час до обіду пробігав скоро і ми верталися з пісню до табору. Харчі були ті самі, які були в Кремсі. У погодні дні були летунські алярми, тоді ми ховалися в лісі і там просиджували цілими годинами.

Після обіду виходили ми на вправи. Часом були лекції в барачку про стрільня, або мусіли ми розбирати замки різних калібрів гарматок, чистити їх і знову складати. Після напруженої і нецікавої лекції, один з учителів учив нас співати лемківську пісню: «Лине пісня буревісна». Ця пісня нас не захоплювала і ми її не співали.

Таборове дозвілля

Вже був кінець жовтня 1944 р. і поволі зближалася осінь. Часто падали дощі, від озера тягнуло холодом, а густі мряки не зникали на протязі цілого дня. Хлопці нудилися. Часом забігали на пиво до корчми, де рідко можна було і повечеряти. В суботу ми купалися, або ішли до сільського стрижія. Одної сонячної неділі, вибралися ми до Зеебуруку, щоб оглянути старовинні будови. В інші неділі ходили ми до ліса або гуляли понад озером.

Останні дні вишколу

Останні дні нашого тритижневого вишколу були призначені на гостре стріляння. Стріляли до прикріплених на озері щитів, або до дротяного великого мішка, який тягнув літак. Коли появилася літак, ми стрімголов бігли до гарматок і на команду: «Фоер фрай!» стріляли, як навіжені. Літак завжди зникав за гору, та появлявся знова. По деякому часі, кусок мішка з дротяної сітки відлетів. Ми за це одержали похвалу. Останнього вечора стріляли до освічених щитів, які тягнув корабель. Стріляння закінчилися без клопотів і ми були з того задоволені. Інструктор прощаючи нас говорив:

— Добре стріляєте хлопці. Бракує вам ще вправи, але її скоро здобудете.

Того самого вечора покидаємо вишкільний табір і відходимо пішки до Травштайну, щоб потягом вернутися до Карльсруге.

Ми знова в Мюнхені

Перед обідом поїзд зупинився на головному двірці у Мюнхені. На дворі гарячий соняшний день, на станції великий рух. Нараз завили сирени на тривогу. Залишаємо станцію, а вояки спрямували нас до пивниці. В пивниці було повно вояків і ми припершися до стінки, стояли мовчки. По якомусь часі, почувши ми, як бязько падали бомби. Закінчився алярм. Ми покинули пивниці і вийшли на другий поверх дому. Оказується, що ми є в військовому домі і тут одержали гарячий харч. (сьогодні є тут торговельний магазин «Герті»).

Підкріпившись повернули на станцію. Головний двірць розбитий. Нам радять йти на східний двірць. Нам нічого не залишається, як маршувати на східній двірць. Але перейти містом не було легко, бо треба було обходити цілі квартали. На вулицях повно вояків і цивілів, які направляли вулиці.

— Ви звідки? — запитували нас прохожі німки.

— З України! — відповіли хлопці і маршували зігнувшись від тяжких напелчників.

Нарешті ми є на східньому двірці. Тут великий рух і

годи дістатися до поїзду. На наше щастя від'їжджав поїзд на Мюнхен-Пассінґ. За годину на станції стрінули ми робочу групу — це були мурина, а для нас була несподіванка, бо ми вперше в житті побачили чорного чоловіка. Пізно вечером ідемо далше.

Несподіваний алярм

На другий день ми є недалеко Карльсруге, поїзд зупинився на відлюдному місці. З обох боків поїзду горбки і нічого не видко. Виходити було заборонено, бо був летунський алярм. Недалеко чути було гуркіт літаків. Поїзд постояв там кілька годин і вечером повернувся до Пфорцгайму. Були чутки, що Карльсруге був сильно збомбардований.

Висідаємо в Пфорцгаймі і йдемо на нічліг до школи. Наш провідник нав'язав зв'язок з нашою батареєю аж за кілька днів. Нам привозили снідання, а на обіди і вечері ми ходили до кухні Червоного Хреста. Маршуючи містом ми співали, а за нами бігли діти.

Ідемо далше

По кількох днях ідемо далше. Їхали коротко і зупинилися на головній станції в Штутґарті. Падав зливний дощ, не було де сховатися, бо станція була знищеною. Йдемо далше і зупинилися коло Фельдбаху. Виходило, що ми ще не на місці, бо провідник розпитував проходжих. Проходимо місто і виходимо на поле. Минаємо село і провідник наказав нам співати. Хоч хлопці були змучені то таки затягли «Там на ставі, на ставочку». Минули один закрут і перед нами появилася барачки, а біля них гармати 8,8 см калібру. Коло бараків стояли вояки в жовтих уніформах з червоними гакенкройцями.

Ми йдемо далше. Маршуємо ще пів кілометра і зупиняємося коло бараку, який стояв при головній дорозі. Нарешті ми на місці.

Нас вже очікували і все було приготоване. Вечеряємо і розходимося до малих барачків, які були розсіяні в полі мов гриби. В барачку були три двоповерхові ліжка, один столик, лавка та піч. В бараці холодно, на дворі падає дощ. Немає чим запалити вогонь і ми змучені лягаємо спати.

Фасуємо шоломи

Ранком ніхто нас не будив, отож була нагода довше відпочати. Біля 9-тої год. снідаємо, а по сніданні блиснуло сонце і ми почали збирати каміння, щоб уложити до ріжку від кухні до бараків. Після обіду фасуємо шоломи. Видача тягнулася довго, бо треба було довго їх примірювати, заки він надавався.

По вечері хлопці зорганізували дров з поблизького саду. Розітрілися в бараці, повесіли і почали співати.

Вночі ми розбудилися від сильної стрілянини. Стріляли наші сусіди. Нас ніхто не будив і ми спали собі далше. Зайнять ніяких не було, хіба ходили стругати картоплю. Хлопці знайшли в одній з пивниць картоплю і кожний собі її варив в їдунці.

Але скоро закінчилося гарне і безжурне життя. По півторатижневому побуті покинули ми Фельдбах про який ми ще довго мило згадували.

(Далі буде)

УВАГА! ОКАЗІЙНА ВИПРОДАЖ ВАРТІСНОЇ КНИЖКИ Ю. Тис-Крохмалюка «БОЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО»

Оказійна ціна книжки: в Англії 3/6 ш., в США і Канаді 0,50 дол., в Німеччині 1 нм.

Користайте з винятково низької ціни книжки та ще сьогодні вишліть замовлення до адміністрації «Вістей» або українських книгарень.

На терені Англії можна набути книжку в книгарні СУБ-у в Лондоні:

Ukrainian Booksellers & Publishers
49 Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, W. 2.

Евстахій Загачевський

Загибель батареї

(Фрагмент бою під Бродами)

Чим довше вичікуємо важкої години, тим більше несподівано вона до нас приходить.

Десятник Дорош пробудився, тому що хор. Клименко трусив його за рамена, підніс обіруч його голову, а навіть пробував дивити його за ковнір, але не міг його добудитися.

Була повна, темноблакитна літня ніч. По лиці і шоломі хор. Клименка пролітали маленькі, ледь помітні світельця, якби відбиття далеких ворожачи погоду блискавиць. Довкруги панувала тишина.

Десятник Дорош мав самоту лише думку: загрузнути в сон наново. Щоб увільнитися від настерливості й бруталності зверхника замуркотів під носом:

— Но, добре, добре! Адаже бачите, що не сплю!

Але хор. Клименко термосив його дальше.

— Вставайте! Вставайте — кричав нагальним шепотом. — Атака!

На те слово Дорош піднявся вповні тверезий.

Передусім почув, що холод пройняв його навскрізь. Було це наслідком роси, котра саме осіла на землю. Потім переконався, що ще ніщо не заповідало світанку й що фронт є спокійний. Зрештою шосу й лани збіжжя прислонювали смуги мряки як старе, закурене павутиння. Тому то здивовано оглянувся і звернув питаючий погляд на хор. Клименка. Цей стояв в повнім бойовім виряді, з перевішеною машиною пістолею, з задертим вгору вологим від роси шоломом і з напруженням наслухував.

Зрештою ціла батарея стояла нерухомо, немов вижидаючи прибуття, якогось високого достойника.

— Но, і що діється? — труснув за рамя хор. Клименка, подратований Дорош.

— Не чуєте?

Аж тепер почув.

Далеко, за густими опарами мряки кипіло щось немов у великому казані. Чути було виразно шум пари і булькотіння тріскаючих на поверхні міхурців.

— Де? — запитав знову.

— На обох крилах нашого відтинку. Тут вправо атакують — здається — 29-й полк.

Дорош почав розглядатися, щоб якнайстиліше усвідомити собі хвилину, котру переживає. Все довкруги тхнуло різкою, свіжою і холодною вологістю липневої ночі. Блистіла роса на замках гармат, вкопаних у землю, за маєних кущами вільшини, на дулах кулеметів, на шоломах і їдунках вояків, котрі стояли в повному бойовому виряді.

Перші хвилини напруження минули. Де-не-де було чути притишений шепіт вояків немов у церкві. Поза цим чути було глухе побрязкування складуваних в довгі стирти набоїв. Батерія приготувалася до бою.

Холод ставав так проймаючим, що Дороша почали боліти ребра і щоки чейже тримав їх в сталому напруженні, щоб опанувати дроці. Коли відважився позіхнути, довгий час потім не міг втихомирити нагального цокання зубами.

Однак найгірше зимно відчував в шлунку. Здавалося йому, що він наповнений етером, котрого холодні випари паралізують діяльність серця.

Почав розтирати руки й лице. Все ж це якась розвага. При цьому ствердив, що має чоло покрите вологістю. Це не була роса, бо стерта, виступала наново крізь шкіру. Правдоподібно прів помімо враження зимна.

— Боюся — мусів ствердити з жалем.

Сказав це цілком виразно і з насмішкою. Як багато людей, котрі ще не здібні були осягнути рівноваги духа і тіла, любив ділитися своєю свідомістю і створювати в ній двох осібників будучих в перманентній боротьбі між собою. В цей спосіб здобував надію, що його сильне духо-

ве «я» перемаже друге, трухляве і боязливе. Бачучи тепер, що не може запанувати над своїм психофізичним організмом, почав з нього насміхатися.

Адаже в його свідомості боязні не було. Чого ж мав боятися? Найгірше, що могло його стрінути — це смерть. А на неї був приготований. Ще від тоді, коли осінню 1938 року разом з іншими друзями, покинувши рідну хату, пішов за покликом «волі», що зроджувалася на Карпатській Україні. Скільки ж це вже разів переживав у своїй уяві ці хвилини передсмертної тривоги і надлюдської свідомості, заки на завжди замкнеться світ. Чи роки 1939-41 большевицької окупації Українських Західних Земель, не втерлися в його свідомість, що це, чи скорше чи пізніше мусить наступити. Чи цього самого відчуття не переживав будучи вояком в Леґіоні ДУН. Чому ж тоді його розсудок і воля не можуть запанувати над іжачим волоссям, корчучим шлунком і виділюючим потом?...

Хорунжий Клименко присунувся до нього, сперся ліктем на колесо гармати і через хвилину стояв нерухомо.

Врешті відізвася недбало:

— Беруть нас в кліщі.

— Якто в кліщі? — запитав рівнож обоятно Дорош.

— Видко, що хочуть нас спершу обкружити, а потім ударити від чола.

— Скоро це може наступити?

— Звідки ж я можу знати?

— А котра година?

Дорош, що правда мав свій годинник, однак здавалося йому, що не повинен ніякою чинністю переривати цього процесу тривоги, який переживав.

Клименко важко звівся від опертя, відхилив рукав і приблизив до очей прикріплений під ним годинник.

— Пів до третьої.

Дорош у відповідь хотів позіхнути протяжно, однак перервав в половині, бо знову напав його пароксизм фебри.

— Чи втримаються наші, чи ні?

Хор. Клименко уважливо подивився на нього немов би бажав вглубитися в сенс його питання.

— Розуміється, що ні — відповів врешті якби із здивування.

Дорош був певний, що почує слова розради від такого зденцизованого оптиміста яким був Клименко, тому то відвернув очі, щоб укрити враження, яке справила на нього його відповідь.

— Чого ти так думаєш? — запитав врешті з удаваною байдужістю.

— Якже це? — запалився Клименко. — Чейже це ясне як сонце. Большевицька офензива нестримно пре на захід ще від поразки німців під Сталінградом в 1943 році. В їхніх руках ініціатива. А німці? Сам бачиш як втікають «бротбойтлі». Наша Дивізія мала обсадити другу оборонну лінію, а як насправді є?... Чи не застали наші хлопці порожню першу боеву лінію і чи думаєте, що одна наша дивізія, ще до цього піхотна, може устоятися проти ворожої навали танків, гармат, летунства? Чи не бачите, що більшість німецького персоналу в нашій Дивізії вже заздалегідь шукає різних претекстів, лишаючи свої підчинені їм відділи, та скупчується в штабі дивізії біля свого командира. Не всі, але переважна більшість. Що ж прийдеться обійтися без них: «Раз мати родила»...

Дорош відчув, як за кожним словом хор. Клименка збільшується внутрішнє зимно, котре наповнює йому груди, шлунок і кінчини. Ставало це справжньою мукою, бо щоб опанувати джогання, мусів ще більше сціплювати зуби, п'ястуки, укрити в кипіннях штанив, і коліна. Не вірити словам хор. Клименка не посмів. Адаже цей фаховий і бойовий колишній старшина Червоної армії, що свідомий суті своїх слів, не говорив би безпідставно,

коли б не проаналізував своїх думок. Та і сам він, на протязі цих двох тижнів міг спостерігти, що Дивізія «Галичина» опинилася в незавидному становищі на відтинку Бродів.

В цій хвилині почувся шорох швидких кроків і перед хор. Клименком та Дорошем з'явилася дебела постать командира батареї майора Павленка.

— Но хлопці, починається танок, — звертаючися до них, промовив з неприхованою турботою в голосі майор Павленко. — Хор. Клименко! — звернувся він знову, — перевірте готовість батареї, а ви десятнику займіть становища із кулеметами. Заповідається гарячий світанок. Я буду на командному пості.

Розходилися мовчки на свої місця.

Дорош йдучи на становище кулеметів думав над словами командира батареї. Імпонував йому, його спокій і зрівноваженість. Видно було, що цей по батьківськи звертаючися до своїх підлеглих старшин, вроджений командир. Знав своїх вояків. Відчував їхню тривогу, адже більшість із них «ще не нюхали фронтного пороху». Йому не першина, адже перебув, як старшина царської армії першу світову війну, потім Визвольні Змагання. Про це знали всі вояки в батареї, в дивізії. Знав про це і Дорош й відчував до цього «старенького», як звали його в батареї, подив.

Дорош всунувся до окопу в якому були розташовані становища двох кулеметів. Привітали його запитливі погляди десятника пар очей з його роя. Не міг знайти слів, щоб підбадьорити своїх стрільців, тому мовчки спершися об перегороддя окопу звернув свій зір на передплілля. Був свідомий готовости, своїх підлеглих вояків, до бою. Знав, що не один із них так само переживає ці хвилини очікування цього, що надходить так, як він. Вдивляючися в передплілля переконався, що мряка впала на землю, а за нею на зблідлому від передсвітанку небі, показалося миготливе пасмо вистрелів і вибухів ворожої артилерії. Ви двигалися і проминали швидко бліді пробіски вистрелів, як думки потапаючої людини, або як рій падучих зірок. Зрештою, рій цей був такий густий, що нагадував розшалілий бурун розбурханого моря. І було в ньому щось непереривного незмінного в тисячі своїх несподіванок, щось що не дозволювало свобідно відітхнути цьому, що придивлявся в цей швидкий й упертий штурм морської бурі на скелистий беріг.

— Але валять! — вирвалося котромусь із вояків.

Справді непереривний грюкіт, який доходив звідтам, нагадував замашисту працю соток млинів.

— Гураганний вогонь, — півголосом підказав собі Дорош.

В цьому сказаному була явна насмішка цієї назви, котру люди вже дали цьому явищу, котрого чейже ніхто не зумів пережити перед ним.

В цій же хвилині загриміла батарея своїми чотирма гирлами. Зразу почала бити в шаленому темпі. Видно, що передовий спостерігач подав команду нагального вогню. Яскраві язики вогню, що раз то витрієкували з дул, а земля дудоніла немов би палуба розтороченого корабля під ударами хвиль. Повітря бренило від хіхоту і лементу вилітаючих стрілен.

Дорош мимовільно звернув зір на ліво. З широкого долу, з-поміж зів'ялих кущів вільщини виставало дуло гармати. Серед блисків і гуку, незмордовано сувалося воно, то вперед, то взад.

Біля нього працювала обслуга. Семеро вояків в широким раменах увивалося немов би в кип'ятку. Їхні рухи були блискавичні, стисло допасовані і непомильні, немов би повзання якихось важил в скомплькованій та добре наоливленій машині.

Замковий, чи то пак, стрілець ч. два, сильним поштовхом правої руки натискав лискуче важило, відчиняючи комору: майже рівночасно лівою рукою викидував до задку димлячу мосяжну луску. Видно, що ще не діяв автоматичний викидувач. Чигаючий тільки на цей момент ладівничий, присадкуватий з інтелігентним обличчям

стрілець, ядовитим поштовхом викидував до відчиненої комори свіжий набій і замок засовувався з тихим лоскотом, щоб в тій же хвилині знову дрігнути до задку віддаючи вистрелений ладуюк.

Чотирьох клячучих артилеристів, вкручувало до стіжкових гранат запальники, та подавало їх ланцюгом до гармат.

Найвище при гарматі, на залізному сидельці при квадратному прорізі у щиті, сидів стрілець ч. один, дивлячись правим оком в вмонтований при дулі гармати, прицільник і безпереривно обоими руками порушував колісцятами.

Гармата тряслася короткими подритами, дуло ховалося неухваченими руками, десятки жовтих, окопчених райдужно лусок копичилися позаду вбитого у землю гарматного хвоста. Все це було швидке, згармонізоване і безоглядно цілеве.

Вид цей прямо загіпнотизував Дороша. Врешті серед цього гістичного хаосу думок, що переливалися в його голові, серед цього звірячого страху, що чим раз то більше опановував його, побачив він, закуток рівної, цілевої і безпристрасної праці. Відчув, сповільнення биття серця та сповільнений обіг крові в своїх жилах. Найбільш холодна і опанована людина мусить колись помилитися — машина все має рацію. Незнає вона страху, не має нервів і пристрастей.

Батерія біла безупину.

Гармати стояли одна за другою у віддалі сорока кроків, одна від другої, скриті в ланах збіжжя в цей спосіб, що існування останніх трьох, Дорош догадувався одиноко по довгих яскравих блисках вистрелів, що вибухали раз-по-раз серед хуртовини півраних ударами тисненого повітря, зів'ялого листя і куряви, серед сірих героїлів дерев темніючих у ранішній імлі.

Віддільні точки становища батареї були пов'язані виоптанями серед збіжжя стежками. Декотрі із них вели в глибину лісу, що бовванів за батареєю темною стіною. Там містився мозок батареї — командний пункт — ящі з муніцією та кінський запряг. Ціла ця сітка відгривала ролю нервів і артерій цього дивного організму. Що хвилини пробігали по ній згорблені постаті вояків, двигали важкі скрині з набоями: то знову ж прибігав до гармат хор. Клименко, та хватаючи за рамія стрільця-наводчика кричав йому до уха серед гуку і тріскоту бойової навали:

— Зменшити приціл на п'ятдесят... Розривними... Поправка двадцять... Вогонь постійний!...

Гарматчик приклавши долоню до вуха нахилився:

— Що?... Що?... П'ятдесят?...

Притакуючи одночасно махнув головою і рукою і знову, зігнувся в дугу на своїм сидельці та крутив колісцятами, перевірював приціл...

Десять там, позаду гармат на узліссі працював мозок батареї. Звідтам, крізь гук бою до вух Дороша долітав безперебійний гамір, та джурчання телефону. Це команда батареї відбирала звіти від своїх спостережних точок на фронтівій лінії. Можна було догадуватися, що саме там у передовій лінії рішається доля батареї, там то очі батареї, коли нестане їх, батарея сліпа...

Недалеко позаду кулеметного становища вибухла граната і плюнула Дорошеві зимною і вогкою землею з потилицю. Дрогнув. Був це поцілунок Ангела Смерти. Аж тепер запримитив, що батарея дісталася під ворожий обстріл.

Цілі серії гранат рвали землю і збіжжя довкруги батареї в скаженому пориві знищення.

Хвилинами навала вогню ставала такою ошалілою, що Дорошеві здавалося, що рівночасно з розвиваючися курявою й димом вибухаючих стрілен, розвіється ціла гармата разом із своїми штучними кущами, однак відразу переконавався, що блиски вистрелів танцюють надаліше швидко і ритмічно.

Дорош поглянув в сторону своїх вояків. Кожний із них притулився тісніше до стінки окопу, а з хвилювання в очах вдивлявся у небувале страхітливе явище, що пере-

кочувалося перед їхніми очима. Часто горбилися під впливом близьких розривів. Щораз то передпілля квіталося високими водограями вогню, землі і заліза.

Вже більше як годину триває бій. Крізь яскравість вибухів ворожих гранат, та випалів батарей, Дорош навіть незапримітив, як почало світати.

В певній хвилині на узліссі впала розхіотана громада стрілен. Рознісса пронизливий до глибини душі тріскіт і стократно збільшений протяжним гомоном гук вибухових гранат, так голосний і страшний, немов би саме небесне склепіння почалося валити величезними полатями на дерева, гармати і тендітні людські голови. Настала метушня і неймовірний гук. Якісь люди показалися на узліссі, втікаючи неймовірно кричали й вимахували руками... Бігом проваджено коні, застрашені вони пручалися й боязко оглядалися назад... Когось поспішно несено на плащпалатці...

Надбїг з цього пекла хор. Клименко. Цілий в кураві, з роздергим рукавом на лівому рамені на якому багрянела червона пляма. Затримався біля Дороша й шепотом людини захрипів до останньої межі висказав:

— Піхота відступає... розбитий наш командний пост... майор Павленко вбитий... експльодувала амуніція у ящиках... передовий спостережний пункт невідповідає... Дорош! тримайтеся... здається прийшла загибель... Я біжу до гармат, а ви держіться...

Підвівся, й кроком важко спрацьованої людини поволікся в сторону гармат.

А батарея скажено була безперервним вогнем. Хоч вона втратила свій спостережний пункт — була наосліп.

Ворожі стрільна почали розриватися майже серед гармат. Їхній язгїт перемінювався в протяжний свист, немов би гальмував трамвай на наглому закруті та кінчався тут же перед самим вибуховим сичінням вкладаваної голівні до холодної води. Рівнож почали брєніти рушничні кулі на подобу роя комарів жадних крові заблуканого мандрівника в непролазному багніщі.

Піхота наближувалася до батарей. В світанковій імлі щораз то ближче пробігали тіні і блиски. Відступаючи відгрозалися як вовк від тічнї ловецьких собак. По серед них воліклися ранені, що шукали першого перев'язочного пункту. Проходили повз становища гармат, байдужі на їхній вогонь, виглядаючи як ті риби, здихаючи в чужій стихії. Щораз більше прибувало їх. Часом виглядало це на безголовну втечу. Дорош затримав одного із них.

— Куди ти, до лиха! — крикнув він піднесеним голосом. — Інші можуть витримати, а ви ні?

— Втікай, бо і тебе заб'ють! — кричали глузливо кулеметчики.

Вояк повернувся боком до сходячого сонця. На правому рамені і на грудях видніла багряна пляма. Дорош опустил голову, щоб закрити соромливе враження. Із злістю крикнув до своїх кулеметників:

— Вважайте на передпілля!...

З туманів курави на передпіллі вибігла більша група вояків. З ними прибіг старшина, багрянний від зусилля з машиною пістолем в руках. Піт великими краплинами виступав з-під його шолома на чоло, спливаючи струмочком по щоках і носі творячи ясні борозни на закуреному лиці. Затримався негайно біля Дороша.

— Десятнику!.. Відступаємо... збиріть своїх людей... ми вже останні!... Де командир батареї?

— Вбитий. При гарматах хорунжий Клименко, — відповів Дорош.

— Передайте команду, а самі повідоміть хорунжого!... Большевицькі танки наступають! — Пішли! — крикнув він до своїх вояків.

Дорош передав команду своєму заступникові з наказом, щоб вони ще хвилину задержалися, а сам побіг в сторону гармат.

При першій гарматі він стрів хор. Клименка. Він якраз захриплим голосом подавав команду.

— Зменшити приціл на чотириста. Скоріше хлопці!...

Ворожі танки! Панцерні гранати... барабанний вогонь!

Гарматчики крутили колісцятами аж голови їм тряслися. Важкі дула маєстатично опускалися до долу. Били прямим поцілом.

Дорош ствердив, що лише дві гармати били. Дві інші лежали розбиті в своїх окопах.

Яксь група відступаючих вояків в шаленому темпі устала тут біля гармати свій кулемет. Рознісса сухий тріскіт кулеметної черги. В тій же хвилині з правої сторони почулося галасливе цокання большевицького «максима». Град куль сичав по збіжжі як дощ розпаленого вугілля.

— Ворог нас обходить! — закричав хтось з вояків.

Дорош підбїг до хор. Клименка.

— Пане хорунжий відступаємо!

Хорунжий Клименко ніби не чув.

— П'ять ладунків — вогонь сталий!... Зменшити прицільник!

Обслуга звивалась немов у мурашнику.

Поміж наступаючими ворожими лавами піхоти, серед тумани курави з'явилися туловища танків.

— Хлопці, вистрілюйте набої і відступаємо — Дорош! вертайтесь до своїх людей! — кричить крізь сильний гук бою хор. Клименко.

Кулемети десятника Дороша прямо захлистувалися в скаженому вогні, наче хтось порушував величезним куском бляхи.

Гармати торгалися в розпачливих судорогах розшалілого циклону. Становище батареї зароїлося відступаючими вояками. За ними наступали большевицькі лави. Їм на зустріч залопотіли рушничі гармашів. Розшалілася боротьба на багнети. Большевики дерлися як стадо виголоднілих і неуступчивих ворон до віч коначного стрілецтва. Їхній пронизливий вереск: «Ура!» «Ура!» — стрічався з мовчазною і завзятою обороною вояків дивізії. Українці боролися з детермінацією.

— Загибель! — майнула думка в голові хор. Клименка. Він зі ще більшим завзяттям заладує свою машину пістолем новим магазином.

— Хлопці, до останнього набою! — кричить десятник Дорош до своїх кулеметників...

Батерія гриміла тисячами рушничних пострілів... Надходила її агонія й загибель... .

УВАГА!

УВАГА!

Дуже прошу шановних авторів спогадів, статей, заміток та інших матеріалів, що стосуються історії української визвольної війни 1917-1920 років та українського повстанського руху 1921-1925 років подати мені бібліографічний опис своїх творів для включення у «Бібліографію джерел і матеріалів до історії української визвольної війни», що її бажаю зладити в 50-річчя постанови української армії. Бібліографія ця буде продовженням «Бібліографії» авторства І(вана) Ш(ендрика), що друкувалась у львівському **Літописі Червоної Каліни** й обійматиме джерела й матеріали, опубліковані українською та іншими мовами в 1945-1967 роках. Прохаю шановних авторів подавати мені бібліографічний опис (або фотостати) своїх творів за такою схемою: 1. Автор, 2. Назва твору, 3. Назва видання, 4. Рік видання, 5. Дата, 6. Сторінки, 7. Короткий зміст твору: частина, операція, дата, прізвища, що зустрічаються в джерелі, функція, характеристика твору. Ідеться, перш-за-все, про джерела й матеріали, що були надруковані в періодичній пресі (щоденниках, тижневиках) та ефемерідах, а не в журналах, зокрема комбатантських, доступ до яких я маю. Усю кореспонденцію у повищих справах прошу скеровувати на таку адресу:

Lew Shankowsky
4804 North Warnock Street
Philadelphia, Pa, 19141, USA.

3 ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

ЗАМІТКИ ДО СТАТТІ ІНЖ. В. ПРОХОДИ «ПОДІЇ У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНУ»

В журналі «Тризуб» ч. 42 за лютий 1967 р. у статті інж. В. Проходи, в дуже цікавій статті, згадується факти минулого, інтерпретація, яких автором, на мою думку, є занадто упрощена.

Автор згадує події на початку німецько-радянської війни у 1941 р. а саме: формування легіонів «Нахтігаль», «Ролянд» і Дивізії «Галичина». Пан інж. Прохода на мою думку, слухно уважає, що вищі згадані легіони створено німцями для того, щоб «спровокувати радянських вояків». Напевно вояки тих легіонів погодяться з автором, бо вони рік пізніше, у 1942 р. заснували УПА, яка боролася проти німців.

Однак дозволю собі доповнити правильне твердження автора деякими фактами з тої ж серії німецьких провокацій.

1. Німці дозволили до функціонування на кілька днів радіостанції ім. Коновальця у Львові, яка передала в Україну акт 30-го червня 1941 р.

2. Німці восени 1941-го р. звільнили з полону кілька партій українців — вояків радянської армії і відправили їх колонами пішки додому. Але за якийсь місяць звільнення були припинені.

Ці два посунення німецької влади мали оту саму ціль, що й заснування легіонів, щоб українці — вояки радянської армії переходили на бік німців. І сотки тисяч українців не захотіли воювати за Сталіна і його компартію та добровільно переходили на сторону німців.

Автор правильно пише у своїй статті, що німці масово нищили полонених. Це нищення я бачив на власні очі в Холмі. В Холмі було два великі табори, де перебували радянські полонені. На величезній площі, за дротами, я бачив великі маси полонених, що в листопаді 1941-го р. там перебували. Вони не мали шатер, щоб захиститись від осінньої непогоди і вмирали тисячами.

Велика була заслуга холмців, які під проводом Голови Допомогового Комітету капітана-лейтенанта С. Шраменка, Голови Союзу Холмських Кооператив сотн. І. Лютого та інж. О. Терубаса зуміли різними законними й незаконними засобами доставляти нещасним харчі, зібрані по селах і тим рятувати їх від голодової смерті. Велику працю виконала в Холмі також пані інж. Квітка, яка посвятила багато часу і енергії, щоб рятувати полонених.

У літі 1943 р. та в 1944 р. німці виселили мешканців з будинків, що знаходилися напроти лісу, де були могили полонених і розстріляних жидів у тому лісі. Поставили варту, яка нікого не допускала до того району, до лісу й до дороги біля того лісу. Незабаром після того кілька днів та ночей над Холмом було видно дим із сторони лісу й нісся страшний сморід паленини. Згодом німці зняли варту й мешканців пустили до їхніх будинків. Тоді я сам побачив, що в лісі й сліду не залишилося від величезних могил. Очевидно німці спалили трупи полонених і жидів.

Це був жах, безприкладний у історії.

✱

Згадуючи легіони «Нахтігаль» і «Ролянд» автор поруч із ними згадує також СС Дивізію «Галичина». Дивуюся авторові! Невже ж п. інж. В. Прохода не знав, що дивізію сформовано не в 1941 р., а в 1943 р., коли політика Гітлера була цілком ясною? Ясною була також програ Німеччини у війні. Тому творення дивізії ніяк не можна назвати актом німецької провокації з метою, щоб радянські вояки здавалися в полон. Навпаки, деякі з колишніх радянських полонених вступали добровільно до дивізії і билися під Бродами й Фельдбахом. Славну оборону замку Гляйхенберг залога провадила під командою кол.

радянського вояка — сотника Козака, до якого всі дивізійники ставилися з надзвичайною пошаною.

До справи формування дивізії поставилися прихильно президент УНР А. М. Лівіцький, її відвідав кол. Начальний Вождь УГА (й армії Зимового Походу) ген. М. Омелянович-Павленко (старший).

В дивізії поруч із молоддю були старі «Усусуси», вояки УГА й Наддніпрянської Армії.

І то які вояки? Підполк. Ремболович — визначний учасник 2-го Зимового Походу (згинув героїською смертю під Бродами), підполк. Палієнко з сином (підполковник згинув героїською смертю під Бродами), сотн. Сосідко (командир Богунівського куреня Запорізької Дивізії) з сином, підполк. Барвінський, підполк. Силенко (кол. начальник штабу Окремої Кінної Дивізії), а його син — вояк Дивізії згинув вояцькою смертю, сотн. Гончаренко (герой бою під Крутами), сотн. Яськевич — герой бою під Бродами з сином, пор. Бартошук, пор. Винник (учасник бою під Крутами й обох Зимових Походів), сотн. Сакович, підполк. Нікітін, сотн. Неганів, пор. Євтимович і багато інших. Варшатовою сотня дивізії складалася майже виключно з підстаршин і козаків армії УНР. Згадую участь «старої війни» й зокрема наддніпрянської тому, що інж. Прохода є старшиною армії УНР, напевно знає багатьох вище названих старшин. А це його переконає, що не сама «галицька молодь» була вояками Дивізії.

Дивізія «Галичина», а від весни 1945-го р. «Перша Українська Дивізія Української Національної Армії» була модерним нашим військом, була й є гордістю цілої української Нації.

Створено її було в надії на те, що вкінці війни може бути така ситуація, коли дивізія стане основою української армії, щоб, як тоді думалось, під час неминучої війни Аліянтів із Москвою «на українських землях не забракне української шаблі» (перефразований вислів кн. Юзефа Понятовського).

Доцільність створення дивізії (з української рації стану) ствердили чужинці: згадати лише ген. Андерса і полк. Магушевського.

Цими словами я спростовую зовсім безпідставне твердження про дивізію п. інж. В. Проходи.

Ген. Михайло Крат

ДВІ ЗАУВАГИ ДО СТАТТІ ГЕНЕРАЛА М. КРАТА

З великим задоволенням я перечитав цикл статей нашого дорогого ген. М. Крата, які друкувалися у журналі «Вісті» числа 118, 119, 120. Я хочу згадати про дві події у таборі Ріміні, що додадуться до повної історії нашої дивізії.

Коли нас віднайшли чубарики у Белярії і повивозили наших булавних старшин, то в таборі створилася паніка, бо ніхто з нас не знав, що буде далше і що ми маємо робити. Це були тяжкі часи для нашого табору.

В тому самому часі я був в лазареті, відвідуючи май. Яськевича, який почувався вже краще. Якраз тоді приходить до нього начальний капелян бл. пам. о. Емануїл Кордуба і каже йому так: «Пане майоре, ради Бога перебирайте в таборі командування, бо Ви залишилися одиницею зі старших старшин. Майор Яськевич погоджується, надягає мундир і разом з нами іде до команди табору. Входимо до команди табору, до одинокого мурованого одноповерхового будинку, відремонтованого на скору руку. Я знав майора, як доброго організатора і був певним, що він справиться з завданням. В тому часі заходить до команди молодий вояк і запитує майора, що має він робити. Майор спокійним тоном йому відповідає, що немає нічого трагічного, нас є тут 10 тисяч і не потрібні викликувати паніки. Спокійні слова вплинули успокоюче на молодого вояка, який засоромлено відійшов. Майор Яськевич був спокійним, бадьорим і своїм гумором «шафа грає» ніколи не тратив духа.

Цілком слухно пише п. ген. М. Крат у своїй статті, що «треба ствердити, що як в Белярії, так і в Ріміні, не було яких небудь антагонізмів між духовенством та вірними обох церков — синами однієї матері України».

Для підтвердження хай послужить моя згадка, як доповнення історії будови української православної церкви в Риміні. Здається це була неділя у липні, а я вийшов ввечері, щоб полюбуватися чудовою погодою. Від головної брами якраз вийшла група югославських старшин, а між ними була одна жінка. Вони запитали мене, де приміщується православна церква. Я їх завів до церкви, яка містилася при кінці табору між бараками і шатрами. Згадаю, що в Риміні не заходив я до церкви, але часто бував у Белярії. Вигляд церкви мені несподобався. Виходжу і йду до команданта табору май. С. Яськевича, зголошую йому візиту югославів і кажу, що мені є соромно, що у нашому таборі є така бідна православна церква. А, що ми обидва були приятелями, то кажу йому: «Дай мені барак і тягарове авто, а я з робітничим куренем збудую церкву». Майор погодився та призначив барак і авто. Я вибрав найгарніше місце в таборі, на розі двох вулиць. Команда табору затвердила мій плян і я тоді йду до пор. Яроша, щоб він зайнявся будовою церкви. Ярош зміцня погодився і каже мені, от наші православні будуть мати гарнішу церкву від нашої.

На другий день почалася праця. Робітничий курінь навіз цегли з розбомблених домів на підмурівок. До тижня церква вже була готовою і її передав о. Йовові Скакальському.

Додам, що ніхто мені не натякнув ані одним словом, чому я зайнявся будовою православної церкви, хоч про це всі знали.

Так, як і Преосвященний Кир Іван не робив різниці так і ми йшли за його приміром, що є «Один Бог — Одна Україна», бо католики і православні є синами матері України.

Пор. М. Заяць

ГІРКИЙ ЦЕ СМІХ

Не знаю, які жалі має до українських вояків редактор гумористичного журналу, «Ліс Микита», який появляється в Детройті. Дивним є те, що редактор є колишній український вояк і має до нас, українських вояків жалі і час до часу, як шило з мішка вилазять зі сторінок його журналу наклепи на нас.

Минулого року на сторінках згаданого журналу появився дуже «дешевенький жарт», який ображував почування вояцтва в якому об'єкті була символічна могила, яку в пам'ять поляглим за волю України, поставив громадський комітет на оселі Робітничого Союзу в Глен Спей. В журналі появився жарт, що «Управа оселі проміняє могилу за доброго кухаря». На цей нетакт, зреагувала КУ Б-ва кол. вояків 1 УД УНА і в чемному листі звернула редакції увагу на невластивий жарт. Фактично символічна могила не є власністю Робітничого Союзу, бо він її не уфундував і не будував. Символічна могила є власністю Б-ва «Броди-Лев», яка ним опікується і кожного року за традиціями рідного краю, на нашій Зеленій Свята збирається нарід і наші організації, щоб гідно вшанувати поляглих за волю України і всіх вояків визвольних змагань. Є просто зайвим доказувати, що символічна могила не повинна бути об'єктом жарту гумористичного журналу і не збираюся на ту тему дискутувати з п. редактором. КУ одержала відповідь на свого листа з «незнаними претенсіями». На чемне прохання, про вияснення «претенсій» п. редактор взагалі не відповів.

Цього року п. редактор знова забажав пописатися, бо наші вояки сидять йому в «жолудку», а радше ціла наша Дивізія. За причину взяв п. редактор, рецензію на виступ театру в Нью-Йорку, що ставив музичну комедію Олега Лисяка «Найкращі хлопці з Дивізії», якій тій рецензії автор дав заголовок «Дивізія здобула Нью-Йорк». Тим разом «Ліс Микита» дослівно помістив того змісту жарт: «Дивізія здобула Нью-Йорк», під таким заголовком надруковано в «Свободі» з 13 грудня м. р. ентузіастичну рецензію п. Є. Т. про прем'єру комедії Олега Лисяка «Найкращі хлопці з Дивізії», на нью-йоркській сцені. Ну,

то слава Богу, що здобули. Вправді під Бродами хлопцям не пощастило, за те Нью-Йорк взяти штурмом...».

Не знаю, де вчився п. редактор воєнної стратегії, що прийшов до висновку, що нам під Бродами не пощастило.. Читаючи видану в Москві історію другої світової війни, не можна знайти місця в розділі про битву під Бродами, з якого виходило б, що нам під Бродами не пощастило. Наївненькі редактори гумористичної газетки могли б сподіватись, що ми під Бродами розіб'ємо армію 1-го Українського Фронту, якими командував маршал Конев. Армії були кинуті під Бродами, про що пише згадана історія виразно і про що говорив на мітингу в Львові «товарищ Хрущов», щоб вибити в народі всі надії, які могли ще жевріти в серцях тих, що їм не вдалося вирватися на захід.

А що, Дивізія штурмом здобувала ще і інші «позиції» між Нью-Йорком то про це мігби довідатися пан редактор з платівки, яку видали в краю, про пісню «Білу Хустину», яку співають сестри Бойко. Оспівують вони якраз Броди і дозволю зачитувати стрічку тої пісні:

«Як, ішли під Броди Конева солдати...»

Як ішли солдати, крізь руді заграви,

Як горіли трави, падали ліси...»

Під Бродами впало в обороні України кілька тисяч наших вояків, у третій щодо величини змасовання ворожих сил на східному фронті. Було багато успішних штурмів і про це згадує московська історія і тому жарт п. редактора має в собі щось смішного, бо сарказм не був ніколи і не буде смішним. Сарказм є прикриття для багатьох читачів і з саркастичних жартів можуть сміятися тільки зловні читачі.

Варто п. редактору і подібним йому «стратегам» нагадати, що понад 14 днів наша Дивізія в'язала значні ворожі сили і про це признається нині московська історія і тому не можна собі кптити з битви жертвенних вояків Дивізії.

По глибокій застанові, поставлю тезу, що п. редактор не жартував з Дивізією, а просто «намикитив», на взір «Перцю», що частенько нас висміює на втіху Москви. Думаю, що «Ліс Микита» не є радянським журналом, щоб висміювати вояків визвольних змагань. Тому п. редакторе, ваш сміх є таки «гіркий» і варта вам на будуче пам'ятати про старинну латинську пословицю» ест модус ін ребус», бо напевно з таких жартів сміятися можуть лише ті, що їм московський культобмін помішав здоровий розум.

Підполк. Михайло Ліщинський

ПРОГРА ЧИ ВИГРА?

В журналі «Вісті» ч. 122, Літо 1966 р., вміщено статтю підполк. інж. М. Кураха, під заголовком «В союзі з большевиками». У цій статті є наступні закиди й ствердження:

1. Договір про об'єднання обох наших армій, в грудні 1919 р., не зреалізовано «через дивну тактику головнок. армією, ген. Омеляновича-Павленка.»

2. Ген. Омелянович-Павленко «часто підпадав впливам і підшептам різних партійних «політиків», слухав нічим не обґрунтованих «порад» своїх помічників — Загородського, Тютюнника, Долуда та інших старшин, які в цьому моменті не дописали, бо не розуміли хвилі часу і тих перспектив, які відкривалися перед нами в разі з'єднання наших армій та їх плянної акції.»

3. «Ген. Павленко з **недобитками армії УНР** (підкреслення наше — О. В.) погнався далеко в большевицьке заплілля, де були великі прогалини від ворожих військ і цими прогалинами можна було гнатись, лавірувати, місцями робити наскоки на деякі большевицькі частини, здобувати від них деякі боєприпаси і військове майно.»

4. Такі операції стратегічно й політично себе не виправдували й «не давали змоги створити якусь оперативну базу, що її, мовляв, «можна було створити спільно з УГА і в районі УГА.»

5. «Ця нагода була пропущена і тому цей зимовий по-

хід в державному розумінні не дав нічого, він був **прог-рою, а не вигрою**» (підкр. наше — О. В.).

6. «Наші вимоги» до прем'єра Мазепи не виконано й тому не дивно, що в дальшій консеквенції прийшли самі невдачі, катастрофальна капітуляція УГА, невдача київського походу, ліквідація бойових фронтів і вкінці Рига!»

✱

Ще перед приїздом делегації армії УНР до Вінниці, з місця її постою в запллі армії ген. Денікіна, на переговори з НК УГА, в справі злуки обох армій, т. зв. «Колегія старшин» галицької армії нав'язала контакт, «на всякий випадок», як твердить отаман Никифор Гірняк у своїй книжці «Останній акт трагедії української галицької армії», з підпільним агентом КП(б)У, Андрієм Хвилею, про що наша делегація довідалася лише після підписання нею договору про об'єднання і була цим заскочена. Колегія старшин постала, як законспірована опозиція до Начальної Команди УГА, тому що остання не хотіла чекати на прихід большевиків і збиралася виїхати з Вінниці на південь, разом із відступаючими денікінськими частинами. Інтенцією Колегії було «заступити УГА, її державно-політичний провід і конспіративно керувати її долею». (Н. Гірняк). Після від'їзду НК УГА з Вінниці до Балти, в Вінниці зорганізувався з залишених там старшин галицької армії «Революційний Комітет УГА», або в скороченні ревком, який і перейняв на себе дальші переговори з большевиками в справі переходу УГА на бік червоної армії.

24-го грудня 1919 р., делегація армії УНР, що її заступником був я, і уповноважені УГА, підписали договір про об'єднання обох наших армій. З нашого боку договір підписали полк. Ніконов, полк. Вишнівський, пор. Веремієнко і пор. Макаренко, а збоку УГА — отаман Лисняк (пізніше Начальний Вождь червоної УГА), чот. Д. Паліїв і чот. В. Чайківський. Згідно з договором, Начальним Вождем об'єднаних наших армій мав бути ген. М. Омелянович-Павленко, УГА мала зосередитися в районі Вапнярки, після чого армія УНР мала рушити до неї для злуки й координації дальших спільних дій. Тому що НК УГА виїхала з Вінниці на південь 24-го грудня, себто, того самого дня, коли підписано наш договір, об'єднання обох наших армій наказом по армії УГА проголошено не було. — (Н. Гірняк).

Після підписання договору, я виїхав із Вінниці знову в запллі армії Денікіна, щоб знайти там штаб армії УНР і передати договір ген. Омеляновичу-Павленкові. Того часу подорож (тільки кінями, або пішки) була дуже небезпечною й загрожувала втратою життя, не кажучи вже про її утяжливість і довготривалість. Після різних пригод під час подорожі, я нарешті віднайшов штаб нашої армії й передав Командармові підписаний договір. Моя поворотна подорож тривала довше ніж тиждень і тому я доручив його генералові аж 3-го січня 1920 року.

Тимчасом, коли я ще не встиг був відшукати штаб армії УНР у ворожому запллі, як у ніч з 31-го грудня 1919 р. на 1-го січня 1920 р., себто, всього за один тиждень після підписання нашого договору в Вінниці про злуку УНР з УГА, у Вінниці відбулася остання нарада ревкому УГА й представників КП(б)У, боротьбістів і лівих есерів, після якої всі учасники наради підписали «союзний договір». Цей третій за чергою, на протязі короткого часу, договір УГА, підписали: Давид, Гірняк, Курах, Опока і М. Балицький. (Н. Гірняк). На підставі цього договору, «УГА зриває з військом ген. Денікіна, проголошує себе червоною українською галицькою армією, приєднується до армії РСФСР і для відпочинку й реорганізації зосереджується в районі Вінниці». (Н. Гірняк).

Був це час, коли зірка ген. Денікіна догоряла... Відступ його армії під натиском большевиків прийняв був панічний характер і вже не було сумніву, що доля білої армії припечатана. На всьому фронті перемагала червона армія. Здавши їй такі великі міста як Харків, Полтава і Київ, армія ген. Денікіна вже не відступала, а відбігала швидко й панічно, в загальному напрямку з півночі на південь. Несподівано її глибоке запллі перетворилося в

запллі безпосереднє й армія УНР опинилася на шляху відступу головних сил білої армії. Щоб уникнути небезпеки схрещування наших шляхів зі шляхами відступу армії ген. Денікіна, ген. Омелянович-Павленко наказав усім нашим частинам звільнити шлях відступу денікінців, перейти на східній бік великого Білоцерківсько-Уманського шляху, затриматися там у присілках і хуторах і в той спосіб перепустити білу армію в її відступі на південь.

Коли наша делегація вирушила до Вінниці на переговори з УГА, армія УНР зупинилася в районі м. Старий і Новий Животів. Тому, що в той час цей район був ще глибоким запллєм денікінців, в ньому плянувався двотижневий відпочинок армії. Несподівано панічно-швидкий відступ білої армії став цьому на перешкоді. Ось чому, коли я повернув із Вінниці до того району, то в ньому вже нашої армії не знайшов і ледви уникнувши небезпеки бути схопленим денікінцями, змарнував кілька днів на її відшук. Зрозуміло, що не знавши наслідків переговорів нашої делегації з УГА, ген. Омелянович-Павленко не знав і про те, що на підставі договору, обидві наші армії мали зосередитися в районі Вапнярки, а коли нарешті довідався, 3-го січня 1920 р., то було вже запізно: союзний договір УГА з большевиками перекреслив договір УГА з армією УНР. Галицька армія була вже під большевицьким диктатом і контролем, прикованою до Вінниці, отже, без можливості вирушити до району Вапнярки.

У своїй статті М. Курах, між іншим, писав:

«Ми вимагали лише одного, а саме, щоб прем'єр Мазепа зі своїм урядом осів у Вінниці, чи десь близько, а ми йому гарантуємо охорону, повну безпеку і нашу піддержку і нашу підпорядкованість і послух. В заміну за це ми вимагали, щоб ген. Павленко зі своєю армією завернув в район УГА, очолив наш загальний військовий провід, приступив до організації нашої оперативної бази та підготував наші військові сили до створення регулярного фронту проти большевиків і дальшого ведення бойових операцій».

Прийнявши під увагу всі ті обставини серед яких повище вимагалось, треба прийти до висновку, що від «недобитків армії УНР» вимагалось чуда... Різні є вимоги: легкі й тяжкі до виконання, можливі, неможливі і... дивні. Наколи б вимоги були мали місце в УНРРеспубліці, що існувала б de facto, це було б нормально й зрозуміло, але тієї передумови тоді вже не було. Реальною дійсністю того часу, так фатальною для обох наших армій було наступне: червона армія добивала рештки білої армії й переможно, швидким темпом, посувалася вперед і ступнево окупувала українську територію; УГА скапітулювала, — бо союзний договір по суті був капітуляцією — оголосила себе червоною армією й приєдналася до армії РСФСР; армія УНР, знайшовши вихід із «трикутника смерті» в партизанщині, оперувала спочатку на задах Денікіна, а потім, до кінця Зимового Походу, в запллі большевиків. Тактику, що її застосовано ген. Омеляновичем-Павленком на партизанщині М. Курах назвав «дивною», очевидно не орієнтуючись у засадничих підставах партизанської тактики, яка в умовах бойових дій в запллі ворога була єдино-відповідною.

Ген. Омелянович-Павленко уникав боїв із переважаючими силами ворога, щоб уникнути знищення ними, але, при кожній нагоді, сам нищив його військові й поліційні частини, де тільки міг і як тільки міг, тим «лавіруванням» і тими «прогалинами» й «наскоками», що так були уразили автора статті... Ця «дивна тактика» виправдала себе на цілих 100%, доказом чого є те, що на протязі 5-ти місячної партизанщини в запллі ворога, вона не тільки зберегла армію УНР, але ще й зміцнила її та спричинилася до цілого ряду світлих перемог. У зв'язку з вищезазначеними вимогами, що їх належить віднести до категорії дійсно дивних, але яким М. Курах надає рішального значення, виникає ряд проблем, що зводяться до наступних питань:

У який спосіб могла б УГА гарантувати прем'єрові Мазепі й його урядові «охорону, повну безпеку, піддержку,

підпорядкованість і послух», як це запевняється в статті, коли зараз же після підписання союзного договору, Н. Гірняк, тодішній заступник голови вінницького ревкому, вважав за кінчене звернутися до предст. КП(б)У, московського полпентача, Андрія Хвилі, з проханням забезпечити союзних стрільців галицької армії від несоюзницького трактування їх червоноармійцями; коли, не зважаючи на запевнення Хвилі, червоноармійці грабували харчові комори галицької армії, її лікарні, чинили насильства в галицьких частинах і т. п.; коли галицький ревком до якого належав і автор статті, не міг забезпечити від арешту й розстрілу старшин УГА й між ними навіть членів галицького ревкому, як, наприклад, Миколи Опоки, не кажучи вже про тих старшин-наддніпрянців, що були залишилися в УГА; коли нарешті УГА не була в стані загарантувати своєму Начальному Вождеві перед союзним договором, ген. О. Микитці та його нач. штабу ген. Ціріцові, не тільки охорону, але навіть їхнього життя й обидва генерали були видані галицьким ревкомом у м. Балті червоним на поталу й розстрілі? Наколи не могли врятувати від розстрілу «союзниками» ген. Микитку, то як же легковажним виглядає запевнення гарантії життя, безпеки й можливості урядування Мазепі! Та ж, якби, на підставі «гарантії», Мазепа, та ще й зі своїм урядом осів у Вінниці, чи десь близько, то згинув би і Мазепа зі своїм урядом і ті, що «гарантували».

Що було б сталося з ген. Омеляновичем-Павленком і армією УНР, якби він «завернув» був до району УГА, себто, в околиці Вінниці, й розпочав би підготовку «до створення регулярного фронту проти большевиків і дальшого ведення бойових операцій», як цього вимагала вінницька група старшин УГА? Само собою, «завернення в район УГА» могло б було розпочатися лише після одержання ген. Омеляновичем-Павленком підписаного договору про злуку обох армій, себто, після 3-го січня 1920 р., коли підписання союзного договору з большевиками стало вже фактом доконаним; коли большевицький фронт наближався до Вінниці все ближче й ближче, а штаб 12-ої советської армії, на чолі з Мураловим, був уже недалеко від Вінниці, в м. Калинівка; коли в короткому часі після підписання союзного договору, Вінниця стала місцем постою найвищих установ КП(б)У, подільського губревкому і штабу 44-ої советської Таращанської дивізії. Та ж кожному, хто об'єктивно проаналізує ту ситуацію, стане ясно, що в тій ситуації з ген. Омеляновичем-Павленком сталося б те саме, що й з ген. Микиткою — він поділив би його долю, — а армія УНР — долю червоної УГА, лише значно погіршену...

Хоч М. Курах і закинув у своїй статті провідним командирам Зимового Походу й «іншим старшинам» — учасникам походу, — що вони «зовсім недописали, бо не розуміли хвилі часу і тих перспектив, які відкривалися перед нами в разі з'єднання наших армій та їх плянкової акції», то в світлі рефлексора заіснувавшої тоді дійсності, виявилось, що такий його погляд не був усправедливлений. І Омелянович-Павленко, і Загородський, і Тютюнник, і інші старшини, добре орієнтувалися щодо грядущих подій і наслідків союзного договору, як рівнож у неможливості організації оперативної бази в районі УГА й створення регулярного фронту проти большевиків у тих умовах, що про них вище зазначено. Треба ж нарешті рахуватися ще й з тим, що спільні сили обох виснажених і здесьягованих тифом наших армій не надавалися до створення регулярного фронту, були вони арміями лише за назвою. Власне тільки завдяки «розумінню хвилі й вимог часу», армія УНР не поділила тоді трагічну долю УГА. Щождо перспектив в разі з'єднання наших армій, то як командувач армією УНР, так і весь її командний склад, добре розуміли їх позитив, але лише тоді, коли б УГА була спромоглася вирушити, відразу після підписання договору об'єднання наших армій, з'єднатися з армією УНР і спільно діяти, під одним Начальним Вождем, в умовах партизанщини. Спільні сили наші, повторюю, були несумірно слабшими від сил червоної армії, щоб створити проти них ре-

гулярний фронт. Після того як УГА, з тих чи інших причин, з такої можливості не скористала, на об'єднання треба було чекати до слушного часу й не розпочинати саможубного завчасного протибольшевицького повстання двома бригадами УГА, без порозуміння з ген. Омеляновичем-Павленком.

Наближення армії УНР до району УГА, після підписання союзного договору було вже неможливе тому, що в районі УГА почали зосереджуватися поважні сили червоної армії. Та й після того як УГА «почервоніла», ставлення її командного складу до армії УНР не було однакове. Були позитивні зустрічі з окремими частинами УГА, часом навіть товариського характеру, як, наприклад, спільні обід і вечерея штабу Київської дивізії зі штабом галицької артилерії в м. Пикові, під час постою там дивізії Тютюнника, але й були наближення з негативними наслідками. Як ілюстрацію, згадаю наступний випадок. Коли армія УНР опинилася в районі м. Бершаді, Командарм вислав делегацію до галицьких частин, що стояли там залогою. Були чутки, що в м. Бершаді є штаб II-го Галицького корпусу, а ми тоді ще не знали, що «союзник» скасував поділ УГА на корпуси, залишивши лише бригади. Завданням нашої делегації було нав'язати покищо зв'язок. Виявилось, що в Бершаді була 1-ша галицька бригада, на чолі з полк. Шаманеком, що був у той час начальником залого міста. Його відповідь нашій делегації була наступного змісту:

«Галицька армія входить в склад Червоних Військ і через те ніяких переговорів на власну руку вести не може.

Для офіційних переговорів може Отаман Павленко вислати представників з відповідними повноваженнями до Бершаді, де прийдуть делегати 12-ої армії, в якій склад входять Галицькі Бригади.

На цей час предкладається Отаманові Павленкові відійти зі своїми частинами на один перехід від Галицьких передніх сторожій, найкраще за ріку Буг.»

Підписано:

«Командант I. Бригади УСС. Шаманек
За політком I. Бригади УСС. Сенік.»

I бригада УГА приготувилася до бою з нами: «Навколо плуталися дрти, на вулицях з'явилися барикади, з вікон найвищих будинків сторчали кулемети» (Ю. Тютюнник, «Зимовий Похід», стор. 62). З огляду на вороже ставлення червоної галицької частини і в зв'язку з цим на можливість відтягнення резервів 12-ої сов. армії до Бершаді й її околиць, ген. Омелянович Павленко відкликав попередній свій наказ зосередитися армії в районі Бершаді й наказав дивізіям скупитися в районі Умань-Гайсин-Ольвіопіль-Ольгопіль-Христинівка.

Як у тих обставинах, що постали після підписання союзного договору, було погодити договір 24-го грудня 1919 року з договором 1-го січня 1920 року і як саме можна було позитивно виконати вимоги вінницької групи старшин УГА до прем'єра Мазепи, що перебував у Вінниці в другій половині грудня 1919 року, є таємницею, що її бл. пам. підп. інж. М. Курах забрав із собою у вічність.

✱

Трагедія УГА, після підписання нею союзного договору, сталася не тому, що не виконано «вимог» до прем'єра Мазепи, як це голосливо закидається в статті, а лише внаслідок двох головних причин. Першою було поспішне створення й діяння вінницького галицького ревкому, що до нього імпульсом і підставою стало ілюзійне задивлення через **рожеві окуляри** в перспективи, які, нібито, відкривалися перед УГА в зв'язку з підписанням союзного договору з большевиками й перекресленням цим договором про об'єднання обох наших армій. Дальшою головною причиною було завчасне протибольшевицьке повстання в квітні 1920 р. У той час армія УНР наближалася на північ до заду большевицького протипольського фронту й тим самим до УГА. Якби не так поспішна й непродумана акція 2-гої й 3-ої галицьких бригад, і то на власну руку, то галицькі бойові частини влилися б до армії УНР, під час її боїв за прорив большевицького фронту. Той факт,

що протибольшевицьке повстання бригад УГА вибухло без контакту й порозуміння з командувачем армії УНР, стверджує, що командування повсталих бригад не вважало договір про злуку обох наших армій, на чолі з ген. Омеляновичем-Павленком, за обов'язуючий для неї. Мавши змогу, повсталі бригади зв'язку з ним не тримали, що й відбулося трагічно на їхній долі. Спроби Командарма, під час наближення до Бершаді, нав'язати контакт з частинами УГА, як відомо, не повелися.

Щож до твердження, що такі наші дальші невдачі як «київський похід, ліквідація наших бойових фронтів і вкінці Рига!» сталася рівнож внаслідок невиконання тих дивних вимог, що про них була мова, то це вже найбільше спрощення справи по лінії найменшого спротиву... Причиною всіх наших невдач далеко ширше й глибше, якщо йде про ті невдачі, що постали після проголошення Соборности актом 22-го січня 1919 року. Свій початок воно бере в перетворенню Диктатором Петрушевичем Західньої УНР в галицьку «Пашківську Волость» і злегковаження ним гасла «Через Київ до Львова!» Його засада: «або все, або нічого» була причиною відмовлення ним від «лінії Керзона», що в своїх наслідках дало втрату території, що могла б бути запіллям-пляцдармом для цілої Соборної України в її боротьбі проти червоної й білої Москви і зберегла б у липні 1919 р. цілість УГА. Навіть після проголошення Соборности України, та наша соборність все залишалася лише на папері, а накази соборного Головного Штабу армії Начальна Команда УГА не все виконувала, а в листопаді 1919 року зовсім перестала виконувати... Зрештою, тема ця є заширокою, щоб її можна було вмістити в рамках цієї статті.

Переходимо до питання чи Зимовий Похід в державному розумінні «не дав нічого» і чи він «був прогрою, а не вигрою», як це категорично стверджується в статті, чи може було якраз навпаки?

У листопаді 1919 р. армія УНР і УГА були в однаковому розпачливому стані. Здесятковані, знесилені тифом, оточені зі всіх боків ворогами, без належної амуніції й зброї, без медикаментів, теплого убрання, взуття й обтяжені проблемою рятування своїх хорих вояків, обидві армії стояли в обличчю одного і того самого трагічного гамлетівського «бути, чи не бути?»... Обидві шукали виходу з безвихідної, як здавалося, ситуації, мавши одну і ту саму мету: врятувати армію від цілковитого розпаду збереженням її організованої бойової сили, збільшити її боєздатність і витримати принаймні до весни, в надії, що наш політичний провід візьме до того часу знову ініціативу до своїх рук і вирішить дальшу долю армії.

І ось, опинившись у такому катастрофальному стані, обидві армії, що йшли до того часу одним спільним шляхом, розходяться в протилежних напрямках... Дух листопаду УГА, вірніше, її політичного Проводу, заломлюється і галицька армія переходить до нашого до того часу спільного національного ворога, залишивши побратимів зброї — армію УНР — напризволяще... Знявши свої бойові частини з фронту проти УГА, біла армія ген. Денікіна підсилює ними свій фронт проти залишеної напризволяще армії УНР і наступом значно переважаючих сил змушує обезсилена армію УНР до відступу в останній закуток її території, що ще залишився їй — в т. зв. «трикутник смерті». Слабша кількістю ніж УГА, але міцніша духом, вона не хоче ані здаватися на ласку ворога, ані самоліквідуватися, як це зробив корпус Січових Стрільців. Армія УНР рішає прорватися через денікінський фронт, щоб продовжувати боротьбу за Славу і Волю України під прапорами УНР в умовах партизанщини й тим зберегти себе для дальшої боротьби Уряду УНР за визволення України. Вона з огляду відкидає капітуляцію перед Денікіном.

Перемога червоної армії над білою змушує УГА до переорієнтації, але вона вже не здібна до тих великих рішень, що вимагають великих жертв. Як стверджує ген. Ю. Тютюнник, «Вона не могла воювати, не маючи ні бази, ні зв'язку з урядом. Її командири не мали потрібного досвіду для провадження партизанки; організація частин не

відповідала такій формі боротьби, а головне, не було рішучості і твердості для того, щоб рушити з місця». (Т. Тютюнник. «Зимовий Похід»). Це й була в дійсності та причина чому саме УГА не спромоглася на рішення продовжувати війну в умовах партизанщини, без бази й без контакту з Урядом.

УГА мала надію зберегти себе паперовим договором. Як у калейдоскопі, один за другим, сліднують договори УГА й порушення їх нею: в листопаді 1919 р. — Зятківська умова з ген. Денікіном, в грудні того ж року, — договір з армією УНР; тиждень пізніше — союзний договір з большевиками... Спроби Диктатора Петрушевича і ревкому УГА зберегти армію й численних хворих на тиф її стрільців переходом до одного, а потім до другого національного ворога України, в своїх наслідках довели УГА до катастрофи в повному розумінні цього слова.

Сама галицька армія не завинила в тому, що Західня УНР два рази відмовилася від придніпрянської України на користь Москви, не грає ролі білої чи червоної: і в першому і в другому випадку її поставлено перед фактом доконаним. Перший раз — з волі Диктатора й за підписом Начального Вождя УГА, а другий раз — з волі і за підписом необачного й скороспілого вінницького галицького ревкому. Треба лише реально уявити собі, що було б якби Начальний Вождь УГА і Командир корпусу Січових Стрільців витримали до кінця й вирушили разом із армією УНР в Зимовий Похід, щоб упритомнити собі, які привабливі перспективи нас оминули і які величезні жертви ми понесли тільки тому, що так не сталося.

Армія УНР вибрала собі інший шлях збереження, хоч мала таку саму проблему зі своїми хворими на тиф як і УГА, але, коли мається перед собою лише два вихідні шляхи й обидва лихі, то треба вибирати той з них, що дає більше шансів на досягнення мети. Коли йшло про дилему зберегти армію чи рятувати хворих, то ми були певні, що загроза знищення хворих ворогом була меншою від такої загрози для армії. Це й вирішило справу Зимового Походу та збереження ним армії, з лише малою, порівнююче, шкодою для хворих. Усе ж, остаточне рішення було важкою проблемою для Командувача армії й її вищого командного складу, бож кожне рішення вимагало жертв. Шляхом, що його вибрано, був шлях у запілля ворога. Знищення армії в Зимовому Поході було б нашою прогрою, але програ та була б тільки внаслідок героїчної смерті на полі бою. Такою «прогрою», що нею пишуться, були Тернопілі, Крути й Базар.

Вже саме існування армії, що воювала, не мавши ні бази, ні фронту, було козирем у руках дипломатії УНР. А якщо прийняти під увагу цілий ряд її перемог, деморалізацію нею ворожого запілля, піднесення переможною акцією й пропагандою авторитету УНР, побудження українських повстанських загонів до активних виступів проти окупантів і нарешті зголошення, після тріумфального закінчення походу, до диспозиції Уряду УНР, то мусимо прийти до висновку, що Зимовий Похід був у мілітарному й державному розумінні безперечною вигрою, а не прогрою, як це стверджується в статті. Зрештою, загально вже признано івійшло до нашої новітньої історії, що героїчний Зимовий Похід став для наступних українських поколінь легендою безсмертної слави.

Ген. О. Вишнівський

СССР

В Москві повстав інститут вивчення історії війни. Його завданням буде, збільшити наукові досвіди історії війни, координувати науковими досвідами військових істориків, поборювати «фальшування» історії війни, особливо останньої закордонними науковцями. Особливу увагу звернено ґрунтовному вивченню 2-ої світової війни. Керівником інституту призначено професора генерал-майора Жиліна.

З ЖИТТЯ КОЛ. УКРАЇНСЬКИХ ВОЯКІВ У СВІТІ

ТЕАТР ДИВІЗІЙНИКІВ ЗАВОЮВАВ І УКРАЇНСЬКЕ ЧІКАГО

Прочитавши недавно в «Свободі» рецензію під заголовком «Дивізія здобула Нью-Йорк» (гляди ч. 230 з дня 13. грудня 1966) про успішні вистави «Театру в п'ятницю», ми сподівались офензиві тієї нової дивізійної формації на дальші українські емігрантські bastiони. І ось хвиля успіхів «Найкращих хлопців з дивізії» та «О пів до другої години» докотились і до українського Чикаго.

Хоч тутешня дивізійна залага під довголітньою командою побратима Богдана Кашуби, прозваного в побратимській мові — «генерал Кашуба», на загал ще тримається братської дисципліни, честі дивізійної і слави, здобутої під Бродами і в інших боях, та згадує з піетизмом пам'ять друзів впавших на полі слави, але і тут «боевий дух» у де кого почав підупадати через «гавзи», «кари», широкий добробут та через «зустрічі», «дискусії», «реалітети» і іншу емігрантську суєту. То ж треба було покликати допомогу — «спонзорувати» і організувати приїзд із запілля отої помічної новоствореної театральної формації... Побоговались ми, чи буде «шафа грати» на цей раз, коли охочих до своєї праці в наших організаціях стає все менше і менше. Але виявилось, що дух вояцький таки переміг над тими минаючими явищами переходової «коекзистенційної» епохи і чужої політики... Підготовча чинність Управи станиці Братства 1-ої УД УНА в Чикаго змобілізувала тутешніх українців так, що широка зала Шопена в суботу 4-го і неділю 5-го березня 1967 р. на обох тих виставах була переповнена і «дорослим» і підростаючим поколіннями...

В українській пресі і то різних напрямків вже опубліковано з десяток дуже прихильних фахових рецензій про гру і характеристику мистецьких здібностей акторів цього останнього часа «дивізійного театру». Тому, коли ми сідаємо писати ці рядки «для годиться», щоб занотувати для історії українського Чикаго, а зокрема для найактивнішої тут організації Братства дивізійників, то, щоб не повторювати, за читаними рецензіями, поділимось лише своїми враженнями й спостереженнями, який вплив мали ті вистави на пересічного глядача, а тому — яке значення має чинність цього театального ансамблю.

При невибагливому сюжеті, що на ньому талановитий автор Олег Лисяк комедії «Найкращі хлопці з дивізії» побудував всі три дії, та мистецька режисура Богдана Паздрія зробила з цієї веселої п'єси таку річ, що відроджуюче впливає і викликає душевно-ідейні переживання у вдумливого глядача. В легкій до сприймання формі, в знаменитих, взятих з «народної» творчості дивізійників, дотепях та в піснях з рухливим пританцьовуванням оживала перед нами вояцька душа в усій її бадрості і ідейності думок дивізійника. Тут, на тлі тих дотепів, комедійних виступів і пісеньок артисти кликали й нагадували не забувати про те, хто ми, чому, для чого були дивізійниками... Трудно сказати, хто з усіх артистів грав найкраще. Всі вони грали так, ніби щиро самі переживали і захоплювались своїми ролями і тим ще дужче захоплювали публіку. Коли ж Б. Паздрій в ролі кол. сотника УСС-ів слабим старечим голосом, часом ледве чутно, при глибокій тиші на залі, співав про «розвіяні мрії, рожеві мрії, про мрії давні», то ми не вірили, що артист сплакував штучно. Ні! Він сам щиро переживав те, про що співав і згадував. То був патетичний момент патріотичних переживань-спогадів про участь в боротьбі за Україну. Переживали з ним і ми колишні вояки і не в одного глядача сама собою сльоза зрадила. Безмежно хотілося, щоб ті часи знову повернулися і ті мрії здійснилися...

Таке, на нашу думку, відроджуюче вояцьку душу значення мала ця комедія, а для загалу була приємною розвагою... Глядач розважався, сміявся, але час від часу задумувався. Душі ж колишніх учасників боротьби за волю України прокидалися, згадували, якими вони бува-

ли раніше і хотілося знову такими стати... Співом-закликом «Хто живий, в ряд ставай!» кінчилася та п'єса. Рясні оплески, що не раз і не два переривали мистецьку гру, не тільки вітали успіх акторів, але напевно і ту ідею, що в словах тієї пісні містилася...

✱

«О пів до другої години» — комедійно-музичний монтаж показав нам сьогоднішніх дивізійників і тих типів з часто дрібничковими «проблемами», яких не трудно спіткати в нашому буденному житті, і які, бундючаться на зовні, але в душі своїй забувають поволі про те, чому і для чого ми опинилися на чужині. При тому не забуто продемонструвати й повільну денационалізацію та відхід від свого рідного певної частини нашої молоді. Відіграли цю комедію ті ж самі артисти, але під режисурою В. Шашаровського, з тим же успіхом і з таким же захопленням публіки.

Різниця була лише в тому, що коли вдуматись в ту сатиру, що відбувалася на сцені і чути те, що там говорилося в тоні «на весело», то треба признати, що ми, то є публіка, часто сміялися над самими собою, над своєю соромною дійсністю, бачили себе чи своїх знайомих в дзеркалі і той сміх не раз був гірким гоголевським сміхом...

Апофеозом уваги і успіху та невмовкаємим сміхом користався виступ талановитої на всі боки артистки Юлії Шашаровської з другим талантом Володимиром Карпяком... Згадати б лише оповідання цього колишнього дивізійника про те, як він ходив до молодечих організацій, щоб «передати їм нашу традицію». В Пласті йому відповіли, що вони вже перебрали одну традицію від УСС-ів, але лежить вона у них без діла в архівній шафі. Сумівці теж сказали, що вже мають одну традицію, яку перебрали від УПА, але не знають, що з нею мають робити і лежить вона без потреби. І тут, власне на сцені ми побачили й почули шедевр мистецтва театального гумору й сатири, що був живою, показною наукою для тієї молоді, що відступає від свого роду, а при тому і для старших, що теж показують себе в нижчому ступені своєї культури. Тут згадуємо ту знаменито виголошену промову в ломаній англійсько-українській мові з чудово наподобленим акцентом, жаргоном і таким же змістом про значення «пикніку», як нашої «традишин» і вияву любови до «наша Америка», якою потішала нас Юлія Шашаровська в ролі членчині українсько-американського клубу, що погодилась перебрати «українське традишин» від кол. дивізійника.

Як дуже було б потрібно записати ту промову на «тейп-рекордер», щоб її потім розмножити навіть на плиті і давати слухати хоч раз на місяць на сходах вивихників і всього членства Пласту, СУМА, ОДУМ-у і МУН...

Весело бавилась і відпочивала публіка від усього буденного в тій рясній низці дотепів, веселої гри слів, часто й глибоких своєю символікою, що сипались з уст акторів на сцені... Не раз згадувались мені слова Олеса — «з журбою радість обнялась»... Хіба ж цьому не відповідав, скажім милий спогад про «Маланку в Жіліні» — «за нашим крайовим звичаєм, по старому стилю»?... А жарти про «стару войну», що вже «скапцаніла» про «шафу, що грає», або безсмертність ідеї боротьби в особі дивізійника, що і в могилі «фурт ладував» скоростріла!?! Все те було так знаменито змонтовано, що гірка правда була веселою, гарні співи не давали журитися... Гарно було придумано закінчення того монтажу співом «Гімну Дивізії» повного і ідеї в однім місці, і жартів, гумору в інших строфах. При тому режисер В. Шашаровський спровокував всю публіку і вона захоплено в більшості підхоплювала приспів до тої пісні.

✱

Розкішна китиця квітів, безконечне викликання на сцену всіх артистів, подяка їм голови станиці Братства дивізійників та слово голови краювої управи дивізійників В. Забродського до чикагівців, що по його словах найбільш

чисельно ніж де інде відвідали ці вистави — закінчили ці дві імпрези приємні для душі, серця й для відпочинку. Такі імпрези треба щиро вітати, бо вони крім приємної розваги затримують українців, а зокрема вояцьку братію при своєму «Я» і при своїй цілі життя на чужині...

Пригадується мені участь в пропаганді за вступ до української дивізії «Галичина» за часів минулої війни. Тепер мені та праця здається далеко легшою ніж потрібне тепер завдання утримати багатьох з нашої братії, вояків «в екзилі», при тих же думках і вірі та в тому ідейному запалі, що вони їх мали, коли вступали в ряди українських збройних сил... Цей моральний вплив прорубання леду в захоплених серцях власне й робить «дивізійна формація» Театру у П'ятницю...

*

Вірні своїй чисто українській звичці гостинних господарів, Управа місцевої станиці Братства дивізійників влаштувала після першої вистави прийняття в театрі «У Стефана» для гостей і всіх запрошених. Зібралось коло 50 душ. Голова станиці побр. Б. Кашуба привітав славний ансамбль і все зібране товариство та підніс тост за прекрасний успіх дивізійних вистав Театру в П'ятницю. У відповідь промовив Голова Краєвої Управи Братства побр. В. Забродський, подякувавши чикагівцям за їх моральну і матеріальну підтримку та за тепле прийняття, яке завжди кличе приїздити в Чикаго, як до якоїсь Меки. Прийняття з доручення голови провадив побр. М. Припхан. З промовами від артистів виступали директор театру В. Шашарівський, сеніор українського театру Б. Паздрій та пані М. Лисяк. А з гостей чикагівської громади промовив словами признання д-р Городиловський. В дружній атмосфері гутірка затягнулась на довший час і кінчилась співом «Многая літа» всім артистам...

Виступала з промовами і своя братія, що була в доброму настрої, не лишила без многоліття для гонору своєму одному з старших віком, хоч ще й не круглому ювілятові, але все ж 68-літньому, майорові М. Харову.

*

Наші враження з приводу приїзду «дивізійної п'ятки» з Театру в П'ятницю до Чикаго не були б повні, коли б ми не згадали про дві «програми» видані Краєвою Управою Братства кол. вояків 1 УД УНА. Фактично це є два гарно видані альманахи, в яких крім списків учасників двох вистав, поміщено кілька статей про історію постанови «дивізійного» театру та про характеристику акторів, і та взагалі всіх тих, що прислужились до створення і виконання цих двох комедій. Дальший зміст альманахів заповнено доброзичливими привітаннями дивізійних генералів, українських комбатантських і різних громадських організацій. Спільними для обох, можна сказати, люксово виданих «програм»-альманахів є такі статті: В. Забродського — «Дивізія на сцені», В. Шашарівського — «Спільними силами», Л. Нигрицького — «Актор-Воїн» і невідомого автора — «Ми, актори». Ці статті прикрашено фотографіями авторів і артистів та вельми вдалим карикатурами на них і на кілька дивізійних тем пера Ореста-Гога-Слупчинського.

Зі змісту тих статей довідуємось про список тих осіб, що створили представлені дві комедії, а саме: Василь Забродський — голова Краєвої Управи Братства кол. вояків 1 УД УНА, Олег Лисяк — автор лібретта і комедійно-музичного монтажу, Орест Гога-Слупчинський — проєктант декорації, Василь Сердюк — виконавець декорацій, Ольга Ковальчук-Івасівка — хореограф, Зоя Маркович — музичний супровід, Степан Гумінілович — музичне оформлення, Володимир Вовнянка — виконавець уніформ, Михайло Гись — адміністратор. Виконавцями-артистами були: Богдан Паздрій — режисер «Найкращих хлопців», Володимир Шашарівський — режисер «О пів до другої», Володимир Карітяк, Марія Лисяк і Юлія Шашарівська. Це всі ті, що, як каже В. Забродський, знали чому вони це створили і хотіли б, щоб і молоде покоління також те знало... Це ті, кому ми, а зокрема дивізійники мають бути

безмежно вдячні за все те, що ми побачили і чим гарно забавились...

*

Нарешті, ще пару слів про спонзора тих двох імпрез — наших дивізійників з Чикаго. Про їх голову побратима Б. Кашубу, все активного і все діяльного, за що його щороку обирають на те становище, багато не треба казати, хіба, як подивитись на нього збоку, то назвати його за дивізійною термінологією молодим старшиною — «пістолетом», замовчуючи при тому його вік. Він був душею того спонзорства і за собою пірвав всю свою управу, а з нею і інших побратимів. Це вони спровадили нам оживлюючі душу вистави і вони ж приймали парадно публіку. Уніформовані в комбатантські дивізійні періжки на головах з жовто-золотими левиками і написом назви їх Братства, при малинових краватках в чорних одягах вони робили своє чарівне враження. Ця братія, від виструнченого теж «пістолета» побр. Л. Рихтицького починаючи, та через масивного своєю солідністю побр. Марка проходячи, і «старою воїною» — побр. М. Харовим кінчаючи, творили ту кадру скарбників, дві лінії впорядчиків і доглядачів за порядком, попри яких ні один гість не міг обійтись від їхніх послуг. Кожний, що прийшов у залю Шопена, враз відчув і бачив, що «найкращі» — це хлопці з Дивізії хорунжі й поручники всі, не гірші за них підстаршини, навіть — звичайні стрільці...

Антін Кущинський

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ

Загальні річні збори Станиці Братства 1. УД УНА в Рочестері, США, відбулися дня 8-го квітня 1967 року в домівці Т-ва «Самопоміч». Приявних членів було 10 та гостей: від місцевого Відділу ОБВУА голова відділу д-р Л. Рубінгер, п. П. Ярш та п. Д. Максимів, від Крайової Управи Братства 1. УД УНА колега Ігор Чмола з Бюфало.

Звідомлення з діяльності Управи Станиці за минулий 1966 рік, зреферував голова Орест Соробей. Звітний рік Станиці належав до кращого періоду під оглядом жертовності на народні цілі.

Хоч дійсний стан членства Станиці виносить (зарєєстровані!) 36, одначе активними були одиниці.

За звітуючий рік влаштовано три забави, а саме: одну власними силами, одну спільно з Українським Спортвом Т-вом, та врешті в десятиріччя традиційних Вечерниць «Червоної Калини», влаштовано великий Бенкет та Вечерниці, що дали приходу 760 доларів. Прихід розділено: по 100 доларів отримали організації, що брали активну участь у влаштуванні вечерниць — Відділ ОБВУА, Станиця Братства кол. Вояків 1. УД УНА, «Золотий Хрест» від. ч. 18, Союз Українок Америки від. ч. 47, та Студентська Громада. По 50 доларів призначено на: «Українських Інвалідів», на охорону воєнних могил (гроші вислано до Управи Братства «Броди-Лев»), на видавництво Української Енциклопедії, та 50 доларів на утримання українських шкіл «Рідна Школа» в Рочестері.

В дні 28-го липня з ініціативи Управи Станиці, у всіх українських Церквах відправлено Поминальні Богослуження за впадших на полі Слави під Бродами вояків Дивізії «Галичина».

На протязі звітуючого року Управа Станиці тісно співпрацювала з іншими українськими організаціями на терені Рочестеру у влаштуванні Національних Свят й Академій. В заключенні своєї праці, Управа Станиці на своєму останньому засіданні жертвувала даток на Катедру Українознавства в сумі 100 доларів.

Так звана «Зелено-святочна збірка», як що року, так й минулого, дала суму 322 доларів, які переслано до Управи Братства «Броди-Лев». Листопадова збірка на Українських Інвалідів дала суму 265 доларів, яку вислано до Управи Суспільної Служби Комбатантів.

Рівнож призначено по 25 дол. на видавничий фонд журналів: «Вісті Комбатанта», та «Вісті» (органу Крайової Управи Братства 1. УД УНА в Німеччині).

До Управи Станиці Братства, на 1967-68 рік увійшли такі друзі: Орест Соробей — голова, Любомир Білик — заступник голови, Василь Білан, Евстахій Загачевський, інж. Зазуляк, Александер Грабар, Мечислав Балич, Карло Манківський — члени. До Контрольної Комісії вибрано слідуєчих друзів: сотн. Мирослав Мартинець — голова, Михайло Озарук і Іван Луговський — члени.

Новообрана Управа просить усіх членів Станиці, щоб своєчасно вплачували членські внески, та вирівняли свою заборгованість супроти Станиці, як рівнож супроти журналу «Вісті Комбатанта». Журнал «Вісті» (вид. Крайової Управи Братства в Німеччині) кольтпортує колега Е. Загачевський. Звертаємося до ВСІХ колишніх «дивізійників» на терені Рочестеру, щоб включилися до праці в Станиці, або хоча зареєструвалися та вплачували членські внески, щоб в майбутньому не було закидів на адресу Управи, в роді: «Управа не интересується смертю колишнього члена Дивізії...», як це мало місце на терені Рочестеру. Реєстрація, вплачування своєчасно членських вкладок виелімінує на будуче подібні тертя і улегшить працю Управи Станиці.

Управа Станиці Б-ва кол. Вояків 1. УД УНА

ДИВІЗІЙНА ВЕЧІРКА

Станиця 1 УД УНА в Калгарах, влаштувала з нагоди декорування вояків 1 УД УНА, вояцьку вечірку, в аудиторії Української Католицької Церкви Св. Успіння, в дні 11. 2. 1967 року.

На початку відбулася офіційна частина. О год. 6-тій пополудні, в згаданій аудиторії, усталились члени Станиці з прапорами. Український Державний Прапор, держав побр. А. Процик, делегат Відділу УСГ, Прапор 1 УД УНА держав побр. З. Макар, та Прапор ЛВУ п. Тиміш Тютько.

Голова Станиці 1 УД УНА хорунжий Валентин Різник, здав звіт підпор. Дмитрові Гамонову і передав йому команду над відділом. Підпор. Д. Гамонів, відчитав наказ по Станиці, в якому було подано прізвища нагороджених членів Станиці 1 УД УНА в Калгарах а саме:

1. Військовий Ресорт В. О. УНРади, нагородив Воснним Хрестом: Капеляна 1 УД УНА о. Любомира Сивенького, тепер пароха Летбрідж, Альта і о. Василя Мартиника, пароха Українсько-Католицької Церкви в Калгарах.

2. Головна Нагородна Рада Хреста Українського Вільного Козацтва, нагородила Хрестом УВК, за участь у Визвольних Змаганнях, важкі поранення в боях за Волю України та за участь в боях під Бродами: підпор. Дмитра Гамонова і хорунжого Валентина Різника.

3. Головнокомандуючий Української Національної Армії, нагородив «Брідською боевою відзнакою» побр. Павла Мацвейка.

4. Медалею Св. Архистратига Михаїла, Капітула тої Медалі, нагородила побратимів: о. пароха Василя Мартиника, підпор. Дмитра Гамонова, хор. Валентина Різника, Евгена Вишинського, Григорія Пандяка, Івана Головецького, Остапа Шумиловича, Володимира Шостаківського, Івана Андрущака, Василя Сояка, Івана Яроша, інж. Володимира Папірчука, Осипа Каццишина, Петра Василевича, Івана Воробця, Осипа Савку, Дмитра Жируна і Івана Головецького.

5. Пропа'ятною відзнакою 1 УД УНА, Капітула тої відзнаки, нагородила побратимів: Павла Мацвейка, Івана Яроша, Володимира Пуку, Василя Сояка і Володимира Нагірного.

З причини важкої перешкоди, Всесв. і Впреп. о. Мітра та д-ра Василя Лаби, генерал-хорунжого Військ Духівництва Армії УНР, Начального Капеляна УГА і 1 УД УНА, на його прохання, перепровадив декорування майор Армії УНР Михайло Ковальський, полковий Значковий УВК, в асисті о. Капеляна 1 УД УНА Любомира Сивенького.

При вході до аудиторії майора М. Ковальського і Капеляна о. Л. Сивенького, чоловічий хор ЛВУ і СУМ «Сурма» під управою знаного диригента п. д-ра Ілярія Чехов-

ського, відспівав «Не пора». Відтак здав звіт майорові Ковальському, підпор. Дмитро Гамонів. По звіті, майор М. Ковальський в асисті о. Капеляна Л. Сивенького, перепровадив удекорування вояків. По удекоруванні, хор «Сурма», відспівав враз з делегатами та присутніми гістьми, Український Державний Гимн. Потім голова Станиці, хор. В. Різник, перебрав команду над відділом від підпор. Д. Гамонова і дав наказ до розходу.

Господар Вечірки підпор. Д. Гамонів, запросив гостей і вояків до столів. Вечірку зачав молитвою о. парох В. Мартиник, по чому присутні споживали їжу. По спожитті їжі слідували привіти. Першим зложив привіти всім нагородженим, майор М. Ковальський, від підполк. Армії УНР Петра Федоренка з Торонта, полков. УВК інж. Антона Кущинського, заступника голови Головної Нагородної Ради Хреста УВК, з Чікага, США і від себе особисто та своєї родини. Зокрема зложив щирий привіт від Всесв. і Впреп. о. Мітра та нашого Дорогого Генерала др. Василя Лаби. Рівнож відчитав наказ Керівника Військ. Ресорту ВО УНРади, післаний за посередництвом підполк.

Дивізійники і гості на вечірці, сидять зліва на право: А. Процик делегат УСГ, побратими З. Макар, хор. В. Різник голова Станиці Б-ва в Калгарах, о. Л. Сивенький капелян 1 УД, тепер парох в Летбрідж, май. М. Ковальський, о. В. Мартиник, парох Калгар, підпоруч. Д. Гамонів секретар Станиці, інж. В. Папірчук, п. Билий ветеран канадійської армії; стоять 1-ий ряд зліва: побратими П. Василевич, І. Головецький, В. Сояк, П. Мацвейко, Д. Жирун, І. Ярош, В. Пука, О. Шумилович, І. Андрущак; стоять 2-ий ряд зліва: В. Нагірний, В. Шостаківський, Е. Вишинський заступник голови Станиці Б-ва, І. Гриновецький, І. Воробець, Г. Пандяк, О. Савка, О. Каццишин

Федоренка, про найменування побр. Валентина Різника, хорунжим Армії УНР, та посвідку про іменування його Ворант-Офіцером Канадійського Королівського Полку Танкової Зброї в Калгарах. Гарну, змістовну, головну промову, виголосив о. Капелян Л. Сивенький. Привіт від Укр. Канад. Ветеранів зложив п. проф. Павло Маковський. Від Української Католицької Парохії, зложив привіт о. парох Василь Мартиник. Привіт від ЛВУ, зложив її голова п. Степан Липський. Писемні привіти, від КУ Б-ва вояків 1 УД УНА в Канаді, Відділу УСГ та Осередку СБУВ, відчитав підпор. Дмитро Гамонів.

По привітах, в концертній частині, виступили солісти: п. Любомир Гладивевський, тенор, і п. Мирослав Гошуляк, баритон, які відспівали дует «Де ти бродив моя доле», потім п. Л. Гладивевський відспівав сольо «Вечірня пісня», а п. Мирослав Гошуляк, відспівав сольо «Ой чоґож ти дубе». Фортепіяновий супровід був у руках дуже молоденської, зате дуже здібної і многонадійної піяністки, панни Марусі Федьків, учениці П кляси «гайскулу». Деклямацію «Могила під Бродами» В. Шостаківського, з чуттям виголосив побр. Остап Шумилович. Гарно виконано інсценізацію п. з. «Прапор України» В. Шостаківського, в якій взяли участь побратими: О. Шумилович, П. Василевич, Е. Вишинський, І. Головецький та панове: Д. Золотуха та Артем Коломийчук. Декляматор, виконавці інсценізації, були нагороджені оплесками. Особливо грімкими оплесками, були нагороджені оба солісти та акомпанія-

торка-піаністка. Відтак голова Станиці хор. В. Різник, подякував щиро май. М. Ковальському, який все відносить до нас Дивізійників з великою любов'ю і пошаною та в своїх рефератах стало підносить прикладне героїство нашої Дивізії в невмірущих боях під Бродами і Гляйхенбергом, за удекорування побратимів. О. капелянови Л. Сивенькому за прекрасну промову, та що він не жалів труду та помимо своїх обов'язків як парох, під неділю прибув на Вечірку з далекого Летбрідж. Виконавцям програми подякував за труди та прекрасне виконання програми, а зокрема хоріві ЛВУ і СУМ «Сурма» та його диригентові п. др. Ілярієві Чеховському, за гарний спів, делегатам від Організації за привіти та шановним гостям за прибуття на Вечірку. Особливо щиро подякував Вп. Паням: Головецькій, Нагірній, Пука, Папірчук, Кацшин, Різник, Пандяк, Гудінаф, та Ярош, за їх труди при спорядженні дуже смачної перекуски.

Моливою яку провів о. парох В. Мартиник, закінчено цю дуже гарну і вдалу вояцьку Вечірку, яка залишиться на довго в пам'яті Дивізійників і всіх учасників.

Е. Вишинський

ДІЯЛЬНІСТЬ СТАНИЦІ Б-ВА В НЬЮ-ЙОРКУ

8-го квітня Станиця Б-ва кол. вояків 1 УД УНА в Нью-Йорку, відбула загальні збори в домівці Б-ва «Броди-Лев». Зборами проводив д-р Семен Федюк, а секретарював п. Степан Шепарович, який відчитав протокол із останніх загальних зборів.

Голова Станиці п. Андрій Боднарчик, здав звіт з діяльності управи за рік 1966/67. Управа проробила велику працю, бо старалася на кожних громадсько-комбатантських імпрезах гідно репрезентувати Станицю. Голова брав участь у засіданні КУ Б-ва в США в справі відсвяткування Зелено-Святочних поминок, які відбулися на символічній могилі на оселі Робітничого Союзу «Верховина» в Глем Спей, під час минулорічних Зелених Свят. Станиця брала участь із прапорами в параді лояльності у Нью-Йорку, на панахиді і академії в 40-ву річницю смерті сл. пам. Головного Отамана Симона Петлюри, яка відбулася в Українській Православній церкві на Брукліні, на академії з нагоди 48-ої річниці відновлення Української Гетьманської Держави. Представник станиці брав участь на бенкеті з нагоди 25-ліття відновлення Української Держави у Львові 30-го червня 1941 р. П. Виноградник зложив вінок на пам'ятнику героїв на сумівській оселі в Еленвілі.

Станиця являється членом Координаційного Комітету і Українсько-Американських Ветеранів (ККУ — УАВ), вона бере активну участь у його засіданнях та імпрезах. А це під час свята св. Покрови, в апелі і академії того комітету.

Станиця взяла участь із прапором у відкриті конгресу УКК, 1-го листопада, 22-го січня, та на панахиді по сл. пам. Степана Бандери і ген. Тараса Чупринки в церкві св. Юра.

Крім цього так різноманітна діяльність станиці не обмежувалася тільки до метрополітальної округи Нью-Йорку, але також пороблено старання, щоб утримувати дружні зв'язки з іншими братськими станицями і члени брали участь у посвяченню прапора станиці Б-ва в Неварку.

Скарбник станиці, п. Степан Шепарович у своєму звіті, підчеркнув тісну співпрацю станиці із Б-вом «Броди-Лев», як спільна участь під час збірок, організування забав. Станиця співпрацювала в організуванні вистав «Найкращі хлопці з Дивізії», і «Пів до другої години», що виставляв «Театр у П'ятиницю» з Філядельфії. Виставки притягнули численну публіку, а вечірка-зустріч дала можливість до попису новозорганізованому хоріві українських комбатантів під диригентурою проф. Хомина.

На внесок контрольної комісії уділено абсолюторію уступаючим членам і вибрано нову управу у такому складі: голова: Андрій Боднарчик, заст. голови: д-р Семен Федюк, секретар: Мирослав Мац, скарбник: Роман Іваницький, імпресовий референт: Степан Шепарович, вільний

член: д-р Роман Дrajньювський, Прапороносці: Василь Сидор, Петро Надольський, Петро Згоба, Іван Ільків, контрольна комісія: проф. Степан Салик, Михайло Виноградник, Григорій Яремчук.

Після виборів вив'язалася жива дискусія, а саме, як продовжувати дружні відносини з Б-вом «Броди-Лев», збільшити діяльність станиці, притягнення всіх дивізійників до активної праці і справу пропам'ятної медалі ім. св. Архистратига Михаїла.

Засідання нововибраної управи відбулося 24-го квітня. Голова подав докладний звіт із зібрання ККУ і УАВ, який ц. р. організує Зелено-Святочні поминки. Вибрано двох делегатів до місцевого ювілейного комітету для відзначення 50-ти річчя відродження збройних сил. Вирішено взяти громадну участь у Зелено-Святочних поминках та в маніфестації американський ветеранів в цілі одобрення політики американського уряду у В'єтнамі. Стверджено, що в Нью-Йорку проживає багато дивізійників, які є ніні професіоналами, як лікарі, інженери, одначе вони замало цікавляться життям станиці, а це сильно стримує діяльність станиці. Отож рішено поробити засоби, щоб і їх притягнути до активної співпраці і в той спосіб дати примір солідарности та піти на зустріч Світовому Конгресові Вільних Українців, який відбудеться в листопаді ц. р. в Нью-Йорку.

Семен Федюк

Федеральна
Кредитова Кооперативна Самопоміч
2351 W. Chicago Ave -
Chicago 22. Ill.
Телефон: NU 9-0520-1
Принймає вклади — уділяє позики
Години праці:
вівторок і субота 9 - 2-ої
вівторок і п'ятниця 6³⁰ - 8³⁰ вечором
Скористайте з обслуг
з вашим приїздом до Чикаго

США

З ФРН США вирішили з 1. 1. 1968 р. забрати 35 тисяч своїх вояків та 4 летунські ескадри. Сталося це після довгих переговорів між урядами Західної Німеччини, Англії та США. Рада НАТО мусить остаточно затвердити цей проект. США в цей спосіб заощадають 100 міль. доларів річно. Покидають ФНР 28 тисяч вояків з 24 піхотної дивізії, яка перебуває під цю пору в Авгсбурзі та 7 тисяч летунів.

АРАБСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКА ВІЙНА

3-тя війна ізраїльців з арабами почалася 5. 6. ц. р. о годині 7,10 ранком. Ізраїльтяни мали лише один вихід з важкого положення, а саме, блискавичний наступ. Вони повторили ту саму стратегію ген. Моше Дааяна, яка була вжита під час 2-ої синайської війни. Найнебезпечнішими були для них єгиптяни і «Палестинська Визвольна Армія» — отож проти них були спрямовані перші удари.

Війна розпочалася несподіваним летунським налетом і вже першого дня знищено 374 літаки. Цей успіх вони завдячують своїй розвідці, яка знала розміщення ворожих летовищ. Не поміг арабам і радар, бо ізраїльські літаки вміло їх оминали і акакували з заходу і півночі. Знищено теж советську летунську базу біля Каїра, на якій було 30 реактивних літаків «ТУ-16».

Після артилерійського обстрілу єгиптян вирушили три панцерні колони з завданням здобути синайський півострів і дійти до Суецького каналу. Північна колона мала цілє обкружити полосу Гази і дійти до Порт Саїду, середня осягнути Ісмаїль, а південна здобути пас Мітла. Вже вечером окружено арабів в полосі Газа. Одначе йорданські війська 1-го дня хвилево здобули в Єрусалимі квартиру ОН.

6-го червня на йорданському фронті ізраїльці повели наступ і здобули міста Єнін і Наблос. Почали здобувати арабську частину Єрусалиму. На західньому фронті здобуто Газа, Нітцану і Кунтіля, а північна група здобула місто Ель Аріш.

7-го червня війна з арабами була виграною. В Йорданії здобуто міста Наблос, Єрихон, Вифлеєм і цілий Єрусалим. Того вечора Йорданія скапітулювала. На синайському фронті панцерні частини єгиптян в околиці Ко-сеїма боючися окруження, почали відступати. Ізраїльські літаки знищили 400 ворожих танків. Середня група здобула місто Абу Агеїля, де була головна квартира єгиптян. Три панцерні групи посувалися вперед. Здобуто Шарм ель Шаїх і знято блокаду акабського проливу.

8-го червня розгромлено єгипетську армію і панцерні частини осягнули Суецький канал. Вечером Нассер погодився на замирення.

9-го червня на синайському фронті були дрібні сутички з утікаючими частинами. На сирійському фронті ізраїльці приступили до наступу. Вечером вже були 12 кілометрів в глибині Сирії.

10-го червня на сирійському фронті проходять дальші бої. Здобуто місто Кунеїтра віддалене тільки 65 км. від Дамаску. Сирійці вечером погодилися припинити війну.

Отже, по 6-ох днях блискавичної війни ізраїльці здобули територію 4 рази більшу, як сам Ізраїль. В боях згнуло 679 вояків, а 2.563 було поранених. Знищено 500 танків і 300 здобуто, знищено 400 советських гармат 120 і 122 міл., 50 штурмових гармат і 10 тисяч тягарових возів. Здобуто велику кількість зброї і ракет.

Ізраїльці завдячують побіду доброму і фаховому вишкотові війська. Вояки знали за що вони воюють, та що немає відступу. Ізраїльська армія озброїна американськими танками «М-48» з 90 мм. гарматою, модерними да-лекомірами та англійськими «Центуріонами». Літаки — це французької конструкції, як «Міраж ІІІ», «Містере», «Супер Містере» і «Гураган».

Причини поразки арабів треба шукати в тому, що ізраїльці почали війну блискавичним наступом, знищивши насамперед їх летунство і більшість танків. Воякам бракувало бойового духа, бо замало лише кричати, але треба було навчити вояків користуватися зброєю. Більшість арабської армії це анальфебети і хворі на більгарцію. В армії арабів була з одної сторони каста упривілейованих старшин і бідних, обдертих, і босих вояків, як це було колись в Румунії, яких гнали на фронт, а вояки не знали за що воюють.

СТВ

Ділимося сумною вісткою з кол. вояцтвом 1 УД УНА, що в п'ятницю 31-го березня 1967 р. в Ноттінггамі, Англія відійшов у вічність

бл. пам. інж. РОМАН, БОРИС РУДЕНСЬКИЙ,

народжений 26. 8. 1902 р. в Ягольниці — Західня Україна. Покійний був підхорунжим Української Дивізії та активним членом ОБВУ в Англії. Похорон відбувся 6. 4. 1967 р. на цвинтарі Вілсфорд Гіл в Ноттінггамі.

Похоронних обрядів довершили Всечесніші отці — кол. вояки: о. д-р А. Михальський, парох Ноттінггаму, о. радник В. Паславський та о. А. Гринах.

Бл. пам. Р. Руденський залишив у великому смутку дружину, дочку й зятя в Англії та братів в краю.

Ділимося сумною вісткою з кол. вояцтвом 1 УД УНА, що 19. 1. 1966 р. помер у Вінніпеґу

бл. пам. сотн. ДМИТРО ГАЛЯРНИК,

нар. 27. 9. 1897 р. Похорони відбулися у Вінніпеґу.

До дивізії вступив один з перших, закінчив старшинський перешкіл і як сотник був приділений до 31 полку, в якому пробув аж до капітуляції. Емігрував до Канади і був членом Станиці Б-ва в Вінніпеґу. Був зразковим громадянином. Станиця втратила одного з провідних членів.

Станиця Б-ва в Вінніпеґу

Вічна Їм Пам'ять!

АЛЬМАНАХ ОБВУ. Видавець Об'єднання бувших Вояків Українців в Англії, стор. 152, світлин 114, рік видання 1967

У 15-ті роковини створення на терені Англії найбільшої української комбатантської організації в Західній Європі видано вище згаданий альманах. Об'єднання на терені Англії проробило колосальну працю в користь української спільноти і якраз альманах є яскравим підсумком зробленої праці. В рядах ОБВУ об'єдналися українські колишні вояки з різних земель України, обидвох обрядів, різних політичних поглядів і переконань, але разом — це одна велика дружня сім'я, яку тісно єднає вояцьке побратимство й тяжке завдання — продовжувати боротьбу за визволення України.

Великою є шкодою, що на терені Англії не вдалося нашим воякам створити одної вояцької організації.

Альманах складається з двох частин. В першій частині є статті Кудлика, Дялбоги, Федчиняка та Томкова. Томків у своїй великій статті, «Історія діяльності ОБВУ» представив нам детально і яскраво історію постановня об'єднання, його розвій та діяльність.

В другій частині є хроніка відділів. Альманах прикрашує 114 світлин, які представляють діяльність вояків на терені Англії, та вірші Вереса, Капітанчика і Івасика.

Великою є шкодою, що Братство кол. вояків 1 УД УНА не спромоглося видати подібний альманах. Може ще вийде?

СТВ

Читайте й поширюйте «Сурмач» орган Об'єднання Бувших Вояків Українців у Великобританії!

СТВ

Якщо ви заїжджаєте до Чикаґа і околиць,
то пам'ятайте, що

Загально відома українська пекарня в Чикаґо

LIDIA BAKERY

Власник ПЕТРО ПЕТРУШЕВСЬКИЙ

Знамените печиво ЛІДІЇ можна набути
в крамницях:

2219 W. Pofomas Tel. NU 6-844 — 2601 W. Iowa St. Tel. 772-3660

2616 W. Division Tel. AL 2-2648 — 2216 W. Chicago Ave. Tel. BR 8-8472

УКРАЇНСЬКА М'ЯСАРНЯ

BLAK STEER PACKING Co

ПОРУЧАЄ ВЕЛИКИЙ ВИБІР М'ЯСНИХ ПРОДУКТІВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО І АМЕРИКАНСЬКОГО ВИРОБУ

Володимир Шлапак

ВЛАСНИК

ЧЕСНА І СОЛІДНА ОБСЛУГА, ЗАЙДІТЬ ПІД АДРЕСУ
2713 W. DIVISION STR. CHICAGO ILL.

НОВЕ ВИДАННЯ
В-ва «Шлях Перемоги»

Володимир Куліш

ПАЦАНИ

Повість про безпритульних

Сторінок 320, кольорова обкладинка роботи артиста маляра Володи-
мира Ласовського.

Книжка Володимира Куліша «Пацани» є одною з небагатьох пові-
стей про безпритульність дітей в Україні. Автор, син репресованого
драматурга Миколи Куліша, що загинув на засланні, сам був очевид-
цем тих подій і ровесником призначених на знищення бездомних
юнаків.

Ціна з пересилкою: в США і Канаді — 3 дол.,
Англії — 16 ш., Австралії — 2,50 австр. дол.,
Бельгії — 110 бфр., Франції — 11 фр., Австрії — 50 ш.,
Німеччині — 9 нм.

Замовлення просимо слати на адресу:

VERLAG SCHLACH PEREMOHY
8 München 8, Zeppelinstr. 67

«ПАЦАНИ» та інші наші видання можна також купити в українсь-
ких книгарнях або в кольпортерів «Шляху Перемоги».

ВІСТІ

Орган Військово-політичної
думки
Крайової Управи кол. вояків
і УД УНА в Німеччині

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

Редагує:

Редакційна Колегія

Статті, підписані прізвищем чи
ініціалами автора, не завжди від-
повідають поглядам Редакції.

Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і правити мову.

Всі розрахунки слати до пред-
ставників:

Австралія:

Mr. S. Dubrownj, 51 Belmore
Ave, Belmore, N. S. W.

**Австрія, Бельгія, Німеч-
чина і Канада:**

Wolodymyr Steczyszyn,
München 8, Ayingerstr. 25/II 1.

Англія:

K. Rosneckyj, 89 Bannerman Rd.,
Bulwell - Nottingham.

Аргентина: Братство к. в. 1 УД,

Fraternidad de los ex-comb. de
la 1 UD, Curapalique 760,
Buenos Aires.

Бразилія:

Mr. Bohdan Bilynskyj, Cx. P. 7944
Sao Paulo 1, Brasil.

Франція:

V. Malynovytc, 47 Av. Valioud
47 «Le Brevent» SAINTE-FOY-
les LYON/Rhone, France.

Параґвай:

Iv. Lytvynovych, Casill Ado Cor-
reo 70, Encarnation, Paraguay.

США:

Mr. Bohdan Kaszuba 1147 N.,
Mason Ave., Chicago Ill., 60651

Адреса Редакції і Адміністрації:

Wolodymyr Steczyszyn

8 München 8,

Ayingerstr. 25/II

Bundesrepublik Deutschland

Diese Zeitschrift erscheint Dank der
freiwilligen Geldspenden ehemaliger
ukrainischen Soldaten

Друковано в друкарні:

Druckgenossenschaft „CICERO“ e.G.m.b.H.
München 8, Zeppelinstrasse 67.

Ціна на журнал за одне число:

Австрія	— 5.00 шил.
Австралія	— 0,25 центів
Англія	— 0,20 шил.
Аргентина	— 10 пезо.
Бельгія	— 10 бфр.
Франція	— 1.00 фр.
Німеччина	— 1.00 нм.
США і Канада	— 60 центів.

PREIS IN DEUTSCHLAND

1.— DM